

Isa talus

J. Mändmets

Tallinn, 1922

K.-ü. „Kool"

Isa talus

Jakob Mändmets

Isa talus

Teine trükk

K./ü. „Kool", Tallinnas 1921

Trükitud A. Kümmel'i (end. G. Kalla) trükikojas, Tallinnas

Rehe all.

Sajab wihma, aga ei saja ka. Need on lühikesed hiilid, mis tulewad kange tuulega, aga warsti jälle kaowad. Puude oksade küljes ripuwad läbi päewa suured weetilgad, künnimehe adrakurg on märg ja külawahelisel läkusel teel läigiwad weeloigud.

Kui sa eemale waatad, siis näitab, nagu oleks keegi katnud kogu silmaringi, taewalaotuse hallidega, määrdinud ja korratumalt lõhkirebitud kardinatega. Tihe, wesine tuul jookseb wihmahiilidega wõidu üle kesa, põllupeenarde ja kõigutab puunenud raudreie õisi. Tuul tungib künnimehe märgadest riietest läbi ihu juure, tekitab wastikut tunnet, kargab õunapuu-aias ringi, kust ta üle aia loobib ülesküntud põllu mustale mullale kolletanud lehti nagu kuldraha peotäisi. Wiimaks, hullamisest wäsinud, peitub ta lähedal olewasse tumedasse okaspuu-metsa.

Sealt kuuldub weel kohin, aga see on niihästi lõbus hirwitamine kui ka raske ohkamine.

Imelik on see hilissügis. Kogu ilm on muutunud wanaks raugaks. Päike ei wiitsi woodist õieti wäljagi tulla; waewalt suutis ta ärkada, kui juba peatselt jälle uinub. Suwise hõiskamise asemel kuuldub katkuw köha ja terwe elu liigub tasa, nagu karkudel. Igalt poolt paistab hall tüdimus, nagu sellegi kortsuliselt palgelt, kes tunneb, et on kadunud ta noorusjõud.

Meie lõpetame sulase Mardiga kahekesi kõrrekünni. Adrad lõikawad kahinal niisket mustjaspruuni kobedat põllupinda ja muld langeb laia paela sarnasena läikiwana mustana ribana eelmisele waole. Ikka laieneb ja laieneb mustaw mullapind.

Ega meie ei ruttagi. Teame wäga hästi, et enne kui salapärane, hallikarwaline ämarus meie juure poeb, saame oma tööga walmis. Jalad on rasked, ja kui korraks jäädki seisatama, siis tunned niuetes näriwat wäsimust. Meie ei kõnele sõnagi, ainult üksikud hüüded künnipööranguil segawad eluta sügiswaikust, mis ümbritseb meid kesal.

„Saaks ometi panna piipugi," ütleb Mart juba kolmandat korda künnipöörangul. Aga ta ei pista kätt tasku, et sealt wälja wõtta suitsuriistu. Seda ei maksakski teha. Tuul on tiheda wihma peksnud läbi õreda riide, tubakas üles niiskunud ja märg tael ei wõta tuld.

Ma waatan talle otsa. See nägu on mulle tuttaw, sest ma tunnen juba lapsest saadik neid

kortse. Need näojooned on nagu kiwisse raiutud — wähemalt ei ole mina neid näinud liikuwat. Kortsulist palet, mille nahk kinni kaswanud kontide külge, piirab nüri tuhakarwaline õre habe, mida ta iga laupäewal nagu harjunud kombe järele palete pealt ja lõua otsast ajab ta enese walmistatud pussiga. Ta paksud juuksed on kooldunud ülespoole, jäme keha wajunud wimma ja pikad jalad on põlwede kohalt ettepoole kõwerad. Kui Mart lööb oma suured käed adrakurgede külge, siis leiab ta sealt toetust ja uuesti sammub ta adra järele, oma raskete jalgega musta wao põhja mööda.

Meie saame oma tööga walmis, lööme adrad mullast puhtaks ja läheme koju. Teel hakkab külm. Tuulel nagu oleks nüüd rohkem wõimalik riietest läbi tungida ja ligemärjad riided kleebiwad ihu külge. Wahetewahel raputawad külmawõbinad kogu keha.

„Kuule, läheme rehe alla. Seal ei ole täna leitset."

Mart ütleb mulle nõnda, aga selle juures ei pööra ta sugugi oma nägu minu poole. Minult wastust ootamata lähebki ta juba rehetuppa.

Rehetuppa astudes tungib iseäraliselt meeldiw lõhn ninna. Sa jääd esmalt seisatama, sest see soojus, millega sind siin äkitselt üle kallatakse, woolab ruttu läbi märgadest, koredatest riietest, jõuab ihu juure, paneb sind korrakski suurema hooga wärisema. Aga see ei ole enam endine külmus-

tunne. Wäljas on ilm wist muutunud weidi selgemaks ja kustuwa eha walgusel näed ahtest allarippuwaid õlekõrssi, nagu jämedaid kuldniite. Mööda seinaääri seiswad rukkiwihud kumardawad oma rasked pead sügawasti sinu poole.

Mart laotab sasid laiali, wõtab mõned wihud, paneb need pea alla ja heidab nüüd raskelt, täie kehaga sasidele. Seal juures tungib ta rinnust nagu ohkamine, aga ometi ei ole see ohkamine. Sedasama häälitsemist kuuled ka looma juures, kui ta maha heites peale rasket tööd seab oma keha meeldiwasse seisukorda.

Meie lamame nüüd mõlemad selili ja waatame ülespoole. Esmalt on weel walge ja pilk uitab ringi mööda wihutüwesid. Aga tuba muutub ikka pimedamaks. On nagu tõmbaks keegi järk-järgult akna ees paksu eesriide ikka koomale ja koomale, kuni su eest kiini kaetakse wiimane walgusehelk.

Ma katsun esmalt kõneleda ja küsin Mardilt:

„Kuule, kas sa hunti oled üsna ligidalt näinud?"

„Olen."

„Kas tal on suured küüned?"

„On suured küll," wastab Mart natukese aja pärast.

„Kas see peaks tõsi olema, et hunt magajat looma ei murra?"

„Ei — mur—ra!"

Wiimaſed ſõnad, ſilbid katkenewad ja kostu-wad kuskilt kaugelt, ſügawalt. Warsti kuuldu-wad ühetooniliſed, tihti katkestatud norskamiſed. Need tulewad ſügawaſt töömehe-rinnaſt.

Nüüd ſa tunned, kuidas ſu liikmeteſt hakkab ära põgenema jõud. Käe tõſtmiſeks pead kokku wõtma kogu oma tahtejõu Warsti ei jakſa ſa liigutada ühtegi liiget; need nagu oleks ära kistud ſu küljeſt. Sa ei leiagi ennaſt enam üles, ſind nagu ei oleks üldſe olemaski. Sa püüad mõtelda, aga ſee mõte on nagu piſike nõrk tuluke, mida hoo-lega pead hoidma peo ſees, mis aga wägiſe äh-wardab kustuda. Weel käib mõni mälestus ſinu eeſt nagu wari mööda, mõtted lähewad korraks uuesti mustale hiilgawale künnipõllule, kus wihma-hiilid ajaſid ſind taga. Weel kuuled, kuidas keegi ukſeſt käib, ſiis kuuled üksikuid hääli; wõib olla kostuwad need kambriſt, õue pealt, metſaſt, wõib olla taewa alt.

Pikkamiſi hakkad ſa nüüd liuglema, kuhugile ſügawusſe, otſata pimedusſe, aga ſa ei tunne mitte hirmu. Sa ei tahagi wastu panna, ſeſt ſa oled ära kaotanud iſeeneſe eneſe käeſt.

* *
*

„Tõuse ometi üles, sa sured siin palawas!“

See on minu ema. Ta seisab minu juures ja aitab mind sasidelt püsti.

Tuikudes lähen toast kambri, kus hele walgus mu pehmeist silmist läbi peaaiju immitseb ja seal mulle pikkamööda tagasi nõidub mõistuse ja mõtlemiswõimu.

* * *

Pulmalipp.

Kõige kõrgema puu otsa panduna lehwib ta lustilikult kõhedas hommikutuules ja paistab kogu ümbrusele. Inimesed näewad teda kohe, jääwad seisma, waatlewad hulk aega ja ütlewad:

„Pulmalipp lehwib!"

Kas on wõimalik pulm ilma pulmaliputa? See oleks poolik pulm, see ei olekski pulm.

Juba ammu enne pulma mõeldakse pulmalipu peale. Wõetakse rublased, suurte roosidega ja heledate lehtedega willased rätikud ja õmmeldakse üksteise külge. Jatkatud rätikutest kaswab kangas, ja mida pikem, mida laiem, seda uhkem on pulmalipp. Niisugune pulmalipp paistab sagedasti kümme wersta ümberringi.

* * *

Karjamaa serwal kaswab wiieteistkümne-süllane kuusk. Selle otsa pannakse täna lehwima pulmalipp.

Keegi ei mäleta külas hästi enam seda aega, millal oli see puu pisukene; millal ta igal suwel päikese poole küünrawõrra tõusis. See puu on wanem kui kõige wanem rauk kogu wallas, kelle habe on lumiwalge ja kes wäga pikkamisi astub, toetades hoolega kepi najale. Selle kuuse poolkuiwanud oksad on õredalt kaetud punakate okkadega. Talwel ei lähe ükski lind otsima tema otsast warju, sest ta harwad raod ei suuda kinni hoida tormawat põhjatuult. Ainult walgetel suweöödel tulewad wareses ta oksadele, sest sealt leiawad neid kõige ennemalt esimesed koidukiired.

Mitmendat korda tõmmatakse selle kuuse latwa pulmalipp, selle ülesarwamiseks kuluks hulk aega. Juba wanaisa pulma ajal on see kuusk kannud pulmalippu. Siis oli puu alles tihe, paistis kaugele kui wägew tumeroheline piramiid ja mühises mõnusasti tuulehoos.

Ja nõnda on ta ka pärastistes aastates perekonna pulmapidudel alati seisnud esimesel kohal.

Kes wiib pulmalipu sinna üles? On teada, et isegi ülemeelsed karjapoisid, kes oma julgustükkidele palju piire ei tõmba, ilmaski ei julge minna selle kuuse latwa. Ka neilegi on ta liig kõrge.

Ainult ühe peale pannakse lootus. See on tugewa kehaehitusega ja julge waatega Kingu Rein. Kõik pulmalised waatawad tema poole.

Rein tõuseb juuresolijate silmis kangelaseks.

Noormees kinnitab omale siledaks hööweldatud raske ridwa, millele lipukangas ümber mässitud,

nööridega keha külge ja hakkab kuuse otsa ronima. See on elukardetaw tee. Kõigi allolijate südamid täidab rahutus, kuid keegi ei lähe teda hoiatama.

Kui Rein oma raske koormaga redeli pealt alumistele oksadele jõuab, asub ümbrusesse täieline waikus. Inimesed kõnelewad sosinal. Teatakse wäga hästi: üks wääratus, üks walewõte ärakuiwanud mureda oksa järele ja Rein wõib ülewalt kukkuda.

Ainult kaks meest, wana Joost ja Annus, kes oma hooleks wõtnud asja korraldamise, hüüawad ülesronijale üksikuid juhatusi.

Toll-tollilt kisub Rein enese ülespoole läbi kuiwade oksade. Kes teraselt waatab, see näeb, kuidas ta pruunikspõlenud käewarrest nirgub tume weri ja walgub warrukasse. Teraskõwa kuiwanud kuuse-oks on wihaselt haawanud pealetungija käewart.

Aga sellest hoolimata — ikka ülespoole!

Rein on nüüd juba nii kõrgel, et talle kätte paistab naabriküla. Seal on laialdased wiljapõllud, üksikud pered peidetud rohelistesse lehewanikutesse, paremal pool heleroheline madal karjamaa-mets. Noormees jääb oma kardetawal teel weidi seisatama ja lõbutseb uhke waatepildiga. Kui ta sealt midagi allolijatele ütleb, siis peab ta kisendama.

All sosistatakse. Kõikide nägudelt paistab ärewus, isegi hirm. Raske warras pääseb wahest okste wahelt kõikuma ja ähwardab Reinu enesega

alla kiskuda. Iga uus wõte, iga uus samm pool-kuiwanud oksadel sünnitab allolijate rinnus ikka suuremat rahutust.

Isegi wareſed lendawad lähemate wäljade kewadekünnilt üles ja tulewad waatama hulljulget meest. Nad lendawad piiret ja kraaksuwad.

Nüüd on Rein ülewal. Alt wõib selgesti näha, kuidas nooremehe raskuse all kõigub käewarre jämedune puulatw ja isegi tõmbub weidi looka. Puu kehast jookseb rahutus alla juurteni, sest ümberringi nähakse kerkiwat puu juuri kattew sitke kare.

Rein tungib weelgi ülespoole. Wõib olla, ehk on puulatw seal juba niiwõrt peenike, et mees sellest, ulutab peoga ümber wõtma.

Nüüd on ta wiimakski eesmärgil. Rein hoiab ainult käewarre jõul puu ümbert kinni. Ta päästab pikkamisi raske lipuwarda enese ümbert lahti, toll-tollilt nihkub esmalt ümber lipuwarda mässitud kangas, siis walgeks hööweldatud lipuwarras punakasrohelisest kuuseladwast helesinise taewa poole.

Pikkamisi keerutab Rein lipukanga warda ümbert walla ja ahnelt haarab kõhe tuul kergest riidest kinni. Warsti on lipukangas täitsa lahti, warras paeltega puu külge kõwasti kinni seotud ja Rein hakkab alla tulema.

Kui Rein on jõudnud alla tugewatele oksadele, siis tuleb allolijate ridadesse elu tagasi. Seal naerdakse, hüütakse ja hõisatakse.

Pulmalipp lehwib.

Lipp mängleb ja uhkleb oma heledate wärwidega päikese paistes. Tuulehoog annab talle mõne silmapilgu jooksul sajanäolise kuju: waheit lööb hoog ta kitsaks pikaks paelaks kokku, harutab siis ruttu jälle lahti ja tõmbab lipukanga sirgeks, pannes teda kergesti lainetama ja näidates allolijatele helepunasid werikarwalisi roose. Sealsamas näitab jälle, nagu ei hoolikski hoog sellest naljatusest ja lookledes langeb lipp alla. Uuesti haarab tuulehoog temast kinni ja kujudemäng hakkab uuesti otsast.

Kogu ümbrusele paistab pulmalipp silma ja tulles tubadest jääwad inimesed teel ja tööl seisma, waatlewad ja ütlewad:

„Pulmalipp lehwib."

Alumiste oksade pealt hüppab Rein kergesti maha. Ta riided on kistud mitmest kohast lõhki, ta käewarrest imbub ikkagi werd ja ta kaelal ja palel on kriimustused.

Nüüd läheb kõige nägusam neiu julge mehe juure ja paneb talle oma käega õitswa lille rindu. Pulmaperemees pakub talle wöödilisest kannust kobrutawat õlut.

Ja uuesti waadatakse sinisel taewapõhjal lehwiwat pulmalippu.

*   *
*

Neil, kes ees sõidawad, on kõige tulisemad hobused ja wankri aisade küljes ka kõige heledamate häältega kellad. Oodates kaabiwad loomad wankrite ees mulda, kuna nende waljaste ja sedelgate küljes haljaksõerutud wased kiirgawad paikese säras.

Algab pulmasõit.

Asutakse wankritele. Mehed wõtawad tugewate kätega ohjad, kuna nende kõrwal istuwad naised korraldawad oma kõrgete mütside siidist paelu, et need sõidul tuules hästi lehwiksid. Eelwankris istub ka pulmalipu kandja. See on wäiksem lipp, tehtud walgest kalingorist ja kirjatud punaste paeltega ruutudesse ja ristidesse. Ta peenike, sile, weidi paenduw warras on punaste paeltega ümber põimitud ja isegi lipukandja käewarre küljes ripuwad uhkelt pikad paelad. Olgugi lipp raske, olgugi et tuul teda tugewasti kisub kiirel kihutusel, kuid sellegipärast hoiab lipukandja ta kergesti nagu sule ülewal.

Enne kui pruut wankrile astub, mis lipuwankri järele kihutab, heidab ta weel korraks pilgu kuuseladwas lehwiwa lipu peale. Iseäranis tugew tuulehoog on sellest praegu kinni haaranud ja ta plaksud kuulduwad ülewalt selgesti siia alla.

Pruut istub wankrile ja sõit algab.

See on metsik sõit, meeletu kihutamine. Warsti langewad loomade külgedelt walged wahutordid, aga

sellest hoolimata ei taha keegi eelmisest wankrist maha jääda.

Ägedasti kisub tuul pulmalippu, kaugele kostuwad pulmaliste hüüded ja hõisked.

See on sõit — uude ellu.

* * *

Laupäewa õhtul.

Nädala läbi uitas kõrwetaw põuapäike taewa kaarel. Ta ajas inimesi armuheitmatalt taga nagu meeletu, kes halastusest midagi ei ole kuulnud. Iga tundi, iga silmapilku taheti kasulikult ära tarwitada ja jämedad higised särgid jõudsid weidikese taheneda, lühikese suweöö jooksul. Waewalt ilmus werew koit hommikul silmapiirile, kui juba ära hirmutati töörahwa laugelt uni; nad sirutasid laialt oma kangnewaid liikmid, ajasid endid poolelti hoowates kõwilt asemilt üles, wõtsid tööriistad tõntside, kõweraks kooldunud sõrmede wahele ja algasid sealt peale, kus tööjärg neid jäi õhtul ootama.

Nõnda kestis see waheldusets kogu nädala. Töö oli muinasjutuline üheksa peaga madu, kellele ühe maharaiutud pea asemele kiiresti otsa kaswawad üheksa uut.

* *
*

Laupäewa õhtu. Päike wajub metsa peale ja weidi jahedapoole õhk, mis kergesti segatud metsa

weerul walmiwa rukkilõhnaga, laguneb laiali mööda põldude wahel olewat wainu. Koplis pandi täna esimesed saod kokku ja nüüd puistawad need õhku hoolimata küllusega maguſt wärske heina lõhna.

Inimesed jääwad töö juures wahetewahel seisatama ja waatawad wana kiriku poole. See seisab ümber piiratuna madala müüriga nõmme künkal. Õhtune päike kallab ta niiwõrt rohkesti walgusega üle, et isegi akende wäikesed, hallitusekorraga kaetud ja aastakümmete jooksul päikesepaistel tuhmiks põlenud tinaraamide wahel olewad ruudud lööwad läikima. Jumalakoja krobelised müürid walendawad nagu lumehanged. Wõiks arwata, et need küljed ja kiwist torni-osa alles sel nädalal on üle kallatud piimwalge lubjaweega.

Ka seda wõidakse näha, kuidas torniluugid ümberringi lahti lükatakse, ja nüüd kuuleb igaüks kirikukellade heli.

Need helid, mis õhus ruttu laiali lendawad mööda kihelkonda, toowad häid sõnumid ja wanad mehed terwitawad neid kergitades mütsi. Künnimehe hobune jääb seisma ja tüdruk, kes linast umbrohtu katkub, lööb oma triibulise seeliku puhtaks tudrist.

Igal pool lõpeb tiidus töö.

Tolmusel tänawal tundub köetud sauna haisu. Lahjapoolse künnihobuse järele käiwale sulasele, ohjad hooletult kaela peal, kerkib seda tundes järgmine pilt silmade ette: toober on keewa wett täis,

selles seisawad üksteise kõrwal audumas pehmed, haljad, mõnusasti lõhnawad wihad. Eemal nurgas õõgub kuum keris, kuhu langeb praginal wesi. Ahjusuust paistawad üksikud õhkuwad söed. Saunawajas seisab suur pada kiwimüüris ja tema kohas lae all õetsub kerge pilwewinetise kujuline aurupilweke. Ajajooksul on weeaur ja suits lae üle wõõbanud hiilgawa nõe korraga. Saunawaja otsas paargus on koogu otsas suur pudrupada. Aegajalt tõuseb tiheda kaane wahelt aur ja see täidab kogu paargu iseäralise isuäratawa meeldiwa lõhnaga.

Õue on juba pühitud ja nüüd on noored inimesed kibedasti tegewuses tänawapuhastamisega. Ümmardaja, kelle käewarred, jalad ja sääremarjad alaline töö on tugewaks kaswatanud, kelle ühtlane mehekeha ja kaugeleulatawad udarataolised rinnad awaldawad töölooma jõudu, lükkab rehaga prügi huniku. Laupäewa õhtu annab ta pikaldasele nüridale olekule ja liikumisele iseäralise silmatorkawa wilkuse.

Lühikese aja jooksul omandab terwe talu ja selle ümbrus hoopis uue kuju. Talle on mõne tunni jooksul üle aetud pühapäewa-ülikond. Puhtakspühitud õues oleks astuda nagu weidi wõõras. Õuepealne on äkitselt muutunud nagu mõneks puiesteeks, kus siledal, ülekriipsutatud pehmel liiwal järele jääwad jäljed. Puhtaks küüritud kammer kõrgeks kohendatud wooditega ja pestud aknaruutudega kutsub meelitawalt ja sõbralikult.

Ka hinge poolt muutuwad inimesed laupäewa õhtul uueks. Wana sulane, kelle näo pealt palju paksud pilwed ei lahku, istub pinu ees raiepaku otsas ja hooletab wäikesele poisikesele paksust männakorbast hobust. Hobuse kuju ta oma teosele küll ei suuda anda, aga kui wäike poiss seda piitsutab, teda nõelelõngast ohjadega kinni hoiab ja sellega isegi tuhatnelja kihutab, siis on see ikkagi hobune ja naeruwine hiilib wana sulase tusasele näole.

Loomad on karjaaias maha heitnud ja mäletsewad rahulikult, seal juures kellaga kõlksutades kindlas taktis. Wäike wasikas tuleb karjaaia wärawa juure ja waatab warbade wahelt hoolega õue.

Nende inimeste mälestuses peab olema üks koht tühi, kes peale nädalast orjalikku tööd ei ole käinud talusaunas. Kas need inimesed wõiwad seda tunnet, mis meie sõnaga „mõnus" ära tähendame, täies suuruses mõista?

Oi, kui mõnus on saunalawal.

Sa wõtad saunawajas riided ült ja see tekitab imeliku wõõrastawa, kuid sellegipärast meeldiwa tunde. Õhk tungib kelmikult kõdistawa hellusega, kuid hästi wärskendades su keha wastu. Sa oled korraga uueks muutunud, nii kergeks, et igal silmapilgul ähwardad tõusta õhku.

Sa wõtad keewas wees pehmeks autud aurawa wiha, wiskad wett kerisele ja astud siis pikkamisi üles lawale. Kohe tunned, kuidas kuu-

mus su kehha tungib, muutes liikmed pehmeks, rammaks. Sa ei suuda ennast liigutada ja lamad magusas rammestuses. Wahetewahel lööd lõhnawa wihaga õrnalt higiga kaetud ihu. Kui nõnda tükk aega oled wiibinud lawal, lased weel heita kibuga wett kerisele. Kohe tungib soojus palju suurema hooga lawale ja nüüd hakkad sa agarasti wihtuma pehme wihaga. Sa wihud nagu hullumeelne ühe koha peale; sa wihud oma keha ümberringi, wihud nii kaua, kuni langeb su käsi nõrgalt alla.

Sa oled jäänud niiwõrt rammaks, et suure ettewaatusega pead lawalt alla astuma. All sirutad oma liikmed wälja ja paned wilu wett kuumale ihule. Tuntawalt toob see rammaks muutunud liikmisse jõudu ja erksust.

Peab ütlema: Sauna leil on taewa anne ja wõib olla, wäärtuslisemgi weel kui igapäewane leib. Istudes lauda teewad inimesed küll ükskord palwet, aga saunalawal peawad lapsed tänama iga wihalöögi eest.

Seda nõuab wiisakas komme.

Ka söömine on laupäewa õhtul pidulikum, pühalikum, suurtsugusem kui argipäewal. Argipäewa õhtul istuwad nad nagu orjad laua taga ja täidawad ilutult, aplalt wiletsa igapäewase leiwaga oma kõhte. Nende pilkes ei nähta midagi peale tüdimuse ja wäsimuse ja nende higiga raskesti läbi imbunud jämedad riided haisewad inetult. Ja söögipalwe on argipäewa õhtul lühi-

kene, mõnesõnaline lobisemine. Waewalt arwatakse tarwilikuks panna selle palwe jaoks käsi risti.

Laupäewa õhtul paistab nende nägudelt magus rahulolek. Nad istuwad lauda, puhtad walged särgid üll, mis laiali laotawad kerget, õige meeldiwat linaseriide lõhna. Wana sulane ei ole oma särgi kurgualust kinni pannudki; särgi sõldemed ripuwad nagu rotisabad ta pruuniks põlenud paljale kortsulisele rinnale.

Kui pere lauda istub, lauldakse söögi alla. Laul kostub siin täie jõuga, nii et helisid wõib kuulda isegi üle õue tänawasse. Keegi ei tihka waikida. Olgugi, et wana sulase laulu küll keegi ei ole kuulnud, aga nüüd waatab ta oma ette maha ja weab jämedat, helita wiit.

Peale söögi jääwad wanad mehed esialgu istuma, põletawad piipu ja waatawad läbi akna, waewalt puude latwade wahelt paistwat kustumalööwat eha. Noored inimesed on õues, kus õhtusel jahedusel maha on heitnud kaste, mängitawad noore koeraga, wõi püüawad ümberlendajat nahkhiirt. Tüdruk seisab siinpool aeda, kattes willase rätikuga oma paljaid käewarsi, rindu ja õlgu, kuna naabripoiss teinepool aia wastu toetab, teda lõbustades oma elawa jutuga. Kambris on pereema korraks weel põlema süüdanud lambi ja üles otsinud wana lauluraamatu. Wiimast hoiab ta hästi tule ligidal ja loeb sealt wenitawal toonil õhtulaulu salmi. Kui ta siis wiimaks woodi heidab, millesse pandud uued õled, teeb ta

ennemalt ristitähe padjale, paneb käed korraks risti ja sõnab wiimaks: „Kui aga taewas ka oleks nii hea!"

Enne magamaminemist tuleb pereisa korraks kambrist wälja. Ta astub lumiwalge särgi wäel mööda tänawat alla rukkipõllu wärawa juure. Olles rinnuli wärawa nõjal, waatab ta walmiwat rukist, mis hõljub kergesti õhtuses tasases tuules.

Eemalt wainult kostuwad hüüded. Warsti kuuldub sealt tugew laul. Wiisi ei laulda sugugi õieti, sest ta on ise oma pead üles kaswanud küla noorinimeste hulgas nagu puu, mida keegi ei hari, mille eest keegi ei hoolitse.

Aga see on kindel, et seda wiisi nüüd lauldakse täie jõuga, täie rinnaga. Kuskil peres hakkab koer haukuma suure ägedusega, kuna eemal küla teel mõned nähakse tõmbawat tikust tuld.

Warsti suiguwad ka needki hääled ja laupäewa õhtu mässib üksiku talu ja siis kogu küla pehmesse mustjashalli waipa.

* * *

Kasemahl.

Just niisama nagu lööksid sa haawad elawasse ihu ja sealt niriseks siis weri.

Seda wärsket werd meie ihaldame, sest ilma selleta ei ole maal õieti kewadet olemaski. Sulle tuleb külaline. Ta jalad on pikast teest wäsinud, tuul on ta keele ja kurgu ära kuiwatanud ja wäsinult laskub ta toolile. Siis pakud sa talle wärsket, kosutawat mahla. Ta joob pika söömu, leiab karastust, unustab wäsimuse ja ärksus ja heameel asuwad ta näole.

Ilma kasemahlata, ilma selge wereta, mis tilkhaawal imbub puust, ei saa ollagi kewadet.

Rüüstades on kewadised tuuled sõitnud juba mõni nädal üle määrdunud hangede, üle laiade lumewäljade ja koplis tõstawad mustawad künkad oma inetuid päid. Kõrge laan, mis kopli ümber piirab, lööb kohama, pehmelt ja tumedalt, ja mitmed tõendawad, et nad oraspõllul on kuulnud lõu lööritamist.

Seal astub isa ühel õhtul pinu asemele, kus kasehaod üksteise peale loobitud, walib sirge ridwa ja saeb selle otsast jalapikkuse tüki. Terawa noaga woolib ja ühele poole laia tahu, millele peitliga sisse lükkab sügawa soone. Otsa hooletab ümarguseks, umbes nii jämedaks nagu auk on, mis sünnitab suur oherd. Mahlatila ongi walmis.

„Kuule, wõta sina kapp," ütleb ta kõige wanemale lastest, kes kogu aja seda tegewust suure põnewusega pealt waatawad, pöörab siis ümber ja läheb kopli poole, oherd kaenla all, tila käes.

Lapsed saawad aru, et nad wõiwad kaasa minna, küsida ja kõneleda.

Koplis on suured laiaharulised kased, tüwid kaetud paksu halli korbaga. Pealt waadates näiwad nad alles uinuwat rahuliselt talwe-unes, aga ometi on teada, et on ärganud nendes elu. Need on wanad puud ja aastate kaupa on nad seda perekonda kosutanud magusa mahlaga.

Isa teab wäga hästi, missuguse puu mahl on kõige magusam. Ta läheb otsekohe kruusakünkal kaswawa kase juure, mille pikad oksad ripuwad wabalt nagu neiu lahtised juuksed.

Jõudes kase juure laseb ta puule warju poole külge oherdiga augu. Niipea, kui külm teras puutub, puu walget, sitket liha, lööwad kergesti wärisema ta narmasoksad ja haawast ilmuwad werepisarad, mis langewad alla mööda krobelist koort. Oherd lõikab tugewal rõhumisel ahnelt pehmesse

tooresse puusse. Niisama kui haaw inimese ihus: mida sügawamale teras tungib, seda suurema hooga walgub haawast weri. Lapsed korjawad üles ümmargused laastud, mida sülitab oherd suust ja imewad neid.

Auk on sees, tila ees ja nüüd peab ootama mõned silmapilgud. Esmalt ilmub walge mahl aralt, ettewaatlikult tila rennikesesse, walgub seal pikkamisi edasi. Nagu kardaks langeda uuesti mulla pinda, kust puu juured imesid ta alles hilja aja eest. Warsti langeb esimene tilk kapa põhja ja selle järele jookseb alguses weidi gega nirinal.

Waewalt on mahla kord katnud kapa põhja, kui lapsed seda kilkades ruttawad üksteise eest maitsema.

Tõepoolest, ilma mahlata ei ole kewadet.

Mööda teed ruttab teekäija. Ta kurk on kuiw ja wali kewadine tuul käristab lõhki õrna liha punasil huulil. Tee ääres kraawides pilgub wesi, mis sinna kokku walgunud sulawast lumest ja kewadistest sadudest, millega maapind puhtaks pesti talwisest köntsast.

See wesi ei kõlba juua.

Seal näeb teekäija äkitselt teine pool aeda koplis mahlakase. Ta hüppab üle aia, joob tugewa sõõmu ja rändab lustilikult edasi wärskendatud jõul.

Terwe talu uinub, ainult wana haiglane kahekſakümne-aastane emake on ärkwel. Ta ſilmade eeſt käib läbi terwe panoragma oma tuhandete kirjute piltidega. Ta mäletab weel ſeda aega, kus ta noor, õitſew ja nägus oli ja ſiia tallu toodi. Aastakümneid on ta ſiin mööda ſaatnud, pikk aeg on elades ſaanud otſa, ta on ſiin õnnel hõiskanud, aga ka lõhkikistud ſüdamega walanud piſaraid. Astugu ta mõte kuhu tahes, igal pool leiab ta mälestuslilli — walgid ja weripunaſid. Nüüd on ta aga eluſt nagu wälja heidetud, ta on oma oſa lõpulikult läbi mänginud ja ta ſaab aru, et tarwis on ära astuda näitelawalt jäädawalt.

Öö läheb talle igawaks. Kõik hingawad, ainult tema üksi peab walwama. Ta igatſeb inimeste ſeltſi, ta tahab kõneleda, teada anda, et ta weel ei ole ſurnud.

„Helene, tütreke! Helene!"

„Mis ſa tahad wanaema?"

„Kas ſa ei tooks mulle kopliſt wärsket mahla!"

Noor neiu tõuſeb ruttu üles, katab oma paenduwad käewarred ja kõrged rinnad ſuure rätikuga ja jookſeb kergesti nagu waim üle õue. Kewadine õhk puudutab karmilt ta õrna, kuuma ihu, kuna kollane täiskuu maalib läbi õuepuie lehita okſade mitmeſuguſid kujuſid külmetanud maapinnale. Koplis lööb neiu ſüda weidi kartma, ſeſt kuuwalgel liiguwad kaskede all walged laigud. Ta kallab mahla ruttu kannu ja jookſeb kiirelt tuksuwal ſüdamel toa juure tagaſi.

Wanaemake joob wärsket, kosutawat mahla. Waatab siis oma sügawassewajunud silmiga noorele neiule otsa.

„Sa oled hea laps, Jumal andku sulle elus õnne. Ka mina olin kord sinusugune. Nüüd olen ma wana, aga eks seegi ole hea. Sina ju oledki mina.“

Ja wanake uinub peagi magama wärske mahla rahustusel.

Talu uinub, aga kasehaawast tilgub wahet pidamata kappa wärsket, kosutawat werd.

* * *

Surnuaial.

Sinna wiiwad kaks teed: üks läheb külaſt läbi ja ſuurt lusti ei ole ſeda mööda minna. Suwel on ta tolmune, ſügiſel ja kewadel jälle porine. Kui lähed ſeda teed mööda ſügiſel, ſiis pead ettewaatlikult hüppama ühe kiwi otſaſt teiſele. Küla inimeſed on need kiwid pannud aia ääre jalakäijate jaoks. Tänawa ääres on wiltuwajunud laudad, mille palkide wahelt imbub kollane wirts tänawa läkku. Kui ſa tänawat mööda lähed, ſiis waatab ſind järele õue peal ſeisja naisterahwas. Tal on üll lühike, punaſeküüti ſeelik, peas kahwatanud triipudega Rootſi rätik, mille otſad lõua alt tugewasti on ſõlme tõmmatud. Kaua koogutab ta ſind waadeldes ja kui ſa wiimaks ta ſilmiſt kaod, ſiis läheb ta ſeda kui ſuurt uudiſt teistele kõnelema.

Nagu juba ütleſin, ei meeldi ſee tee mulle ja ſellepäraſt lähen ikka teiſt teed mööda. See teine ei olegi õieti tee, wad paljas lihtne jalgrada, mis läheb läbi karjamaa ja heinamaa.

Jõuad üle okkalise aia karjamaale, kus sind tihedalt piirawad madalapoolsed, siledakoorelised ja õige lihawa okkalised männid, siis on sul tunne, nagu oleksid äkitselt suures tuttawas perekonnas. Sa tead, et sind siin praegu keegi ei näe, aga ometi ei ole sa sugugi üksi. Eemal lööwad karjakellad omapärast muusikat ja sa kuulatad seda terawasti. Nüüd lahutad hulgist häälist iga heli ja tead ka, missugune loom kaelas kannab selle ja selle helilist kella. See teadmine ühendab sind mitmesuguste endiste juhtumistega.

Põesaste wahelt käiwad läbi loomade tallatud teeraad; seal on karjapoiste tulease, mille ümber püsti on otsapidi maha löödud räimewardad ja ühes kohas suure männi tugewa oksa küljes ripnewad kiigeaisa tükid.

See jalgrada wiib sind tiheda metsa wahelt läbi. Ülewal puie latwus kohab tuul, aga siin all on waikne nagu toas ja iselaadi karjametsa hais kõdistab õrnalt su nina. Ei wõi ütleda, et see karjametsa hais oleks päris meeldiw, ei wõi ka seda ütelda, et ta oleks wastik, ta ei ole neist kumbagi. Aga ta on tuttaw.

Karjamaalt wiib sind jalgrada üle aia heinamaale, soowikule, kus kaswawad suurte mätaste peal madalad kased ja kasepõesad ja kus tuhanded neitsitinad katawad õreda rohu helesinise tekiga. Wilets ümargune soohein, kohati uhkete kalewitega torestatud, ootab niitjat. Kõrgete mätaste peal uhkustelewad wakisapikkused kollakaswalged wor-

mipead ja pilluwad joolõhnalisesse õhku rohkel mõedul magusat, weidi uimastawat wormilõhna. Keerutades läheb jalgrada ühe laia pajupõesa ta=gant teise taha. Ta on nagu hästikaswatatud neiu, kes ennast ei lase suudelda, aga ometi ikka nõnda keelab, et sa teda saad suudelda; kes su eest peitu põgeneb, aga ikka nõnda ära peidab, et sa teda leiad waewata. Wahetewahel tõuseb tee äärest põesast teder lendu ja ta äkiline tiibadewurin eh=matab sind. Seal tagapool algab päris kätik ja seal elab ka metskits, kes oma õensa häälega mö=kitab põesas=mätaste wahel.

Keset heinamaad on kraaw. Seda wõiks hei=namaa weresooneks mõtelda, kuhu kokku walgub ta mudane, pealt metallikarwaliselt läikiwa maake=korraga kaetud ja wastikult haisew südameweri. See kraaw on ka palawal suwel porsuw pehme ja hommikuti hõljuwad ta kohal hallid aurud, nagu tõuseb soonelaskja werekausist õre winetis.

Warsti üle kraawi hakkab maa tõusma kõr=gemaks. Seal näed juba tühje küüne ja sa ar=wad, et nendes elawad rööwlid, kes ööseti kokku toowad rohkesti kulda ja kalliskiwe. Warsti näed ka surnuaia männimetsa ja eemalt män=dide wahelt üle lemmrohuga kaetud liiwakünkade halli, madalat kiwiaia wiirgu.

Kui sa kiwiaia taha jõuad, siis pead kohta otsima, kust üle wõid ronida. Päike, wihm ja tuul on paekiwid katki närinud ja nad langewad hulga=kaupa maha aia ääre. Kuskilt ei taha niisugust

kohta leida, kuhu sa wõiks jalga toetada. Sa ronid õige ettewaatlikult aia peale, mis kaetud paksu sambla ja mädanenud männiokkade korraga, ja jääd sinna istuma. Waatad surnuaeda, wõtad siis mütsi peast — tõmbad aga ka rätiku taskust ja pühid higi. Sulle lehwib wastu isclaadi hais. Sa pead seda mädanewate okkade, mööda männi külge alla woolawa waigu ja wärske, maapõhjast üleskaewatud liiwa lõhnade seguks. See lõhn ei ole wastumeelne, aga niisugune on ta, et eraldub tuhandete hulgast ja isegi tundub unenäos. Sa hüppad kergesti, nagu kartes, et kära ei sünniks, surnuaeda ja oled korraga ristide hulgas.

Ristid ja kalmud on ridamisi, üks rida teise kõrwal. Metsaalune on neid täis, nii kaugele kui ulatad nägema; lõppu ei näi olewatki. Mõned on aia wastas just kui oleks nad omale ruumi puudusel walinud kitsa platsi, wõi jälle alandlikult kõrwalise koha, mis kellegile silma ei puutu.

Sulle tuleb äkitselt meele, kuidas surnuaiast sagedasti on kõneldud nagu mõnest õudsest kohast. Aga nüüd näed sa, et see ei ole sugugi õige. Siin ei ole midagi kohutawat, hoopis selle wastu: päris lõbuski, meeldiwgi.

Sa hakkad hauaridade wahelt läbi minema, jääd aga sammudes sageli seisatama ja loed ristidelt nimesid. Wiletsalt on tähed noaotsaga puu sisse puuritud, teises kohas klaasi alla paberile kirjutatud, mis nüüd ära on kustunud ja kolmandas kohas on rist koguni kummuli haua peale

wajunud, nii et sa selle pead üles tõstma, kui nime tahad lugeda. Rohtunud haudadel kaswab pikk lemmrohi, punasepeadega ja puiste wartega männililled. Nüüd juhtub sulle üks nimi ette, mille kandjaga olid omal ajal hästi tuttaw. Sa jääd ta hauakünka ette seisma ja waatad aineti seda. Tema kalmule on juba tuhandete kaupa langenud mädanenud männiokkaid ja need hakkawad ära mädanedes taimedele toiduks walmistama musta mulda. Selle inimesega olid sa kord seltsis pidul sa mäletad isegi seda, kuidas ta sünnitas sellel korral ülewoolawas naljas teistele head tuju. Sa ei saa arugi, mis sind siin haua juures kinni peab, aga sa waatad ikkagi aineti selle peale. Seal tuleb sulle äkitselt mõttesse, et sinu tuttaw sugugi õnnetu ei ole, kui ta siin tugewate, kohisewate mändade wahel rahuliselt puhkab, mille okstel wilgas oraw närib käbisid. Sulle tuleb arwamine, et tal siin on olla õige heagi. Sa waatad uuesti otsatud ristide hulka ja su eest on, nagu oleksid sa jõudnud ühte iselaadi walda, mille asunikud kõik siin wiibiwad rahulolles ja üheImeelel, kuna sa enese tunned olewat nende hulgas wõõra. Kui sa nüüd edasi sammud, siis astud sa tasa, ettewaatlikult. Kuidagi ei tihka sa segada siinwiibijate rahu. Wahetewahel puutuwad sulle kollased, pikerkused sõmerliiwa künkad silma, mis läbi puuoksade wilkuwate päikseKiirte mängitusel omandawad otse kullase läike. Sa näed nende hoolega terawatesse kantidesse löödud külgilt ruuduliste labidajälgi.

Sa lähed edaſi. Juba eemalt näed ühe kõr- gema koha peal kõrwuti kaks musta risti. Wõ- tad mütſi peaſt, laſed põlwili rohtuma löönud kal- mude wahele ja jääd ſelles olekus ſinna tükiks ajaks. Sa ei ſaa ſugugi enam aru, mis ſurm tähendab, ſeſt ſa oled ju praegu oma wanemate juures. Nad puhkawad rahuliſelt, juſt niiſama, nagu ſa elus neid mitu korda oled ennemaltki näi- nud uinuwat. Tõepooleſt, ſa arwad iſegi kuulwat nende taſaſt, mõedukat hingamiſt ja waatad nende kortſudega kaetud ja ikka lahkesti ſinu poole naera- tawaiſſe paledeſſe. Sa istud wiimaks hauakün- kale, laſed pea rinnale wajuda ja jääd ſinna nii- kauaks istuma, kuni päike juba langeb alla heina- maa kaskede ladwule ja ta kiired hiilgama pane- wad tugewate mändide kollaſe koore. Sulle heljub wastu wilupoolne õhk, mis tugewasti on täidetud mädanewate okkade, mööda männi külgi allawal- guwa waigu ja wärske, paapõueſt wäljawiſatud mulla haiſuga.

Sa tõuſed wiimaks haualt üles, toetud weel korraks tugewa risti najale, ſurud käega künka külјeſt weidi eemale wajunud turba tagaſi ja lä- hed ſiis ſelle peale ka mujale ſurnuaeda waatama.

Siin metſanurgas on ka mõned uhked hauad. Juſt niiſama nagu ikkagi. Enne nad elaſid ühes ka nüüd puhkawad ühes. Kuid nad püüawad ka ſiingi endi ja teiste wahele teha wõimalikku wahet.

Seal on wana pentſik rüütlihaud, kaks lenda- wat hobuſt kiwiſſe raiutud. Seda hauda teab

terwes kihelkonnas iga poisike, sest sellel mehel on legendadega läbi koetud elulugu. Ernespuu põõsastest paistawad marmorist ristid, mustad jooned ja plekid siledal kiwil, kuna kuldtähtede juurest alla jooksewad roostetanud triibud nagu must tardunud weri. Sealsamas juba maandunud hauakünka juures seisab pool otseti tugew kiwirist. Ta hoidub nagu kangekaelselt püsti, kuna ta on kaetud halli samblakorraga. Paremat kätt on jälle pikk, läikiwaks wärwitud edew raudrist oma mitmekujuliste wiguritega, kuna sellest paar sammu eemal seisab wõib olla wiiekümne aasta eest sinna püsti pandud laudast mingisugune risti järele aimaw mälestusmärk. See on sügawasti maa sisse wajunud ja nüüd näitab ta olewat niiwõrt alandlik, nagu peaks ta oma siinolemise pärast igal silmapilgul kartma käredaid etteheiteid. Siit ja sealt paistawad hauad, mille peale lilled on istutatud, muidugi leinalilled. Ja kui sa seda silmitsed, siis näed, et meie surnuaed kannab halli karedat kuube, millele sinisilised sametised lilled on peale õmmeldud alandlikudena ja meeldiwatena ehtetena.

Ilma et tähelegi oleksid pannud, märkad äkitselt, et loojenemas päike ja astudes kõrgemale kohale, näed ta kiiri wilkuwat puie latwade wahelt. See on siin puhkajaile wiimaste terwituste soow. Karjamaa poolt tõuseb soomändide wahelt kerge, läbipaistew hall udu ja paremal pool teel kääksub wäraw, mida lapsukene awab linnasttulijale. Ta ju loodab, et wankrilistuja wiskab temale ta waewa

eest wahest poolekopikalise saia. Nüüd kuuled ülewal puie ladwus tiibade sahinat ja näed seal paari warest, kes oma päewatöölt on tulnud siia puhkama.

Sa lähed haudade wahel pikkamisi sammudes aia ääre, wiskad kord weel pilgu tagasi surnuaia poole ja hüppad siis üle aia kõwa heinamaa pinnale.

Kui sa nüüd eemale jõuad, jääd seisatama ja waatad seda suurt männimetsa, mis hakkab ühinema õhtuse ämarusega. Ja nüüd tõuseb ilma kutsumata igatsus: „Seal on hea puhata. Saaks kord ka sinna!"

* * *

Käiw õlu.

Isegi karskuse kihutuse koosolekul tuleb see lugu mulle meele. Kui agarad kõnemehed kirjeldawad elawais piltes joomise hädaohtu ja iseäranis karwapealt üles arwawad koduõlle kahju, siis hiilib see mälestus tasa, nagu üliettewaatlik waras mu juure, wõtab mind kaasa ja wiib ühes suure tõrre ääre, milles käib walge, kobrutaw koduõlu.

Õlletegemine oli igakord kogu talupidamises sündmuseks, mis andis talle iseloomu ja kuju ja mille kõrwal teised sündmused kaotasid sellel ajal oma tähtsuse. See oli aeg, kus mehed wõtsid korraks paargu oma walitsemise alla ja sellel tegewusel ei olnud hariliku, igapäewase köögi talitusega mingit ühist. Ta oli palju mehisem, laiapiirilisem ja isandlikum.

Päris õlletegemisel olid oma eeltööd. Näitas, nagu ei oleks see sünnis talus korraga luua uut korda, waid seda tuli sisseseada pikkamisi sammsammult. Sulane lõhkus paar päewa järgemööda

puid halgudeks, mida ta ladus hoolsasti paargu kõrwale wirna. Neid pidi olema niiwõrt rohkesti, et jatkus mitmeks päewaks. Õlleankrud toodi hagerikust wälja. Tüdruk nühkis nad pealt liiwa ja orasrohu juurtest kokkukeeratud nuustikuga puhtaks, neisse walati keewa wett ja siis pandi nad püsti lume peale üksteise kõrwale kui soldatid ritta.

Juba hommiku wara kuuldus käsikiwi-kambrist wahetpidamata tume mürin. Seal jahwatati linnaksid. Olgugi, et omal oli tuulik, mis wäga hästi kogu talu wilja jõudis ära jahwatada, ei wiidud linnaksid mitte sinna. Käsikiwid seisid kuude kaupa ilma tööta, ainult selleks, et jahwatada linnaksid.

Kui siis mürin wahest korraks waikis, tuli käsikiwi-kambrist lell wälja, habe, juuksed ja silmaripsme karwad paksu jahutolmuga kaetud.

Aga weel ei pannud isa oma käsi külge — tema tund ei olnud weel tulnud.

See oli umbes nädal wõi poolteist enne jõulu, kui isa ühel õhtul heitis magama õige warakult. Sellel õhtul oli suuresti piiratud laste harilik wabadus.

„Homme wara algab õlletegu. Ärge segage isa und!"

Nõnda ütles ema.

Meie olime ärewuses, sest selles teates oli rohkesti uudist, iseäralikku. Meie teadsime, mis see tähendab. Sellejärele tulewad jõulud ja nüüd aru-

tasime isekeskis kõik selle läbi, mis jõulud enesega kaasa toowad. Sosinal kõnelesime sellel õhtul pooleööni. Wõtsime koguni nõuks jääda terweks ööks walwele, et siis õlle tegemist näha. Kahjuks ajas kawalalt pealetükkiw uni selle ettewõtte alati nurja.

* *
*

See paistis eemalt nagu lõõmaw ahju suu. Meie seisime hommikul akna peal ja waatasime aineti. Oues oli pime ja paargust paistew hele walgus paiskas helki üle lumise õue kuni toani. Wahetewahel nägime musti warjusid edasi-tagasi liikuwat selles heledas walguses.

Need olid mehed, kes tegiwad paargus õlut. Oi, nad olid juba esimesel kuke-laulul jalul.

Kui sa hommikul üle lumise õue, kus külm tuul ruttu tungib riietest läbi jooksed paargu, siis satud seal meeldiwasse, weidi suitsuga ja tiheda weeauruga segatud soojusesse. Sa tunned, kuidas soojust pillawalt eemale õhkub kuumaks aetud katlamüür. Suure paja alune on walgeks aetud ja kui sinna toores, lumine puutükk wisatakse, siis kargab see ruttu põlema, nagu oleks üle walatud tuleõliga.

Kibe tööhoog on juba möödas ja isa paneb sulle tule lähedale (muidugi ikka tarwilise kaugusesse) jämeda paku, kuhu peale wõid istuda. Sa waatad nüüd leekesse ja näed kuidas need maialt noolides üles kerkiwad suurt müürisse pandud pada mööda. Paja kohast tõusewad ühtelugu pak-

sud aurupilwed lae alla, kus nad üle wõiawad suuri nõetükke hiilgawa läikekorraga.

Isal enesel on nüüd ka weidi aega. Ta istub tule lähedale pakule, wõtab pilpaga tulesöe ja paneb selle piibule. Ta palgel wiibib mõnus rahulolemise ilme. Wahete wahel annab ta sulasele, kes teeb mõnesugusi wäikseid korraldustöid, üksikuid käske.

Sa waatad seda talitust ja imestad, kuidas isa seda kõiki oskab teha. Kui suurt tarkust ei nõua küll see keeruline töö! Ta ei ole mitte niisugune mees, kes peaks kahtlema lööma. Ta hakkab peale ja teab, et kõik läheb ta käes hästi korda. Sa ei saa seda sugugi aru, kuidas inimene wõib olla nii tark. Aga siis tuleb sulle ka meele, et mitte kõik külas ei oska head õlut teha ja mitte keegi nii head kui sinu isa. Seda oled sa sageli kuulnud nii mitme inimese käest.

See mees tõuseb su eest äkitselt ülisuureks, kõrgeks ja sa waatad aineti ta näkku.

Nüüd otsib ta ise sawikruusi, läheb tõrre juure ja wõtab sealt kollakat wedelikku. See on paks, weniw ja wäga hea lõhnaga. Kui see wedelik su käte külge puutub, angub ta ära ja kleebib niisama kui liim.

See on meske ja juues on ta raskemagus.

Sa jood seda pika söömu. Siis tõstab isa kruusi uuesti täis, annab su kätte ja ütleb: „Wii emale, aga waata, et sa maha ei kuku!"

Kandes meske kruuſi paiſub ſu ſüda rinnus ſuureks. Heameel ja õnn ei taha hästi mahtuda ſu rindu, ſa tahakſid hõiſata. Uhkuſes annad ſa kruuſi ema kätte ja kui ta ſeda wastu wõttes ſulle korraks otſa waatab ja ütleb: hea laps, ſiis tunneb ſu hing ſelle juures aruſaamatut maguſuſt.

Õlletegemiſe uhkus, ilu, ta kõrgem põnewuſe punkt on käiw õlu. Iſa on nüüd ükſi paargus. Suure paja all läbipõlenud tukid leegitſewad waewalt. Ei ole enam keewa wett paja täit pajatäie järele waja, ſeſt õlle jagu on käes. Õlu on koos ſuures tõrres ja ſee kattub ikka enam ja enam walge winetiſega. Risti=rästi jookſewad walged triibud nagu pärli read üle ſameti karwaliſe pruuni wedeliku, tõuſewad mõneſt kohaſt juba kühma ja koonduwad pikkamiſi lumiwalgeks õredaks wahuks. Warsti omandab käärimiſe protſeſs ſuures tõrres niiwõrt kiire käigu, et ta paneb liikuma kogu wedeliku.

Kui nüüd lapſed paarguſſe jookſewad, köidab nende tähelpanu huwitaw ilus pilt. Kogu tõrſs on kaetud üleni kõrge, walge wahukorraga. Lihtſal wõrdluſel ütelдakſe: jõulupoiſil on talwemüts peas. Ilus on ſee müts — kerge ja õre, nii et ſa käega puudutades teda ei tunnegi. Ainult ſu käe külge jääb meeldiwalt lõhnaw wahukord. Õre waht muudab kiiresti kuju, iſegi üle tõrre ääre paiskab teda ſaladuslik wõim.

Nüüd teewad perekonna liikmed heameelega paarguſſe asja: ühel on ſinna midagi tarwis tuua,

teisel sealt jälle ära wiia. Mööda minnes wõtawad nad kruusiga, lükates ettewaatlikult kõrwale wahtu, õlut ja joowad pika söömu. Juues paistab nende nägudelt lõbutunne.

Seal tõuseb isa paku pealt üles, wõtab lüpsiku ja tõstab selle wärsket õlut täis. Nüüd kutsub ta oma armsama lapse ja käsib maitseks wiia naabrile õllelaotist.

Seda käsku täidetakse harilikult kõige suurema rõõmuga sest laotise toojale annab naabriperenaine uued sukad ja peremees walge hõberaha.

⁂

Pühapäewa hommik.

Kaks hommikut. Ühte mäletan neist nagu waenlast, südameta piinajat, kes inimesi alati luurab ja just siis tabab, kui nad tema eest endid arwawad olewat kõige julgemad. Teine läheneb, ehk küll harwa, aga siiski alati heana sõbrana. Ta inimesearmastaja nägu on naerul ja alati sunnib ta ennast igatsema, p..isilmi ootama.

Udu seisab alles wäljadel, paks rohi nõretab kastest ja puulehtede hambuliste äärte küljes ripuwad jämedad tilgad.

Siin ja seal tõusewad orjad-inimesed oma kõwi..t asemilt ja jääwad weidi totralt wahtima hommikusesse niiskesse uttu. Nad hoiawad oma silmad weidi pilukili ja nähtawasti wiibiwad nad weel praegu selle pool surmasarnase oleku mõju all, millesse nad kohe wajusid, kui eila õhtul hilja langesid oma kõwaksmagatud asemile.

Ometi oli neil katkise waiba, wana palitu wõi kasuka all mõnus ja soe. Nüüd on aga wilu

ja keha lööb wärisema. See öö oli nii lühike, nagu ei oleks teda olnudki.

Juba enne teisi on pereema wäljas. Ta käib tiitsesti õues ringi, hattul kasukas seljas, ja ajab wasikaid kopli, kes aga unisest peast kange-kaelsed on ja wastu panewad.

Õhtul oli see inimene wiimane, hommikul on ta esimene. Sellest inimesest nagu oleks kuri südametunnistus röövinud une, sest ta liigub alati kodukäijana talu õuel.

Hommikune wilu, mis läbi tungib jämedatest, karedatest riietest, paneb need unised inimesed weidi wirguma. Nad mässiwad oma jalad inetult nartsudesse, wõtawad moonakotid ja joogilähkrid õlale ja lähewad siis kõikuwal, aeglasel kõnnakul mööda tänawat tööle.

Nüüd pääseb ka tõusew päike pilwe tagant wälja ja lööb taluhoonete katuseharjad, wahtrade, saarte ja poopuude ladwad kuldsesse koesse. Ainult siis, kui neid tusaste nägudega inimesi enam talus ei ole, leiab loodus põhjust naeratada.

Nõnda kestawad need argipäewahommikud alaliselt, inimese ea lõpuni.

Nendele täieline wastand on pühapäewa hommik. Harwa ta tuleb oma anarhistliste mõtetega ja wiisidega ja teda oodatakse kui kõige paremat sõpra.

Päikesekiired tungiwad harilikul wiisil akendest läbi, karglewad kambris ja jääwad imestama. Ikka leidsid nad siin kõwad tühjad woodid eest.

tuba oli tühi, ainsad hingelised olid näljas kärbsed, kes sumisesid määrdunud aknaruudul wõi jälle tülitsesid lauale jäänud leiwa koorukese kallal.

Täna hommikul on aga inimesed weel woodites. Magajal tõuseb ja wajub rind. Korraks katkestab ta oma ühetoonilist hingamist, awab silmadki, sirutub tugewasti, aga warsti wajuwad laud uuesti kokku. Endisel wiisil kuuldub ühetooniline mehaanilik hingamine.

Kogu küla wahel walitseb waikus. Tuult ei tundu. Peenike hall tolm lasub rahulikult teedel ja põesad ja aiateiwad wirwendawad hommikuses õredas, silmipimestawas walguses. Päike paistab oma täies suuruses mõni süld üle kuusemetsa ja jagab soojust ja walgust nii suure heldbuse ja rohkusega, nagu tahaks ta korraga selle heaks teha, mis kuus argipäewahommikut on teinud nendele inimestele ülekohut.

Kaste põgeneb päikesekiirte eest. Ainult orasheina helerohelisel ladwal ja krookslehe sügawate kurdude wahel südandawad jämedamad tilgad kauemine wastu panna. Tõuseb weidi tuult. See paneb klaperdama laiad, pikawarrelised haawalehed ja kergesti lainetama walmiwa rukki. Kana on poegadega pinu asemele tulnud, kus ta wahwasti laiali loobib mädanenud musta mulda ja sealt alt hoolitseb oma perele suupäralist hommikueinet. Linawästrik lendab lombi ääres ja kõigutab muretalt oma pikka saba.

Pererahwas tõuſeb üles. Pereema, kes ei taha anduda uue korra alla, on ka täna hommikul waremalt wäljas; walge jakk üll, juukſed ſelja peal lahti, talitab ta päikeſe paistel. Mehed ajawad istukile, jalad hooletult üle woodite äärte rippumas, ſärgi rinnaeſiſed wabalt lahti. Nad ſuitſetawad piipu ja waatawad mõttes oma ette põrandale, kus päikeſekiirtes ſääskedena ſõeluwad miljonid tolmukübemed. Lapſed jookſewad ſärgiwäel õue. Nad otſiwad ſeal niiſuguſe nurgakeſe, kuhu päike puistab piiramata helduſel ſoojuſt ja walguſt, kükitawad ſeal ja waadawad pilulſilmil päikeſe poole. Teenijatüdruk, jämedapoolne, laiatriibuline lühikene aluskuub üll, ſeiſab keſet õuet aia ääres. Aia peale on ta laotanud oma uue kurdus kuue ja nüüd ſeab ta kõwanahaliste, pruunikspõlenud ja mõneſt kohaſt kestama löönud ſõrmedega neid kurde korda. Ta mõtleb, kuidas ta täna läheb kiriku, ſiis otſekohe läbi heinamaa käiwat jalgrada mööda tagaſi tuleb, kus ta ſiis üleſoo aial kohtab Jaani. Jaaniſt ei kõnelda mitte head: teatakſe, et ta laatadel tüli tõstab ja ſagedasti raskesti purju joob. Ka tema teab kõiki ſeda. Aga ka ſeda teab ta, et Jaan tihti on liiz hoolimatu ja pealetükkiw. Ta mäletab juhtumiſi, kus ta tema keeluſt midagi ei hooli, kus ta tagajärgedeſt mitte midagi ei taha kuulda ja otſe murdja agaruſega aſub oma tahtmiste läbiwiimiſele. Aga ſelle kõik unustab neiu ära, ſeſt ega tema ſiis ometi lähe juukſekarwaga mõõtma head ja kurja.

hoopis enam. Ta süda lööb tuksuma, isegi ta raskesti päewitanud näole asub kerge puna, sest — wõib olla — ehk tuleb ka temalgi kord aeg, kus ta niisama wõib oma ette talitada, nagu see perenaisel praegu wõimalik.

Ja selles magusas, meeldiwas lootustepettemängus seab ta hoolega oma uue triibulise kuue kurde joonde. Wana Mart, kes siin peres kakskümmend aastat on teeninud, käib pikkamisi mööda õuet, takused püksid põlwini kääritud. Ta suured jalad on muhklisteks kaswanud ja säärte küljest paistawad jämedad, üleskerkinud sooned.

Sellele mehele walmistab pühapäewahommik pettumustunnet. Tänane hommik on nähtawasti ta rahu rööwinud, sest see on uudis, et ta pikad käed ja jämedad, sissepoole kooldunud sarwenahaga kaetud sõrmed peawad seisma talituseta ja tööta. Ta käib ringi nagu otsides kadunud asju, waatab üht ja teist tööriista, silmitseb aia läheda kaswawat õunapuud, mille lehtede waheltt paistawad wäikesed rohelised nupud. Seina äärc mahawisatud wikati tõstab ta üles, kirub seal juures kurjalt inimeste hooletust, ja paneb selle rippuma katuse alla pennipuu taha.

Kui ta wiimaks enam mingisugust tegewust ei leia, läheb ta pinu ette, istub sinna päikesekiirtesse raiepaku otsa ja jääb seal oma muhklisi jalgu ja kõwerakskaswanud warbaid hoolega waatlema, liigutades wiimaseid päikesepaistel mehaaniliselt.

Kuuldub äkitselt kirikukella heli.

See toob erutust ja äratust.

„Kas esimesed wõi teised kellad?"

Waadatakse aida seinapalki. Kuuenda palgi pealt hakkab räästawari alla libisema.

Seega on need juba teised kellad. Kes tahab kiriku minna, see rutaku.

Noored inimesed ajawad uued riided üle ja lähewad kiriku.

Nüüd jääb talu hoopis üksi. Wasikas tuleb kopliwärawa taha ja ambub wahetewahel oma rumala häälega.

Wana Mart waatab ja liigutab weel weidi aega oma warbaid päikese paistel, tõuseb siis aeglaselt üles, astub läbi wäriku aeda, heidab tuule warju päikesepaistele pehmele rohule ja warsti teatab ühetooniline raske norin, et ta on langenud sügawasse unne.

* * *

Wainul.

Sealtsamast kust üles tõuseb rõngamoeline suitsujuga piramiidikujuliste kadakapõesaste wahelt, kuulduwad waljud wõitlushüüded.

Seal peetakse sõda. See ei ole mitte järeletehtud wõitlus, waid tõsine lahing. Higi woolab, silmad särawad, palged lõkendawad — kaotada ei taha kumbki pool.

Siinpool ja sealpool on oma juhataja, oma ülemus, kelle mõjuwõimust üksikud wõitluseosalised peawad suurt lugu. Juhatajad käsutawad. Ja need ongi ülemuste hüüded, mis kaugele kostuwad ja mida kajana tagasi heidab põllu taga olew paks metsaparras.

Ketas jookseb huludes läbi õhu. Ta tantsib siledal murul metsikut tantsi, kuna ta madalamaist kohtest suure hooga üle hüppab, pildudes tolmuks jahupeenikest walget liiwa. Isegi oma elu ei pelga julged wõitlejad tarwilisel korral kaalule panemast, kui aga see tooks omapoole-

meestele wõidu. Kui ta oma kehaga tabab kiiresti edaſi lendawa ketta hoo pealt, ſiis walguwad küll walu ſunnituſel piſarad ſilmi, kuid huulile tekib naeratus ja täieſt rinnuſt tungiw hõiskamine annab ſiſemiſeſt rõõmuſt tunnistuſt, mida ſuudab inimeſes luua eneſeohwerdamiſe teel ſaadud wõit.

Wõitlus wenib pikale, ſeſt mõlemil pool on ühepalju jõudu. Külasſe kostuwad wõitluſe hüüded ja ſealt tulewad wanad mehed lahingut pealt waatama. Olgugi nad küll wanad, aga külawainu ei ole nemadki weel unustanud. Nii wanaks inimene wististi küll ei elagi, kus ta enam ei mäletaks neid poiſikeſepõlwe luguſid.

Wanad mehed ſeiſawad eemal, pikkade, paenduwate wartega piibud ſuus, mitmel need toredasti üle waſetud, kuna mõnel hooletult taskuſt ripuwad tubakakoti paelad tuttidega.

Aga wahetewahel omandab wõitlus niiwõrt rohkel mõõdul külgetõmbawuſt, et ka pealtwaadates wanadki ei ſuuda tagaſi hoida julgustuſehüüdeid. Wana, tardumalööw weri ſoeneb uuesti ja omandab hoopis kiirema jookſu.

Wiimaks ometi — wõit on ſinnapoole kaldunud. Wõidu ſaamiſega lahkub ka wõitlemiſewaim. Kõik tulewad ſeltſis piramiidikujuliste kadakate wahele, kus on päikeſepaiſtne ja tuulewari ja kus piſikeſed poiſid otſiwad agarasti tulele mõnuſat moona.

Paarid astuwad kordamööda ette ja pealtwaatajad teewad igasugusi wõitlejate liigutusi järele. Loodus ise on üle laotanud wõitlusplatsile rohelise, pehme samblaga kaetud murupinna. Niipea kui kokku langewad sitked, painduwad lihaksed, kaob wastaste nägudelt naeratus. Iga mees on oma au, oma wõidu eest walmis kõik ära andma. Painduwad kehad wäänlewad üksteise kaenlas, muudawad wälgu kiirusel oma kuju ja seisukohti. Seal on üks pool alla langemas, pealtwaatajad hoiawad otse hinge kinni, aga weel wiimasel silmapilgul wõtab ta oma jõu kokku ja pääseb hädaohtlikust seisukorrast. Pealtwaatajad silmitsewad aineti ja Roki Toomas ei pane isegi seda tähele, kuidas elaw süsi, mis ta piibu peale pani, tuule õhutusel on ära põletanud uue piibu küljed.

Wiimaks lõpeb wõitlus teise poole allalangemisega. Kaotaja nägu on tusane ja ta katsub heameelega teiste tähelepanemise eest kõrwale põigelda. Wõitja astub püsti peaga pealtwaatajate hulka ja tõmbab täie rinnaga wärsket õhku. Ta oleks oma wastasest juba ennemaltki jagu saanud, aga kahju — ta jalg on täna haige. Ta pidi seda kangesti hoidma. See wiimane tõendus suurendab muidugi ta hiilgussära.

Kuid seda kõneleb ta niisuguse iseteadwusega, seal juures ka tagasihoidlikkusega, nii et kellegil ei ole waja arwata neid sõnu enesekiituseks.

Wõitlused on juba ära tüüdanud, tagajärjed ja kummagi poole taktika head ja wead läbi haru-

tatud. Nüüd nad istuwad tule ümber ja mitmed waatawad wana Karla otsa. Wana Karla wiibib alati wainul poisikeste hulgas. Ta tuleb ikka hallis sinelis, millesse koid on söönud aastate jooksul rohkesti auke ja mille rinnal määrdinud lindi küljes kõlgub prongsist auraha.

Ta kõneleb Poola mässust lugusid, sest et ta ise sellest mässu allasurujana osa wõttis, mille eest talle kroonumõisa wälja äärest wäike maatükk anti, kus ta elab oma „lossis" ja parandab saapaid. Karla wiib pealtkuulajad Poola paksudesse metsadesse, kus nad ümber uitasid kümnete päewade kaupa janus ja näljas poolakaid tagaajawad ja kätte saades neid armuta maha tapawad. Wahest eksiwad nad piiritutes laanedes ümber, kus siis janupiina mõjul walmis on üksteise werega oma janu kustutama, mida nad muidugi ka teeksidki, kui mitte wiimasel silmapilgul abi ei tuleks ootamatalt ja imelikul kombel.

Poola metsad ja rabad on wana Karlaga kümneli korrale läbi käidud, aga kui ta wainul külanoored õhtul uuesti kaasa wõtab, siis ei leidu ühtegi, kes kõige suurema rõõmuga walmis ei oleks temaga ühes minema.

Karla jutt on igakord jälle uus ja omapärane.

Kui ta juba lõpetab ja eha kustuma lööb õhtu kaaril, kui piramiidikujuliste põesaste tagant mustaw pimedus hiilib tasa tule lähedale, küsib keegi:

„Aga kuidas selle naisterahwaga jäi?"

„Ah ſelle naisterahwaga? Seda olete ju kuulnud.“

„Olgugi, mis ſelleſt. Kõnele ometi!“

„Nüüd on juba hiljaks jäänud.“

„Ei ole wiga. Jõuab küll. Kõnele!“

„Ah ſee — jah ſee on mul nii ſelgesti meeles, juſt kui oleks olnud alles eila. Ega ſee enne ſurma meeleſt lähegi. Meie rändame, õigem poeme, ſuure metſa all edaſi. Oli paks kuuſemets, ei näe õieti ette kolme ſammugi. Igal pool pime: ees, taga, kõrwal, ülewal. „Poiſid — ſiin ſilmad lahti!“ hüüab ülem. „Poiſid walmis! Kes aga iganes ees liigub — tuld!“ Need poolakate närakad wõiwad nagu hundid iga põõſa tagant kallale tungida. Poeme nagu rebaſed kanalauta. Ei tohi piipe põlema panna, wõib olla — nähakſe tuld. Ja nii kange ſuitſetamishimu. Wiimaks tõuſeb kuu. Aga ega ſelleſtki kaſu ole, õudſemaks muutub metſaalune. Näed äkitſelt puude all imelikke musti koguſid. Iſegi kõiguwad. Ei ſaa aru, kas on inimene. Paned püſſi palge, astud ettewaatlikult juure ja näed: paljas põõſas. Tüütab kangesti ära. Uni tikub peale kui hull. Waata aga, ſilmad wiirastawad püstijalul. Seal jõuame wiimaks lagedale wälja. Tuul pääſeb metſa tagant walla ja jahutab weidi kuuma keha. Üle lagendiku paistawad kuuwalgel hooned, ſeal on tuled ſees. Läbi akende näed, kuidas inimeſed liiguwad tubades. „St“, teeb äkitſelt ülem ja meie jääme nagu üks mees ſeisma. „Siin on poolakate peſa“ kõneleb ta. „Meie häwi-

tame selle ära. Siis poisid wõite poolakate sigarid suitsetada, nende wiina juua ja wiimaks Poola sakste pehmetesse wooditesse heita. Ma ei keela. Aga enne seda — wiimane kui üks!" Seal astub ta siis mu juure. „Kuule Karla, mine waata sa järele, kust kõige paremini ligi pääseb!" Lööb weel mulle käega õla peale. „Ma tean ju — tuleb neid närakaid kümme tükki su kallale, sa pillud nad laiali, nagu õlekõrred." Ta teadis seda. Seda teadis polgus iga mees."

Wanamees peatab ja paneb elawa söe piibule.

„Noh, kuidas oli selle naisterahwaga?" küsib keegi kärsitult.

„Oota ikka, ka see tuleb. Ma lähen, õigem rooman mööda kraawiäärt. Kraawi põhjas wilgub wesi. Jooks, aga ega sa tohi — wõib olla panid kihwti wette. Jõuan wiimaks aia ääre, kalpsan üle, ikka püss käe peal. Kuradi päralt — just õunapuu all. Õunad puutuwad pähe. Ei ole paaril päewal iwa hamba alla saanud, sööks — aga soldati käsk. Eks siis saa, kui kõik oleme wagaks teinud. Hiilin, hiilin. Jõuan wiimaks hoone lähedale. Süda lööb tuksuma, aga see on muidu niisama. Ega ma ju ei karda. Saaks aga neid poolakate-närakaid wähemaks, siis lõpeks see tagaajamine ja tuleks rahuaeg. Ma jõuan wiimaks akende alla. Kuulan. Toast kostuwad hääled. Waatan ringi, uurin ümbrust. Teated, mis wiin, peawad muidugi olema karwapealt õiged.

Seal näen äkitſelt — mu ees ſeiſab põeſa ääres naisterahwas. Ega ma teda ei karda — aga wäriſema lööb ſüda. Üleni walge, juſt kui koolja, ja waatab mulle otſa. Mina haaran püſſi — tema nagu tahaks panna jooksma. „Seiſa!" kähistan ma, „muidu laſen!" Ta ſai mu jutuſt aru, waatab mulle otſa ja astub äkitſelt mu juure. Ilus on ta, ei wõiks uskudagi, et ſee on inimene. Wõiks arwata, mõni Poola kodukäija. Aga ſeal hakkab ta äkitſelt kõnelema. Ta ütleb: „Sa oled Wene ſoldat?" „Jah muidugi" wastan ma. „Ah teie tahate ſiis meie kallale tungida ja meid kõiki ära tappa?" Tee mis tahad, aga mul on weidi piinlik, ſeſt ka ſoldatil on ju rinnus inimeſe ſüda. Omaſugune — ſee on iſe aſi. Aga niiſugune wäeti naisterahwas — ma wõiks ta ſiinſamas ühe käega puruks murda, juſt niiſama kui ſeene kergesti katki tallata. Ma ei tea ,mis ütelda. „Andke meile armu," ütleb ta. Oi, ſee ajab juba ſüdame täis. Waata, mis ta ei oska. „Ära räägi nõnda," kähistan ma, panen püſſi palge ja ütlen: „Sa pead ſiinſamas ſurema!" Ta waatab mulle otſa, naeratab, astub ſiis mu juure ja ſurub oma palge otſe minu näo wastu. Ta kuum hingeõhk lehwib mulle wastu nägu. Ma astun paar ſammu tagaſi. „Ma ei ole niiſuguſt Wene ſoldati weel näinud. Sa oled ſelleks liig hea ja aus, et walada ſüütut werd. Seda tunnistab ſu nägu. Sul on kodus omakſed ja ega need ei taha, et ſa lähed nende juure wereſt määritud kätega. Ma ei nõua omastele muud, kui

ainult mõni minut. Selle aja jooksul jõuame ära põgeneda. Kui sa meid üles ei anna, siis annan sulle need kuldtükid. Ma annan sulle ka oma sõrmuse ja kõrwarõngad." „Ei, seda ma ei taha. Ma ei ole rõõmel!" „Aga ometi," ütleb ta, „oma elupäästjat wõin ma ju ikkagi tänada." Wõtab siis äkitselt mu kaelast kinni, surub mind nagu meeletu oma rinna wastu ja suudleb kaua aega tuliselt ja kuumalt. See sündis kuuwalgel, soojal suwisel ööl, õunapuude all, mis ägasid walmis wilja koormate all. Siis laseb ta mu kaelast lahti, waatab weel kord tungiwalt oma suurte, sügawate silmadega mulle otsa ja — jookseb ära. Weel keerab ta kord tagasi ja hüüab: „Waata, suures toas on laud, seal taga sahtel. Tõmba see lahti!" Ma oleksin pidanud panema püssi palge, temale andma tuld, ma tahtsingi seda teha, aga mu käed olid nõrgad, just kui halwatud. Süda walutas, aga sellegipärast täitis rinda iseäraline rõõm. Ma seisin ja waatasin hulk aega temale järele, olgugi et ammugi teda enam ei näinud. Seal kuulsin äkitselt kostwat majast hääli, jooksu, nägin, kuidas inimesed ruttu liikusid, ülepea kaela, nagu hullumeelsed. See äratas mind unest. Keerasin ümber — aga ei taha kuidagi leida tuldud teed. Seisatasin — läksin, jälle seisatasin; higi otsal. Äkitselt tõusis mõte: Kui hea, kui mul ei oleks tarwis minna sinna mustawa metsa ääre, kus mind oodatakse. Aga wõimata — soldat on wandunud. Ma lähen — lähen, aga jalgades just kui tina. Kuulsin äkit-

selt öökulli huikamist. Sain aru, see oli ülem — ta kutsus mind tagasi. Jõudsin wiimaks oma põlgu juure ja näitasin neile, kust poolt wõib peale tungida. Ta tülitses minuga, et nii kaua olin ära olnud. Kogelesin midagi wastu, olin just kui purjus. Tuli paistab akendest. Meie mehed hiilisid tasa just kui rebased, püssid iga silmapilgul käe peal laskmiseks walmis. Ülemal magus naeratus näol, sest niisuguse teo eest antakse harilikult salgajuhile raha rindu. Mu süda peksab — walutab, niisama kui oleks keegi terariistaga löönud südamesse sügawa haawa. Piirame nüüd suure ettewaatusega maja ümber, tungime sisse, aga — kõik toad tühjad. Mu südant täitis äkitselt suur rõõm. Ma oleksin rõõmu pärast laulnud ja tantsinud. Mulle tuli äkitselt ta ütelus lauast ja sahtlist meele. Otsin selle ruttu üles. Just niisama nagu ta ütles. Tõmban sahtli lahti. Seal on tema pilt sees. Needsamad riided, seesama nägu, needsamad huuled. Uuesti hakkab mu süda peksma kui meeletu. Ja pildi kõrwal täis kuldraha kott. Olgugi, et ma olin sellel õhtul surmani wäsinud, ei jäänud ma enne magama, kui päike juba hommikul kõrgel paistis üle Poola metsade."

„Aga kas nägite pärast weel seda naisterahwast?"

„Jah. Kui juba rahu oli tehtud, tulime läbi Warssawi linna. Seal tuli ta mulle kaleskas sõites wastu. Ta tundis minu ära, terwitas ja kadus."

Kui Karla lõpetab, piirab hilifeid wainulolijaid ringi fügaw, pehme, fuwe=öö.

Tänawa fuus lagedal murul mängiwad fini=filmalifed tüdrukukefed, ja wilkad, nagu tulefädemed, poififefed kullimängu. Aegajalt lendawad nad paarikaupa noolekiirufel rea otfaft wälja ja kaugelt kostab nende hele kilkamine. Need, kes järge ootawad, wärifewad ärewufe mõjul.

Nad mängiwad nii kaua, kuni allalangewa päikefe helk kaob kuuskede ladwult.

Ifeäranis pühapäewa õhtul walitfeb wainul kihaw elu. Külawain kaswatab üles oma füles uued põlwed, õpetab neile wiifid ja kombed. Pärastifes elus hiilib tihti fee wainupealne waimus ette ja fa näed teda nagu päratu pildigalleriid, oma fadade fündmustega, nende tuttawate nägudega, keda fa kümnete aastate jookful ei ole näinud, kelle nimefidki fa enam ei mäleta, keda ei ole wahest enam eluski.

⁂

Kewadel.

Esimesed südamelöögid peale kauawältawat uinumist. Kui sa surud käe emakese-maa rinna wastu, siis tunned ta soontes kiireltwoolawa were karglewat tantsi.

Seda sünnitab temasse tagasi tulnud uus elu.

See oli ju alles üleeile, wahest weel eilegi, kus sadas laia, inetut lortsi, mida wali tuul raagus puie oksade wahelt sulle hoolimatalt ja isegi hirwitades loopis wastu nägu. Raske oli hingata. Sul oli tundmus, nagu oleks sulle keegi wägiwaldselt toppinud pähe märja koti. Inimeste nägudel wedeles hall tüdimus, pahur tusk ja sagedasti panid nad käed suu ette ja köhisid.

Kiruti meie maa wiletsaid, halle, niiskeid ilmu.

Täna paistab juba hommikust saadik päikese naerataw pale. Kui sa üle heinamaa lähed, kus rahulikult uinuwad pikad walgekoorelised kased ja kaugele allarippuwate narmasokstega leina-

kased, tunned ka seal kewade lähenemist. Olgugi, et sa mingit kindlat märki weel ei leia, kuid sellegipärast tundub, kuidas kewade su juure poeb, läbi paksu tihniku, läbi põesaste, läbi maapinda katwate repetanud lehtede. Käorautaja wiilib roheliste kuuse otsas metsa serwal, aga ta wiilib tasa ja tagasihoidlikult oma ühetoonilist wiisi.

Ainult wareseд on need rumalad linnud, kes juba warasel kewadel ei suuda taltsutada oma tundmusi. Nad tõusewad ühtelugu lendu oma nüride tiibadega, uhjutades neid aeglaselt, lendes üksteist taga ajades kaselt männile, männi otsast kuuse latwa, wahiwad siis päikese poole ja kraaksuwad.

Maa magab alles magusat koidu-und. Siit ja sealt käiwad üle murupinna mustad wermed inetult palistatud tarretanud werega. Kare talw on löönud need wermed ja kewadised tuuled kiskunud nad paljaks.

Aga õhtul. Sa näed, kuidas kohati maakese rinnalt kerge sinine udu kerkib üles, nagu õrn suits. See hõljub kokku, laguneb laiali, tekitab soo serwale loomade kujud, sambad, piramiidid.

Aga kui maa ärkab ja on nukerdanud oma silmist une, hakkab ta ennast kohe suure rutuga ehtima. Siis on maa nagu edew naine, kes alati tahab, et teda peaks nähtama ja temast kõneldama. Ta on nagu pidulemineja neiu, kes oma ehtimisetoas peegli ees seisab, walmistudes kiiresti pidu wastu. Talle on iga silmapilk, iga minut kallis. Ikka ja ikka leiab ta tarwiliku olewat

midagi uut, midagi silmapaistwat enesele ümber panna ja ta edewusel ja meeldiwuspüüdel ei ole piiri.

Kui sa ärkad peale lühikest kewadist ööd ja wälja lähed heinamaale, aasale, siis leiad, et maapind on pistnud oma juustesse jälle uued lilled. Eila kollendasid oja kaldal noores rohus lihawad, tumeroheliste laiade lehtedega warsakabjad, kuna täna lagedal aasal endid on awanud kullakarwalised kullerkupud ja metsa weerul sõbralikud käokatsad.

Maakese edewus ja meelitus awaldab su peale mõju. Sa igatsed teda, sa käid kui haiglane armastaja ringi, kes silmapilgukski sellest ei raatsi lahkuda, kes ta ainuke mõte ongi.

Kewadine öö! Taewas on tume. Ainult mõni täheke on jäänud hälbima talwe pärandusena üles taewawõlwile. Kuid tähel ei ole enam talwist heledat hiilgust.

Ülepea lendawa linnuparwe tiibade wingumine, kärestikul woolawa wee kohin, rabasi kostwa metskitse õõnes mökitamine, soost kuulduw konnade kontsert — kõik see sulab kokku kewadeöö-kõneks.

Mulle tuleb ikka meele jutt surijast noorest mehest. Ta wiimased silmapilgud tulid siis, kui kõik loodus oli üle riputatud õitega ja terwe õhk täidetud õielõhnaga.

„Olge nii lahked ja kandke mind akna alla," ütles ta ümberseisjatele omastele. „Ma tahan weel kord näha kewadet."

Ta asendati akna alla, kust paistsid lumiwalged õunapuud, pihlakad ja poopuud. Aia ääres suurte puude all edwistasid põõsaskaswud oma lahtilöönud õitega. Noormees waatas seda lõbusat wärwidemängu ja heitis siis hinge, naeratus huulil.

See lugu tuleb mulle meele ja näitab, et isegi surm kewadel surm ei ole.

Kewade kirjeldamiseks on kõige paremad wärwid ikkagi tuhmid, kewade ülistamiseks on kõige ilusamad sõnad ikkagi labased. Sa lähed wabal tunnil loodusesse, istud seal, waatled ja tunned siis, nagu oleks see kewade pannud ennast sinu pärast pidu-ülikonda, nagu pakuks ta sulle sõbralikult kätt ja suudleks sinu huuli. Ta on nagu naisterahwas, kellel omandatud wõrgutamisekunst kõige kõrgemal mõõdul ja keda sa igatsed nüüd igal silmapilgul.

Kewade wõidab su hinge täiesti omale ja sa ei saa ennast temast lahti kiskuda.

Ja kui sa enese ümber waatled, siis näed, et kogu ilm on ennast muutnud: ta on oma siiamaalse rahu kaotanud ja kõikide palgedel kumab närwilik puna ja ihaldades waatawad silmad.

Talwe läbi oli neiu hing tasakaalus, waba suurest tõusust. Aga nüüd kewadel ei tule und. Ta astub akna alla, awab selle praoksile ja waa-

tab öhhe, kus sahisewad nooreb tapulehed. Ta ootab. Wiimaks ilmub akna alla nooremehe kogu. Nad waatawad weidi aega üksteisele otsa, noormees lööb ta walgeid käewarsi magusastelõhnawate pihlakaõitega. Wiimaks kisub ta akna lahti, kaob läbi awawuse kambri, kus nad suudlewad suure kirega.

Nii on kewadine öö.

Sa ei näe kõike, mis kewadel sünnib, sa iga salakõnest aru ei saagi, aga kui suwi tuleb ja wäljadel wili lainetab ja puud ägawad wiljakoormate all, siis tead, et kewadel just selleks loodus ehtus ja wäsimatalt edwistas.

* * *

Heinamaal.

Kõrwetaw päike, tolmune tee ja alaliselt lõetsuw kuiw tuul olid meie reisiwaimustust suuresti jahendanud. Kui nüüd kiwisel teel wankriga meile wastu tuli talumees, peatasime teda ja küsisime:

„Kuulge külamees, palju siit on weel Paju külasse maad?"

„Ah külasse — noh mis siit saab? Eks ikka wersta wiis, ega wähem ühti."

„Wiis wersta? See on hulk maad. Aga kuhu teie sõidate?"

„Ah mina — ega ole minna kuigi kaugele. Tprr... näe nüüd looma, kas siis oled nii tühi?"

Ta tõmbas ägedasti paremat ohja haru, sest loom ruttas ahmima tee kaldalt lihawat rohtu ja ähwardas wankri wedada kraawi. „Mina lähen siiasamasse heinamaale."

„Kas heinamaa on kaugel?"

„Ei ole. Kuulete! Seal nad ju ongi."

Pahemalt poolt tee kõrwalt kostus wikatiluiskamine.

„Kuulge, kas wõiksite meile oma juures öömaja anda?"

„Kuidas öömaja?"

„Niisama. Teie lubate meid oma heinamaal puhata wärskeil heintel, ja kui wõimalik, annate õhtul ka weidi leiba kehakinnituseks."

„Mis mina sellest keelan, aga ega meil ole siin siis midagi."

„Ei ole wiga. Meie magame heameelega heinte sees. Teile ei taha meie olla kuidagi tülliks."

„Kui aga ise lepite, mis mina keelan. Kui Jumal ilusa ilma annab, siis saame juba homme õhtuks kuhja walmis."

„Nii siis. Sõitke eel, meie tuleme järele!"

Ta keeras tee pealt üle hagudest tehtud silla madalale heinamaale. Wankri rattad olid lõiganud sügawad kraawid pehmesse maasse, just kui musta seepi, ja siin ja seal roomasid laiad pajupõõsad mööda wesist kamarat üksteise juure.

„Teil näib olewat õige madalapoolse heinamaa? Soomaa?"

„Muidugi soo. Eks külameestel ole kõigil jooheinamaad. Näete sealt, kus läheb mets kõrgemaks, hakkawad mõisa maad. Seal on ilus aruhein, aga külamehed on kõik aetud sohu."

„Aga kui teie wee ära laseksite, siis läheks wahest ka selle heinamaa pind kõwemaks ja hakkaks kaswama parem rohi."

„Wõib olla, et see ka hea oleks."

„Aga seda tuleks muidugi teha. Kui üks ei jaksa, siis [illegible] jõul."

„Eks seda tuleks ikka teha küll. Nöö, tõmba ikka, tõmba!"

Ja suure waewaga wedas wäike hobune sügawassewajunud wankrirattad wälja sitkest mudataolisest mullast.

„Pole wiga, warsti jõuame pärale."

Maa tõusis weidi kõrgemaks ja kased muutusid küngaste otsas lihawamateks ja walge, sileda koorelisteks. Päike seisis eemalolewate kõrgete kuuskede ladwus ja jahenenud suwine tuuleõhk kandis eneses rohkesti magusat wärske heina lõhna. Kaste oli lühikesele rohutüüle heitunud ja pesi puhtaks meie saapad walgest teetolmust. Siit ja sealt kuuldusid wikatiluiskamise helid ja wahetewahel kandis tuul enesega saladuslist niidukahinat, mis kuuldus nagu hiiglalooma suutäite kaupa rohu ahmimine. Wahetewahel hüppas meie ees konn putukaid taga ajades üle rohutüü.

Puhas õhtune wärskus mõjus karastawalt ja elustawalt. Meie püüdsime isegi seda kinnitada, et nüüd aru saame, mis maameest köidab ta kodukoha külge.

Jõudsime kuusemetsa ääre. Siin oli maa hästi kõrgem, murupind kõwa, nii et rattad sisse ei lõiganud. Sellel põhjusel oli ka siia asendatud kuhjalawa. Selle ümbrus oli otse üle külwatud saadudega.

Meie läksime niitjaid waatama. Nad lõid wiimaseid kaari. Paar naisterahwast ja nõndasama palju mehi oli tööl.

Meie ilmumine eksitas weidi töötajate kodukorda. Üks naisterahwas laskis kohe oma punasetriibulise seeliku alla, nii et see kattis ta paljad jääred, kuna teine põesa pealt wõttis roosilise sitsijaki ja üle ajas.

Niitmine läks peale jõuandmise ja jõu wastuwõtmise endise hooga.

Päris mängutöö — wähemalt pealtwaatajameelest. Kergesti käib wikat läbi rohu, nii kergesti, et see waadates sünnitab täielist lõbu. Õhtusest kastest niiske rohi hakkab ühte ja koguneb ilusasse kaare. Kaared on asendatud mõedupäraliselt üksteise kõrwale siledakshööweldatud heinamaal. Wahetewahel jääb niitja seisatama, wõtab maast peotäie niisket rohtu ja pühib sellega üle wikati tera. Selle peale kuuldub hele, taktiskostew luiskamise heli.

Ilus on see niitmine, pealt waadata päris lõbus. Ainult see on tal weaks, et muutuwad käenahad seest sarwe- ja pihtade sooned keppide taolisteks.

„Hea küll," ütles wanem mees, jättes niitmise pooleli. „Palju enam ei ole, saab hommikul kastega kord weel wikatid teritada." Ta wõttis maast peoga rohtu ja pühkis sellega üle wikati.

Wikatid wisati kuhjalawa juure kaskede otsa ja tüdrukud jooksid kuusemetsa poole.

Warsti muutus metſa all elawaks. Siit ja ſealt kuulduſid tugewad hüüded ja need kaswaſid peagi kõrgeks, kriiskawaks wiiſiks:

„Sealt ju mu kullake paistab ſu maja."

„Kuhu tüdrukud jooksid?" küſis peremees, korjates põeſaſt kulu ja raage ja ſüüdates neid põlema.

„Allikale," tähendas noormees, katkus ſiis pahaspuu okſalt lehe, pani ſelle huulile ja sammus lehtpilli lüües metſa poole.

Iſelaadiline, täiesti omapärane on õhtu heinamaal. Sellel ſilmapilgul unustatakſe korraks wäſimus. Kõrwutijookswatelt heinamaaribadelt tulewad noored inimeſed kokku, naljatawad, lõbutſewad ja iſegi tantſiwad. Terwe heinamaa on nagu üks ſuur pere, kes unustab oma igapäewaſe töö raskuſe õhtuſes üürikeſes lõbutſemiſes.

Peremees oli toonud hea hulga kuiwi hagu ja tuli kargas heledasti põlema. Ta kollakas leek tõuſis nagu mängides üles, kuna hall ſuitſujuga tõustes püſtjoones kõrgemale ikka enam ja enam ſegas õhtuſe halli õhuga ja wiimaks hoopis kadus.

„Noored inimeſed magawad heintes," jutustas peremees, „aga minul on ſiin tule ääres parem. Sääſed tüütawad ſeal, aga ſiit peletab ſuits nad ära."

„Üks neiuke, küll kurb ta meel,
Seſt peig on ekſind kosjateel"

kuuldus jäme, laiſalt weniw wiis. See wiis hulkus esmalt ükſipäini, aga weidi aja päraſt aſe=

nes talle teine poolt hele, kõrgeltkäiw wiis kõrwale, kuni nad wiimaks sulasid ühte ja lagunesid rõõmsaks wallatuks naeruks. Mitmelt poolt paistsid läbi sakiliste udujoonte kollased leegid ja nende ümber liikujad inimeste kujud. Just kui rahatuled, nagu neid endistel aegadel nähti soodes, mille ümber kurjad waimud kaitsesid mullapõue peidetud warandust.

See elu, mis wiiwuks awaldub õhtul heinamaal, waikib peagi. Ta on õletuli: tõuseb korraks, pildub sädemeid, aga wäsib ruttu.

Inimesed kogusid tulede juure ja hakkasid sööma õhtust. Selle juures olid nad waiksed ja kiired. Wihaselt ja ilma armuta wajusid nende tugewad hambad leiwasse. Ilma armuta häwitati wiletsat lahja toitu, isegi nagu suure wihaga, kätte tasuda selle eest, et ta alaliselt taga ajades riisub inimestelt igasuguse elulõbu.

Nende söömist waadeldes wõis aru saada: see wilets toit ja inimene on weriwaenlased, kes üksteist häwitades ilmaski kokku ei lepi.

Söömine kestis kõigest paarkümmend minutit.

„Kuulge," ütles peremees tüdrukutele, „eks tehke wõõrastele ase wärsketesse heintesse."

Meie palusime, et nad endid meie pärast ei tülitaks, sest meil on hea olla igal pool.

* *
*

Nad magasid teinepool suurt saadu, meie jälle teinepool.

Mulle ei tulnud und. Wajudes sügawasti wärsketesse heintesse waatasin taewa poole, närisin selle juures kasteheina kõrt ja imesin selle magusat mahla. Kuu oli üles tõusnud ja seisis kuusiku kohal, nagu oleks ta riputatud puie latwu haruldaseks ehteks. Kui kuu kõrgemale tõusis, waatas ta minule aineti otsa, kurwapoolne naeratus kolletanud näol. Oi, oleks ma luuletaja, siis oleksin aru saanud kuu jutust. Igatahes oskan nüüd ettekujutada, mis põhjal kuust nii palju armastatakse kõneleda. Ta wõib jutustada, tarwis aga teda mõista.

Kaua ei lastud mind kuu peale mõtelda. Mulle lähenes keegi oma ühetoonilise wingumisega. See oli sääsk. Ta pirisemine oli wali, ütleksin nagu lõwi möirgamine. Ta istus mu kulmule ja ruttu suruski oma nina läbi naha were järele. Ma ajasin ta ära, aga peagi tungis ta uuesti mu kallale. Niisugune meeletu julge pealetükkimine, see piiratu werejanu ajasid hinge täis ja ma katsusin teda surnuks lüüa.

Mulle ei tulnud und. Aga ega ma und ei oodanudki — nii mõnus ja hea on lamada wärskeis heintes. Kogu elu libiseb su silmade eest mööda, taga ajades just niisama kiiresti üksteist nagu kujud elawate piltide teatris pingulekistud linal. Seal lõpewad pildid äkitselt ja lõuendile ilmuwad mitmed särawalt walgustatud küsimused: Mis see

inimene siiski on — kas mitte niisama kui see kokkukuiwanud neisitina õis sao küljel. Kus on kõik need endised seltsimehed? Kus need tõotused, lubadused, ühised wanded? Kõik kadunud — nii kadunud, nagu ei oleks olnud midagi. Ja kas ellest on siis kahju? Ei tea. Aga elada tahawad kõik? Kas kõik — kas ka need, kellele elu ei paku mingit lõbu? Neid ei olegi; igaühel on elu, iga mees hindab teda kõige ülimaks ja iga mees leiab temast ka kõige rohkem. Aga siiski — kõik oleme niisama nagu see sakiline uduwiirg seal pajupõesaste wahel. Tuleb tuul — ta on kadunud, ja kes teab siis, milleks oli teda just tarwis. Aga wõib olla, ehk oli ometi!

Seal äratas mind äkitselt kerge kahin. See kuuldus teinepoolt saadu.

„Mine ära!" hõljus õhus hingeõhk. „Siin on ju ka teisi."

Nüüd sain ma aru, et keegi tugewate käewarte peale tõuseb ja salamahti waatab sao tagant meie peale. Olgugi, et ma sügawast heina seest midagi ei näinud, tundsin ma siiski tema waadet, ta silmi.

„Nad magawad. Nad ei kuule midagi. Ennä, kui kuuleksidki, mis siis. Need on ju wõõrad. Kas sa ei luba mind siis olla oma kõrwal?"

Waikus. Ainult ilgelt häbemata sääsk keerutab mu pea kohas oma tüütawa pirisemisega.

„Kuule, Liisa! Sa ei usu. Ma tean, sa ei usu!"

Need ſõnad ütles mees rõhutud, katkestatud häälel.

Soſin.

„See ei ole tõſi," jutustas mees ägeduſega. „Ma ju ütlen ſulle. Ma lähen ſügiſel ära."

„Kus ma tean uskuda. Külap leiad mujalt kellegi teiſe."

Mees tõuſis istukile.

Ma mõiſtſin: Tüdruku wastupanek tegi ta pahuraks. Ta pidi meelepaha alla neelama ja rahustuma. Ta jahutas muidugi oma kuuma otſa-eſiſt ja waatas metſa kohas ſeiswat kollaſt kuud. Ümberringi walitſes ſügaw waikus, ainult ſääſk lendas tüütawalt piriſedes ringi ja otſis kohta, kuſt ta kõige kergema waewaga wõiks ſaada ſooja werd.

Mees pöörus tüdruku poole.

„Ah ſee on ſinul ükskõik, kas ma lähen wõi jään?"

Tüdruk ei lauſunud ſõnagi.

„Sa ei ütle midagi."

„Mul ei olegi ütelda."

„Ma lähen ſiit ära."

„Miks?"

„Ma tahan hakata oma ette elama. Ja ma tahakſin ka ſinu ſiit ära wiia. Aga ſa ei taha minuga tulla?"

Heinad kahiſeſid.

„Olen ma ütelnud ſeda."

Need sõnad üteldi tasa, aga ometi tundus neis rohkesti õrnust ja iha.

„Sa siis tuleksid? Miks sa siis oled ikka niisugune!"

Mees langes tagasi kõige kehaga heintesse.

„Kuule," hakkas ta kõnelema nüüd suure hingega, haruldase kuumusega. „Meie läheme linna. Ma hakkan woorimeheks, käin wäljas ja sa oled kodus. Meil on oma ette tuba, löödud seest tapeetidega. Ega sul ei ole tarwis seal kellegi käsku kuulda; sa wõid teha, mis tahad, isegi päewal magada nii kaua kui tahad. Ütle nüüd, kas tuled minuga kaasa?"

Waikus. Ma nagu oleksin läbi heinte tunnud kuuma hingeõhku ja näinud arewusest tormiliselt kerkiwat rinda.

„Ütle, kas tuled!" sosistas kuum hingeõhk. „Sa tuled muidugi. Ma tean, ma saan 200 rubla laenata, sellega wõib küll hakata. Ma wõtan sinu siis omale. Sa oled siis mu naine..."

„Ei mitte. Ma ei lase."

„Miks? Sa arwad, et ma petan sind."

„Eks ole ennegi petetud."

„Jumala eest, mina ei ole niisugune. Ma ei peta sind. Sul peab hea olema. Ma ei ütle sulle mitte ühtegi halba sõna. Ega sul ei ole tarwis teha mingit tööd. Sa paned enesele siis kübara pähe."

„Mis sa nüüd ajad!"

„Mis siis," linnas käiwad kõik kübaraga. Me' tuleme wahest ka maale, nähku siis ja rääkigu! Sõrmus läks ju ka linna. Mis tal wiga. Nägid ju ise, kui maal käis."

Waikus.

„Miks sa nii wagusi oled?"

„Mis ma pean tegema."

„Eks naera ometi. Ega sa mind siit enam ära ei aja. Ega sa enam ütle, et ma sind petan."

„Miks ma ei aja, aga sina ei lähe ju."

„Muidugi ei lähe. Waata nii!"

„Ära hulla..."

„Sa pead ju omati teadma, et ma sind wiin linna. Ma wiin tõesti — ma ei peta. Ma ostan sulle kübara... Ja mis sestki, kui nüüd... ega ma ei jäta sind maha."

Wõtaks saatan neid sääski. Paar tükki olid endid just minust werd täis imenud ja nendesse kohtadesse tekkisid muhud.

* *
*

Soojad päikesekiired äratasid meid hommikul unest. Üle heinamaa minnes nägin neid kaht üksteise järele niitwat kastest läikiwat rohtu kaaridesse. Külap nad praegu weel elasid nende magusate tootuste wallas, kuhu kandis neid ilus suwe öö.

***

Teel.

Suwine põuatuul jättis järele alles päikse loode ajal oma hingeldamisetaolise lõõtsumise. Jõudes seljandikule, kus metsatee jookseb mööda kitsast, kõrgelekerkiwat seljgroogu, nägime weel korraks werewat päikeseserwa.

Tulin isaga kalarannast, kus kalasaak oli sellel puhul wäga hea, nii et meie wanker raksus raske koorma all. Tihti langes ratas halwal teel sügawasse roopa, ja niisugusel puhul kartsin, et meie sõiduriist langeb hoopis kokku. Aga ta pidas ometi wastu. Wäike leppruun noogutas peaga, surus oma keha sirgele, nii et wälja kerkisid ta jämedad lihaksed ja tõmbas ratta wälja sügawast roopast.

Mäletan seda wäikest wana hobust wäga hästi. Ma ei olnud teda teistsugusena näinudki. Olgugi, et meil weel oli teisi hobusid, ilusaid, rammusaid, wallatuid loomi, siiski suutis ainult tema wõita isa lugupidamise. Kui teised hobused wahest taga aja-

sid õues wasikaid, wõi jälle purustasid kergelt ettepandud wiljapuu-aia wärawa, siis ei wõidud leppu ilmaski tabada niisugustelt tegudelt.

„Nüüdsed hobused on kergemeelsed ja rumalad," ütles isa, ja ta tarwitas oma teekäikudel ainult wana leppu.

Ei olnud teed, mida ta ei oleks tunnud ja ei tulnud seda kordagi ette, kus ta õigelt teelt oleks kallanud kõrwale. Ta tundis kõik käänakud ka kõige kõrwalistematel teedel ja wärawa taga oskas ta alati seisma jääda õiges kauguses. Kuigi ta päewal oli saanud ainult ükskord kuiwi heinu ja kogu päewa palaw päike teda waewanud raske wankri ees, ei suuda sügawa kraawi kaldal kaswaw lihaw rohi teda siiski kõrwale meelitada teelt.

Ta ruttab wääramatult, kõrwalekaldumatult.

Pooleski ei ole wana lepp nii nägus, nagu need teised, kelle lühike karw hiilgab päikesepaistel ja kes noorskades ajawad laiali oma helepunased ninasõõrmed. Ta pikk karw on segamini, ilma läiketa, isegi ära wanunenud ja ta katkenud lakk on just nii, nagu see juhtub olema. Ei ole wist keegi seda lakka põiminud, ega ka sugenud ta külgedel karwa. Ka ei ole ta jooksus mingisugust uhkeldawat kergust. Ta paneb ikka oma jala tugewasti maha, nagu peaks ta alati kahtlema, kas on jalgealune ka küllalt kindel.

Aga need jalad on juba käinud paarkümmend aastat mööda auklist ja kiwist teed, ja tänagi ei

wäärata nad tolliwõrra. Kui sa eemalt kuulad, siis ei leia sa wankri mürinas mingisugusid järske tõmbeid, waid see kestab tundide kaupa ikka ühesuguselt. Kui nooreд hobused kuuldes piitsaplaksu tõstawad päid, just kui uhkustaksid nad sellega, et neile nende kohusi meele tuletatakse piitsaga, siis on wanal lepul selle kohta hoopis teistsugune arwamine. Tema põlgab piitsa, isegi puuoksakest, olgugi sellel küljes pehmed, õrnad lehed. Kui isa tahab, et ta peaks astuma kiiremini, siis ei ole tal tarwis selle juures liigutada ohjegi. Ta ütleb ainult nõnda: „Kuule, sa pead wististi weidi kiiremini astuma. Nõnda ei saa meie ju päewaloodeks kojugi." Sellest on siis ka küll. Ta tõmbab oma laiadest ninasõõrmetest korraks tugewasti tuult, ja warsti kuulukse wankri mürinat ägedamas, kiiremas tempos.

Nõnda on ta teed käinud aastakümned ja ei teata talle mitte ühtegi juhtumist ette heita, kus ta ei oleks jõudnud eesmärgile. Wõib olla, et see isegi mõne juures kaastundmust äratab, kui ta waatab, kuidas wäike loom hakkab wedama rasket koormat mööda auklist teed. On ju teada, et ees seisab kolmkümmend wersta, wiiskümmend wersta. Ei ole sugugi ülekohus arwäta, et ta seda teed ei suuda wastu pidada, et ta teel seisma jääb ja kibedatest löökidest hoolimata edasi ei liigu. Aga need kartused ei lähe täide. Tema sooned on terasest taotud ja raske päewa lõpul on need ikka ühtemoodi sitked ja painduwad. Ja samm-sammult hä-

witab ta kolmkümmend, wiiskümmend ja enamgi wersti. Kui ta jõuab õue wärawa taha, raputab, ja hirnub kord heleda häälega. See on wõiduhõiske raskuste ärawõitmise järele.

Nii tuli ta ka tänagi raske koorma ees.

Pea ei paista enam seljandikultki päikese serw. Taewakaarel on paksud ööpilwed nagu hooletult kokkuloobitud katkised willased waibad murdes. Meie wajume kogu oma auklise teega, mäeseljandikuga pehmesse, paitawasse ämarikku. Taewa wõlw mis päewal pilwita ja helesinine, muutub tuhakarwa halliks ja tõuseb ikka kõrgemale ja kõrgemale. Meie peade kohta asub piirita tühjus. Wäga kõrgel wilgub mõni tähekene tuhmilt.

Tee ääres kaswawad kummagil pool lihawad lepad, mille wirwed ja leherootsud on kaetud walge lepapiimaga. Algaw öö on teinud leppade laiad lehed pehmeks ja niiskeks ja need ulatawad wankrile paitama meie palgeid. Harwa tõuseb tee serwalt mingisugune lind wurinal lendu. Meie wankri mürin peletas ta õhtuse uinatuse.

Jõuame mäeweerule, kust algab karjamaa. Mäe alt paistawad kuused, suurte mustade tompudena taewa poole. Sealsamas kuuskede all magawad loomad, mäletsedes masinlikult mälu ja nende kellatilgutid liiguwad kindlas taktis. Karja keskel seisab tugew härg hoolega walwel, seni kuni ta walwekorra annab sellele edasi, kes wõitnud karja juures usalduse.

Karjamaa poolt liugleb mööda ſihti tuuleõhk. Selles tundub loomade hingeauru. Kaugemal mäekallakul ſeiſab talu, mille mustawad hooned paistawad puude wahelt. Talu koer, kes ſiiamaale rahulikult uinus, ärkab uneſt, tõstab pikaldaſt, wenitwat hulgumiſt, mis pika peale jaguneb ükſikute ſuutäite kaupa haukumiſeks. Selle peale jookſeb ta mõned korrad ümber hoone ja heidab uuesti magama, arwates, et ta on küllalt hästi täitnud oma kohuſe.

Nüüd jõuame ſeljandikult alla ja meie tee poeb pakſu kuuſiku. Näib, nagu tahaks ta meie eeſt end ära peita, arwates, et ſiin walitſew pimedus meid peaks tagaſi kohutama. Kuid hobune leiab ka ſiin teed ja iſa laſeb ohjad hoopis lõdwale, uſaldades ennaſt täiesti looma hooleks.

Siin on waikne ja ſoe. Ööſine jahedus ei ſuuda läbi tungida pakſuiſt kuuſeokſiſt, ſeſt need katawad meid kautſena. Meie ümber heljub weidi lämbunud metſa-õhk. Niiſuguſe õhu tekitawad puude all mädanenud okkad ja ſammal, ja ſa tunned, kuidas ta mõjub raskendawalt, iſegi nagu uinutawalt. Wankri rattad langewad ühe kuuſe juure pealt teiſele. Need juured käiwad üle tee. Nad on mulla ſeeſt wäljas, nagu wana inimeſe ſooned, kes on kannud ilmas palju raskuſi ja wäga lahjaks jäänud alatiſe ſurwe all. Weidi kohutawalt kostab meie wankri mürin ja ſee on mu eeſt nii wali, et ſeda peaks igatahes kuuldama üle kihelkonna.

Iſa istub mu kõrwal. Ta on küünarnukid toetanud tugewasti põlwile, waatab aineti oma ette, tugew pea langenud weidi rinnale longu.

Mis ta peaks küll mõtlema? Ma ei ſuuda ſeda eneſele ſugugi ette ſeada. Niipalju ſaan ma aga ſiiski aru, et ſee mees on küll wäga rohkesti läbi elanud. Ta keha on raskesti wimmas, tugewad liikmed kanged ja paks habe hall.

Ma waatan teda kõrwalt ſalamahti — nagu wargſelt. Miks on wanad inimeſed hoopis teiſtmoodi kui lapſed? Meie hõiskame, kargame, kiſendame, aga nemad on waikſed ja tõſiſed. Wäga harwa, kus ma teda olen näinud naeratawat — aga pilwes nägu ſelle eeſt üsna tihti. Kui ma üksi oleksin, ſiis kardaksin ma ſiin. Aga kas tema ka kardab? Ta on ju tihti ööſiti üksipäini teel. Ta ei karda wiſt tontigi, ka wiſt ſeal kohas ta ei kardagi, kus rändaja kaupmees ſurnult leiti ja kus kuuſe küljesſe on raiutud riſt.

Nüüd tulewad mulle mitmeſuguſed lood tontideſt meele ja ma waatan hirmul kõrwalolewasſe pimeduſesſe. Seal kuuskede wahel on küll keegi püsti — ſeal on mitu; ſeda wõib ſelgesti näha, kuidas nad liiguwad. Nüüd näib, nagu oleks mu iſa jäänud magama — wõib olla, ehk on äragi ſurnud. Mul hakkab hirm. Wanker langeb kõrge juure otſaſt ſuure hooga auku. Ma haaran ägedasti kinni iſa käewarreſt.

„Mis ſul on? Jäid tukkuma? Waata aga poiſs, et ſa ei jää magama."

Isa hääl julgustab mind. Mul on hea meel. Ma ei taha aga enam tagasi langeda üksildusehirmu tundesse.

Kaugelt, kaugelt kuuldub midagi hulumisetaolist.

„Mis see on? Kas hundi hulumine?"

„Ei. Praegu nad ei hulu. See ei ole nende aeg. Nad saawad nüüd süüa küll."

„Kas sa oled nende hulumist kuulnud?"

„Küllalt."

„Millal?"

„Ennemalt oli neid rohkesti. Mitukümmend ühes karjas; istusid lume peal ja hulusid — suud ülespoole. Nad ootasid oma andi!"

Seda olin ma kuulnud, kuidas neile taewast leiba wisatakse. Kellegile külamehele kukkunud tükk ree peale ja alles siis, lahkunud hundid ta järelt, kui neile kätte heitnud nende osa.

Rohkesti saladuslikku oskas rahwas huntidele ümber punuda ja lapsed kuulasid neid jutte magusa hirmuga. Ka täna kõneles isa sellest, kuidas soolt hundi silmad hiilganud sügisel ööl küünlatuledena. Hundid ajanud taga külmkinga. Rahwasuus ei ole hundid pooleski lihtsad werejanulised murdjad, waid neil on täita kõrged ülesanded. Isegi kord aastas tulewad nad suurena karjana lagedale wäljale, kus siis koos aru annawad oma tegewusest.

Niisugusid koosolekuid on nii mitmedki nägema juhtunud.

„Aga ütle mulle, isa, kas oli meie koht juba siis niisugune, kui olid alles noor?"

Ta waatab kord mu peale, nagu imestades, kust wõtan ma selle küsimuse. Siis waatab ta uuesti jälle oma ette ja hakkab jutustama. Ta kõneleb nüüd ükſipäini wabalt neist raskustest, mis ta on läbi elanud ja mis wimma on wajutanud selle tugewa mehe. Kui ta algas, siis oli koht harimata, waene ja ta pidi tegema tööd ööd ja päewad. Tollitollilt nihutati edasi — iga päew tuli uuesti minna lahingu. Rabadesse pidi laiendama koha piire, tuli wõidelda tuiskawa liiwa wastu, et see tehtud tööd oma alla ei mata, ja seal juures jäid järele kehwa toidu wõtmiseks lühikesed waheajad. Terwe pikk eluaeg on siin maetud mullapinda, ei ole siin sündinud midagi kogemata wõi iseenesest. Kõiki ettewõtteid tuli tublisti niisutada higiga. Muidugi ei ole endise ja nüüdse koha wahel enam midagi ühist, aga ometi kõige selle juures on ta ise otsa saanud ja ära kulunud. Aga nüüd on ta siiski rahul, sest ta on eesmärgil. Igatahes on teistel siit peale edasi minna hoopis kergem.

Ta kõneleb wabalt — ta kõneleb iseenesele — ta kõneleb seda kõik ära südame pealt, mis sinna on kogunud pika aja kestel. Selle juures ei tuleji tal sugugi meele seda küsida, kas ma sellest aru saan wõi mitte.

Ma ei saanud ka tõepoolest aru, aga ma aimasin midagi.

Ma aimasin, et see mees mu ees oma kaardid, mis ta aastakümned hoidnud oma põues suurena saladusena, nüüd lahti teeb ja minule sõrmega näitab neid jämedaid jooni, millest on mitmed weripunased.

Äkitselt jäi hobune seisma ja meie olime oma küla karjamaa wärawa taga.

„Ah meie oleme juba siin!"

Ma kargasin wankrilt maha ja jooksin awama wärawat. Paksu metsa alt jõudsime lagedale liiwaküngalisele karjamaale, kust wastu käis kuiw, liiwathee lõhnaga segatud tuuleõhk. Idapoolsel taewakaarel punetas juba kerge koit ja kuulsin ka, kuidas esimesed öölinnud argselt häälitsesid metsa serwal.

Ma ei istunud enam wankrile, sest mööda kõwa, tasast muru oli hommikuses jaheduses hea joosta. Kangenud liikmeis pääsis uue jõuga woolama weri. Weel weidi ja olemegi kodus. Seal kuulduski meie koera hulgumine. Siis waikis see ja mõne silmapilgu pärast tuli ta nagu nool meile wastu. Ta kiunus, haukus, sööstas üle põõsaste ja hüppas mu najale püsti, tahtes isegi kinni haarata hobuse ninast. Ta healmeelel ei olnud piiri.

Jõudes koju tabas mind äkitselt rammestaw wäsimus, ja kui heitsin pehmesse woodi, siis

alles tundsin, kui mõnus on olla kodus. Aga ka nüüd, enne seda kui uinusin, kerkis mu ette weel korraks pimeda metsa wahel mu isa, kes enesele jutustab oma elulugu.

* * *

Järw.

Kui kuidagi juhtun leidma waba aega, siis ruttan sind korraks waatama, mu kodukoha järw. Ma tean, sa ei muuda oma meelt, sa jääd ikka endiseks, nagu sind mäletan lapsepõlwe aastaist. Sinu lai rind hingab endise wabadusega, su kohas uhjutawad niisama walged kajakad oma pikki tiibu ja kisendawad wahet pidamata rahutumad tiirused. Kui ma lükkan paadikese su pinnale ja löön mõladega mõned tugewad hoobid su selgesse wette, siis kiigutad sa mind endise hellusega. Täna on sinu juures niisama kui aastate eestki; mingisugust muutust ei ole märgata. Nüüd saan ma aru; sinu päike paistab soojemini kui mujal, sinu tuul kallistab õrnemalt ja hellamalt, sinu meel ei ole muutlik ja sinu pinnal on ka suurel inimesel nii hea hõisata, sest rind on korraks waba muredest ja raskustest.

Külast paar wersta eemal on järw peidetud suure metsa. Ta on nagu muinasjutuline waran-

dus, mille juure wõib pääseda ainult asjatundja juhi juhatusel.

Kui talwel põhituul märatseb wabalt nurmedel, puie ladwul wingub ja mõnele poole kokku ajab hoone kõrgused hanged, siis ei lähe külast ühtegi teed järwele. Ainult siin ja seal näed sügawas lumes küti jälgi, wõi teises kohas leiawad silmad tasases lumewaibas hundi hüppeid, kes küla poolt tulnud koera walwamast ja hirmutusel põgenenud paksu laande.

Kui aga järw on waba lumekorra alt ja esimene külm teda kaanestab hiilgawa, läbipaistwa klaasiga, siis walitseb ta peal iga päew elaw liikumine. Külast tulewad mehed, terawad jäärauad saabaste all, rasked nuiad seljas ja ajawad pilliroo käärudes taga wilkaid kalu.

Suwel läheb järwele kitsas metsatee. Edewa metsatee, mis põgeneb su eest ühe põesa tagant teise taha, katawad pealt kinni suurte puie oksad. Sa kõnnid nagu kusagil wõlwi all. Tee ääres kaswawad saared, lepad, haawad, kuused, kuna põesaspuud: sarapuud, kukepuud ja nasinad punuwad puudemüüri alt niiwõrd tihedaks, et sa oma kõrwale ei näe sammugi. Siin wõib tee kõrwal metsloom kükitada su läheduses, ilma et mõlemi ligidus üksteise peale awaldaks mingit mõju. Tee äär on hoolega ära palistatud paksu rohuga nagu tumerohelise sametpaelaga. Päikse kiired ei suuda ka kõige pikemal päewal siia alla tungida ja kastetilk istub läbi päewa uhkesti krookslehe kurdudes.

Maa läheb madalamaks, kuna tee ääres õõnſates aukudes pilgub muſt maakeweſi. Seal jääſa äkitſelt ſeisma ja ſu ees eemal läigib ſinine järwepind. Wähe paistab teda puude wahelt, aga ſa tunned ſeda lõbuſat waadet. Koer heidab lõõtſutades ſu jalge ette ja ta laſeb wabalt rippuda oma pika, helepunaſe keele.

Järwe ääres on maapind niiwõrt niiske, et ſeal pilliroog ja heinputked põeſastes kaswawad mehe pikkuſeks. Wiimaks jõuadki järwe ääre wälja, aga ſa paned iſegi imeks, kuidas ſiin astud taſa ja ettewaatlikult. See on ſu wana ſõber, kelle kätt ſa ſüdamlikult ſurud ſeal juures maitſedes waikſelt jällenägemiſe lõbuſust.

Aastate wältuſel on ta jäänud karwa pealt ſelleksſamaks. Needſamad käärud, needſamad ſaared. Niiſama hulgub nuuskiw kajak ta pinnal ja ſilmitſeb hoolega wette. Ainult ſeda wõiks märgata, et ta kallaste mets on muutunud waheſt kõrgemaks ja ſuurtſuguſemaks, ja ſelle läbi omandab järw rohkemal mõõdul herrandlikkuſt ja mehelikkuſt.

Argipäewal walitſeb järwel täieline waikus. Laiapõhjaliſed lodjad on hoolega tõmmatud kaldale, ſeal keeratud kummuli ja nüüd walendawad nende narmaleõerutud ja walgekspleekinud põhjad päikeſe paistel. Julgesti istub metspart hoolega pakjusſe põeſasſe peidetud peſal. Keegi ei tule teda ſiia ekſitama ja igatſedes ootab ta aega, kus oma

poegekarjaga wõib saaki otsida pilliroos, kus madalapõhjaline wesi.

Sa istud üsna wee ligidale kiwile. Need on need käärud, kust sa lapsepõlwes jooksid kargades järwe woogesse ja pärast jälle siledale, punakale liiwale joonistasid terawa ridwaga hobusid, koeri, kirikuid ja puid. Praegu jookseb kõrkjate wahel peenikeste jalgadega liiwatill ja karjub wahet pidamata oma hädalise häälega. Ülewalt tulewad kajakad üksteise järele järwe rannale. Sa oled neil haruldane külaline — nad tahawad sind hulga aja tagant näha, ja jõudes su jalge juure muutuwad nad madalal liiwal peeneks paeluks ja sosistawad sulle tuttawaid sõnu.

Sa ei pane tähelegi, kui kaua sa järwe ääres istud. Sa näed, kuidas paksu metsa wari nihkub weele ikka ligemale ja ligemale. Wiimaks sirutab metsa parras oma mustawa warju kaugele järwe pinnale. Weel heidab eha ta peale helki ja wirwendaw sulakuld särab keskpaigast silmipimestawalt. Sa näed äkitselt oma jalge ees taewa laotuse, kus põhjatus sügawuses hulguwad tumedad ööpilwed luulekujudes. Üle weepinna lendab noole kiirusel pardipaar tagasi tulles toiduotsimiselt padrikusse pesale.

Järw heidab uinuma. Üksikustunne tekitab weidi õudsust. Sa astud tasa ja suure ettewaatusega, et kuidagi mitte segada sügawat rahu. Nüüd tulewad sulle meele mitmesugused lood järwewaimudest. Sa tunned, et peale sinu on siin weel keegi,

kuid need on su waate eest warjatud. Öökulli inetu huilgamine, niisama ka wesilindude tiibade wingumine paneb sind wähe hirmuma, mis aga siiski ei ole hirm.

Sa saad aru, et järw peab olema öösel oma päralt, oma saladustega, oma nägemata elanikkudega, kes seda ei salli, et surelik tuleb neid siia tülitama.

Kui sa metsa alla jõuad, on seal juba pime. Sinul on tundmus, nagu peaks kõik puudealune, see mustaw mets, elama ja liikuma. Aga see elu on sulle wõõras ja sa tunned, kuidas kerge hirm sind kannab kitsal metsateel.

Kõige ilusam on järw hommikul. Juba enne päikese tõusu oled sa lootsikuga ta lainetel. Hommikul puhub kõhe tuul ja see mõjub äritawalt. On külm, aga ei ole külm. Sa näed, kuidas silmaringi taha peidetud päike pillub hiilgawaid walgusjooni. Kui sellest uhkest kiirtemängust küllalt, tõstab kuninglik päike suurepärase rahuga oma pea. Kalda padrikus ärkawad wesilinnud unest ja lendawad nooltena oma pikkade, wäledate, winguwate peaaegu wett puudutawate tiibadega mööda wee pinda. Udu põgeneb lookledes metsa poole. Siin ja seal käärudes lööb ta korraks seisatama, nagu tahaks ta kangekaelselt wastu panna, aga peatselt kihutawad päikesekiired ja hommikutuul ta käärudest wälja. Sa unustad nüüd hoopis oma õngekorgi ja waatled aineti ja wäsimata awanewat waatepilti. Teisel pool kaldal piirab kõrge

metsaparras kümnewärwilises walguses järwe, kuna päikesekiired kuldawad wee pinna su eest mitme sülla laiuselt. Sa saad aru, et terwe järw on muutunud üheks elawaks olewuseks, kes nüüd ärkab unest. Sa wõid järwe hommikul tundide kaupa waadelda, ilma et temast tüdineksid. Selle aja sees on juba päike tõusnud kõrgele ja ta kiired tungiwad su riietest läbi. Kogu keha langeb äkitselt iseäralisesse rammestusesse; sa sirutad enese tugewasti wälja. Su silmad lähewad raskeks. Kui wõimalik, heidad pikali paadi põhja, kus siis laine sind hellasti kiigutawad ja sulle elawalt jutustawad lugusid igawesest armastusest ja truudusest.

Pühapäewa õhtul walitseb järwe ääres igal pool elu, sest sellel päewal tulewad inimesed kogu ümbrusest järwele aega wiitma. Pisikesed paljaste jalgadega ja päewitanud nägudega poisikesed jõtkuwad oma tumedanahaliste jalakestega pehmes ja siledas liiwas. Suuremad kääriwad püksid kõrgele ja otsiwad libeda weesambla korraga kaetud kiwide alt wähke. Need poisikesed ei julge weel noortemeeste hulka minna, kes pikutawad hulgana järwe ääres pehmel murul, ja nende hõiskamine, hele naer lendab nagu wesilindude parw üle järwe wee. Järwelsõudwad paadid libisewad mööda wesipinda ja kui sa eemalt waatad nagu iseenesest ülestõusjaid aere, mis kastuwad kindlamõõdulisselt wette, siis muutub noorte inimestega koormatud paat su eest suureks wesilinnuks, kes pikalt teelt tulles aeglaselt ja wäsimult liigutab tiibu. Paadis

istuwad walgete jakkidega ja triibuliste seelikutega tüdrukud ühes poistega sõudpingil ja toetawad oma jalad wastu põhikaart. Rõõmsa laulu ja wallatu naeru helid lagunewad järwel laiali igasse külge. Wesiaia peal istuwad wanad mehed, suitsetawad ja jutustawad oma nooruspäewist.

Järwe armastatakse, aga ometi on wahest ka aeg, kus teda kardetakse ja ta eest isegi hirmu tuntakse. Laupäewa õhtul on järw oma päralt ja siis ei liigu ükski paat ta pinnal. Lai weewäli on üksi ja isegi liiwatill ei jookse sel õhtul oma peenikeste jalgadega mööda järweranna siledat liiwa.

Järwe on kohalik rahwas pununud paljude aastate jooksul üleni muinasjuttude pärga. Need lood antakse wanemate poolt lastele edasi ja nad on ka tänini niisama huwitawad ja uued kui aastakümnete eest. Kui on salkkond külainimesi õhtul koos, siis kõneldakse heameelega järwewaimudest ja tuntakse selle juures kerget erutawat hirmu. Siis muutub järw nende eest suureks waimudeasupaigaks, mis neile küll lõbu pakub, aga selle juures siiski nende eest täiesti saladuslikeks jääb. Wõidakse küll ta lainete koha kuulda, ta selges wees ennast palawal päewal karastada, aga mis peitub seal sügawas järwe südames, see jääb teadmataks.

Ja nad ei tahagi, et see neile teada oleks, sest siis ei oleks see mitte enam lõbus, lahke, aga selle juures siiski hirmuärataw järw.

* * *

Saarel.

Tõmbasin lausikpõhjaga paadi kaldale üle kiwide, mis kaetud niibe sambla korraga. Kui kalad olin koristanud istelaua alla, õnged söödaga öösiks wisanud wette, lootsikusse nõrgunud wee kapliga wälja loopinud, astusin kaldale ja ringutasin istumisest kangeks jäänud liikmeid.

Sellest oli ligemale paarkümmend aastat mööda, kui wiimaks püüdsin oma kodukoha järwel kalu. Täna jõudes siia olin korraga nagu wana tuttawa seltsis, kes mind kogu aja on rahulikult oodanud. Ta kiigutas mind sellesama hellusega, lained jutustasid paadi külje wastu sedasama keelt, mida nad ei olnud unustanud aastate jooksul. Kogu see paarkümmend aastat oli läinud nagu lühikene uni ja mu eest oli nagu oleksin wiibinud õige wiiwukese aja eest siin.

Seesama waatepilt, seesama kiirgaw kiirtemäng eemal kollasel kaldaliiwastikul, needsamad

mahedad wärwidewöödid kõrgel kaldal kaswawa segametsa puie ladwul.

Tasa ja pehmelt laskub õhtune ämarus järwele ja mässib kõrge kalda, metsa ja laia liiwastiku su waate eest hoolega pehmesse musta waipa.

Wiimaks ei ole enam muud näha kui korraümber. sulapigi taoliselt hiilgaw, kõikuw wesipind.

Ja siis sõitsin ma ööseks saarele.

Tehes wirgaks otsisin mitu sületäit kuiwi puid, kandsin need kõrwu kaswawa kase ja kuuse alla tuttawale tuleasemele, katkusin kulu, murdsin peeneid kuiwi raage ja peatselt lõi loitama hele leek.

Ta ulatas isimeses lõbutujus ja wallatuses nähwima isegi kase lehti ja kuuse okkaid.

Niipea kui tule öösel metsas üles teed, kaob õudsus ja sul on mõnus seltsiline, lõbusam tihti weel kui teine inimene. Tulel on midagi iseäralist, arusaamatut, saladuslist, — elu, mis sulle küll midagi ei ütle, mis aga siiski sinuga alaliselt jutustab. Sa waatad aineti wilkuwat leeki, mis luurawa pimeduse peletab, mitu sülda eemale peesaste taha. Alguses ei ole leekide wallatul tantsul ja heal isul piiri. Nad maaliwad walge kase tüwele ja eemalkaswawate noorte leppade lehtile mitmesugusid imelikke kujusid. Aga pika peale jääwad leegid rahulisemaks, wäsiwad wististi oma närwilisest tantsust, ja hakkawad sööma tõsiselt jämedaid puid. Suure waewaga poeb leegikene puie wahelt läbi, otsib esmalt nagu ahastades kohta.

kust wõiks kinni haarata, kuid kustub peagi. Aga esimese katse nurjaminek ei suuda raugestada tema agarust, uuesti tuleb ta, suurema jõuga ja wisadusega, ja peagi on ta katkestamatalt puu küljes kinni.

Leekide mäng pimedal ööl on elu täis huwi ja ilu.

Ma murdsin omale pehmeks asemeks noori, laiade lehtedega lepaoksi, katsin need õrna rohuga ja heitsin pikali. Pea panin kase najale. Kuulsin ta lehtede sahinat ja tundsin ta südame wärisemist.

See oli muidugi jällenägemisrõõmust wanade sõbrade wahel.

Soojus tungis riietest läbi, tekitas mu kehas ülimõnusat tunnet, aga tegi sellejuures minu ka niiwõrd rammaks, et hooga tuli rammestus.

Imelik, kuidas selle aja jooksul siin ei ole sündinud mingit muutust. Kõik niisama; nagu ei olekski sa siit ära olnudki. Sa oled ilmas mitmel pool rännanud, maitsnud mitmesugusid rõõme ja raskusi, aga nüüd on see, nagu ei oleks midagi olnud. Kumb on nüüd see õige unenägu? Kas see, et sa oled wanas tuttawas kohas pimedal ööl tule ääres, wõi see et sa juba paarkümmend aastat siit eemal oled wiibinud? Wõi on kogu su elu unenägu?

Eemalt kuuldub lainete kohin. See kohin on sulle tuttaw, sest sa oled seda kuulnud kogu lapsepõlweaastad. Aga ega see paljas kohin ole, see on kõne, sealt kuulduwad üksikud sõnad.

„Meile ei tee aeg midagi," jutustawad nad. „Meie näeme — sina ei ole enam see endine, kes kargas julgesti üle pea woogesse. Meie jääme alati nooreks ja meil on sinu noorusest järel hea mälestus."

„Ka mina ei tahtnud sind alguses kohe ära tunda. Su liikumised on hoopis nürimad, su waates puudub lustiline wallatus. Hoopis teistmoodi olid sa siis, kui ennemalt olid minu all ööd. Siis jooksid sa pimeduses wee äärde, hõiskasid seal ja su hääl oli lainte kohinaga nii ilusti kokkukõlas. Eks mina ole ka selleksamaks jäänud, sest ka täna warjan sind niisama oma pehmete lehtedega öösese niiskuse eest nagu sel ajalgi, kus sa lapsepõlwes magasid mu warjul."

„On sul see juhtumine weel meeles, kus kord leidsid walju wihma ajal minu all warju?" kõneles kuusk. „Kui praegugi peaks sadama, usu — ka nüüdki suudaksin sind wäga hästi katta."

Seal pidi üks noor lepp ka midagi ütlema, aga kask näitas talle hoiatades näppu:

„Ärge teie kõnelege. Teie wanus on niiwõrt wäike, et seda kellegi mõistus ei saa üles arwata."

„Aga ometi — meie kuulsime temast oma wanematelt. Ja sinul ei ole sugugi tarwis nii kõrk olla, sest sinule meie just head teemegi."

„Ärge suurustage!"

„Ei sugugi. Iga sügisel katame maapinna oma paksude lihawate lehtedega ja neist walmib

sind toitew muld. Pealegi olid sina see, kes lopsakalt elama hakkas meie esiisade surnukehade wahel. Saare kiwid sind ei toida."

„Oh tühja, ärge tülitsege," lepitasid lained. „Aga waadake, mis meie tahtsime küsida. Sa oled nüüd mõnelgi pool käinud, aga ütle puhtast südamest: kas oled kunagi näinud ilusamat järwe?"

Ma kinnitasin muidugi, et maa peal wõimatu on leida midagi ilusamat.

„Waadake, see on juba midagi. Meie usume kui sa siit mitte ei oleks ära läinud, siis ei oleks sa ka tulnud sellele arusaamisele. Wähemalt ei oska meie järwe siin iga mees mitte nii hinnata."

„Noh, paljas järw ikka üksi ei suudaks seda olla," kõneles saar. „Ma usun, meie just anname järwele peahuwi. Meid on siin wiis. Meie peal pesitawad linnud, meie paneme wõõradki järweit waimustusega kõnelema."

Ilma et tähelegi oleksin pannud, seisis suur wähk mu ees.

„Ma tulin sind waatama, sest ma tean ju küll, et meie püüdmine walmistas sulle lapsena kõige suuremat lõbu. Ma usun, see on sul wäga hästi alles meeles, sest nooruse ajad ei unu ilmaski."

Ma ei saanud temale weel wastatagi, kui kalda poolt hakkasid kostma magusad muusikhelid.

„Näe imet," ütles kask, „ka järwewaimud tulewad sind waatama."

Kalda poolt, kust leppade wahelt paistis hiilgaw wesipind, kerkisid järwewaimud üles ja tulid

minu poole. Need olid naisterahwad, pikkade lehwiwate juustega, järwe põhja kubrarohust pärjad peas ja laiadest lipulehtist hüilgawad riided üll.

Nad asusid mu ümber ja hakkasid laulma. Nende wiisidel ei olnud selle lauluga, mis ma mujal ilmas — olgu lahtistel rahwapidudel wõi kinnistes seltsimaja- ruumes — olin kuulnud, mingit sarnadust. See oli hoopis iselaadi muusika, laul täis kirglist elu ja kiitust oma armsale järwele, oma kaunile asukohale. Need wiisid tungisid mulle südamesse; mõtlesin, et neid siia kuulama jäen terweks eluajaks.

„Teie laulate talle oma wiise," ütlesid lained, „aga meie tahame ta oma kätele wõtta ja teda kiigutada."

Ja suure kohinaga weeresid külmad lained mu peale ja haarasid mind sülle.

*   *
*

Tuli oli kustunud, hommikune niiskus mu peale langenud ja mu kehast käisid läbi külmawärinad. Kase otsas, mu pea kohas ja eemal põesastes laulsid linnud kõigest wäest kiitust tõuswale päikesele.

***

Widewik.

Wäga tasa ja ettewaatlikkult hiilib widewik, nii ettewaatlikult nagu waras südaööl aida-uksele, nagu noormees oma armsama akna taha. Keegi teda õieti ei märkagi, keegi ei tea talle otsa waadata ja kätt terwituseks sirutada. Esmalt luusib ta kohisewas okaspuumetsas, kust ta ei tagane isegi selgel päewal paksude puude alt; sealt astub ta kopli kasesallu, ronib ettewaatlikult õunapuu-aeda ja juba ta ongi õues. Kui sa nüüd nagu juhtumisi ringi waatad, siis näed, et teda on kõik kohad täis. Mustad ööpilwed on hooletult lasknud wajuda oma katkirebitud ääred kaugele alla, nii kaugele, et nad näikse ümber mässiwat pikkade puie ladwad. Sul on tundmine, et sa nende alt läbi minnes peaksid peaga kumardama allapoole. Wallatu tuul, mis päewal sõidutas tolmusammastega mööda maanteed, kambriotsast töökuurist wälja loopis höövlilaaste, warest ta laisal lennul takistas, on wideiwiku eest ära põgenenud ja oma pea sügawasti surunud tiiwa alla.

Salaja hiilib widewik sulase juure, kes raiub pinu asemele adrawannast, ja kisub ära mehe käest kirwe. Lapsed talutab ta käekõrwal õuest tuppa, öitselised ajab ta walgete kaskede wahele tehtud kõrgeleleekiwa tule juure ja kalamehe sunnib ta järwel ankrukiwi üles tõmbama ja lõpetama püüki.

Igaühele sosistab widewik kõrwa: „Täna on wälimisest tööst küll," — ja igaüks kuulab ta sõna heameelega.

Ilusaid lapsepõlwe widewiku mälestusi kannab inimene enesega kogu eluaja kaasas kui wäärtasju. Ta peidab nad alati kõige kindlamasse kohta, kust juhtunud waras neid kätte ei saa, ega tuli neid ei suuda ära häwitada. Wahetewahel waatleb ta neid, nagu ihnus poetab oma kulda läbi sõrmede, ja siis tunneb ta, kuidas süda lööb uuesti tuksuma nooruse elewusega.

Mis oleks küll elu ilma widewiku mälestusteta!

Kui widewik ära kisub wäljas tööriistad käest ja talutab inimesed sooja tuppa, siis on ta ise seal juba ees. Esmalt kumab weel kõrgete koplipuude wahelt punakas ehawiirg ja annab isegi ähmasele ruudule omalaadilise helgi. Praegu walwab pimedus talutoa urkes, kust ta sammsammult hiilib põrandale. Ehawiirg kaob taewakaarelt ja nüüd on pimedus keset tuba, üll süsimust sametmantel.

Weidi õudseks läheb talutuba. Maahärg sirutab oma pikad kiiksuwad sarwed wälja palgi wahelt ja ronib waewalt walendawale ruudule.

Magusalt hirmutaw on see widewik. Laps surub enese tugewasti akna all istuwa wanaema wastu. See silitab oma kuiwetanud käega lapselapse pead ja kõneleb talle lugusid kuningatütrest, lumiwalge hobusega ratsanikust ja seitsme wersta kõrgusest klaasmäest. Ta jutustus on ühetaoline, waikne nagu kergelt langewa oja mulin. Nüüd talutab ta sind paksust padrikust läbi nõiutatud lossi, kus kuningatütred on maganud juba sada aastat. Sa kuuled nende tasast hingamist läbi pimeduse. Üksi oled selle wana inimesega ääreta ruumis, piirita pimedas sügawuses ja su eest on, nagu lendaksid sa temaga kusagil ruumis, millel lõppu ei tule.

Sa haarad ikka tugewamine ta lahjast käewarrest kinni, sest temaga seltsis ei karda sa.

Seal kuuldub äkitselt wali raksatus. Su eest on, nagu peaksid kokku langema talutoa seinad.

See oli isa, kes widewiku-unest ärkas ja enese liikmed koitanud woodis wõimsalt wälja sirutas.

„Hei, puhuge tuli üles!"

Kohe ruttab ümmardaja leele, wõtab tuha alt hiilgawa söe pilbaste wahele ja puhub paar korda ettaawsti. Pisuke, hele leek kargab ahnelt kuiwa pilpa otsa. Olgugi leek nõrgake, aga nii wägew siiski, et pimedus tiitjesti kokku tõmbab oma musta mantli ja kiiresti põgeneb toa nurkisse.

Wastumeelselt lahkub sa oma magusaist wide-wiku-unistusist ja liig igapäewaseks muutub seisukord siis, kui inimesed asuwad uniste nägudega ja haigutades tööle.

* * *

Head teed!

Keset pikakasulist noort metsa seisab üksik seemnepuu. Aastakümneid on ta kõikunud tuultes; ei suutnud teda murda ka kõige waljemad maruhood. Tema külwatud on kogu ümberolew mets. Tema ladwast korjas tuul seemneid ja siblis nad kobedasse mulda. Ei ole tema ealistest enam ühtegi järele jäänud, isegi nende mälestused on jäädawalt kadunud.

Ainult tema on weel siin.

Aga mis on temagi — iseennast ei tunne ta. Waewalt jookseb ta soontes weel nii palju werd, et ta okkad suudawad omandada rohelise wärwi. Ta hiilgaw, kulla karwa läikiw koor on muutunud korbaks, kärelõhed on igal pool külgil ja kaswud ei ole tal poole tolli pikkusedki. Ta tunneb jõuetust ja waewalt jatkub tal elamiseks rammu.

Kartma lööb ta. Kui tuul tuleb, siis paneb see ta wankuma ja ainult suure waewaga suudab ta seisma jääda.

Kuid see ei olegi weel maru.

Aga ka maruhoog ei jää tulemata. Ta tuleb eemalt tuisates, wäänutab noorte puie painduwaid latwu ja kihutab taewa all paksud pilwed laiali. Wiimaks jõuab ta wana puu juure. Terwe inimese-ea on ta tagasi löönud maru pealekäimised — aga nüüd ta tunneb, kuidas raugeb wastupanemise jõud.

Maruhoog kisub ta kõwerasse nagu looga. Kärelõhi täiskaswanud liha on kaotanud sitkuse ja prahwatades langeb ta pooleks.

Nõnda kaob wana seemnepuu sealt lagedalt. Esmalt on see wõõras ja harjumata, kui su silm enam seda ei leia, keda tabas pilk aastate kaupa kõige enne.

Aga ka see on ainult ajutine. Lähewad mõned ajad ja ta unustatakse täitsa. Ainult üksikud juhtuwad temast isekeskis kõnelema, kui üldse juttu tehakse wanadest ja wägewatest.

Paari päewa jooksul teadis seda kogu küla, et wanaema on heitnud woodi. Iseenesest tekkis arwamine, et ta sealt enam üles ei tõuse. Siin juures mäletati kõikide nende nimesid, kellega ta wõis olla üheealine ja seal selgus, et wiimased neist olid lõpetanud oma teekäigu juba kümnekonna aasta eest. Tema aegsetest ei olnud külas enam järel mitte ühtegi.

Tema aga oli siiamaale wastu pidanud ja wiimasel ajal wäljas olnud otse inimese eest. Nüüd tuletati üksikuid lugusid meele, kuidas ta tänawu sui oli heinu kokku pannud, linu rohinud, kartulid mullutanud. Ei leidnud suures talukohas töid, kuhu ta ei oleks käsi külge löönud.

Külarahwas tuli wanaema waatama. Ühel oli rätikus hästi alal hoitud punase küljega õunu, kuna teine kausiga ta ette lauale pani muna lõikudega kirjatud pudru. Wanamees pidas õunu peos, tänas pudru eest, aga ta ise neist kõige wähematki ei maitsenud. Kui siis wõõrad talle jumalaga jätmiseks käe andsid ja teda mõne litsa sõnaga trööstisid, tulid neil endil selle juures pisarad silmi. Haigewoodi juurest ära tulles sosistasid nad:

„Ta enam küll ei jäe!"

Kaheksakümmend aastat oli ta tee pikk. Ei olnud nendest pea mitte ühtegi järele jäänud, kellega ta ühes eluhommikul rändamist algas. Mõned nõrgad olid kohe alguses maha jäänud, teised waheft poole teeni jõudnud. Ainult üksikud olid, kes temaga truuisti tee lõpuni püüdsid rännata — kuid ka nende wastupanemise jõud rauges — enne sihile jõudmist.

Ainult tema oli üksi järele jäänud.

Saatus lõi talle hoop-hoobi järele, kuid need löögid ei suutnud ta tugewat loomust kõikuma panna

Esmalt kiskus surm ta kõrwalt mehe. Pisarad, mis palgele tulid, pühkis ta kareda käega ära ja warsti kuuldus ta kindel hääl rahulises toonis, mis uuesti käskis ja korraldas. Siis lõi saatus talle uusi haawu, sest aeg-ajalt wiidi üks nendest tema kõrwalt ära, kes olid talle kõige armsamad.

Aga ikka pidas ta wastu. Ta lastelastest kaswas uus põlw ja kui noorus ta ümber hõiskas, siis sundis see temagi näole wahete wahel naeratuse. Ta seletas enesele, et ta ilmaaegu ei ole elanud ja seda suurema hellusega püüdis ta noort põlwe oma warju all kaitseda. Ta oli selgetrükiga elaw raamat: „Ei olegi ilmas niisugust raskust, mis inimese suudaks lõpulikult maha rõhuda."

Nüüd oli ta eluülesanne täidetud ja ta ihaldas kaua wältawat, kosutawat puhkust. Ta huuled liikusid ja hingeõhuga tuli mõte awalikuks: „Ma wististi enam ei tõuse!" Igakord elus oli tal usku saatuse löögist wõitu saada, aga nüüd ta ei lootnudgi. Ja mis tarwiski! Ta tundis, et ta wana on, liiga wana. Kõik on temast taganenud: ta jõud, ärksus, mõtlemismõim, nägemine, kuulmine. Mis tarwis siis üleüldse elada, kui sa enam nende teiste hulka ei sünni.

Ta heitis woodisse ja ootas surma.

———

Suures talutoas oli ta säng asendatud akende wahele seina ääre ja peremini kattis wanaema oma kerge, pehme waibaga. Seal ta lamas selili ja waatas lakke. Paari päewaga olid ta silmad wajunud sügawasse, kortsurikas nägu omandanud halli, tuhka karwa. Talurahwas katsub tabada niisugust nägu järgmise ütelusega: „Ta on mulla karwa."

Tasa ja ettewaatlikult astuti ustest ja otse hinge kinni hoides kõndis ümmardaja üle toa. Wahete wahel wõttis peremini julgust, kummardas haige üle ja küsis, kas ta süda midagi soowib.

„Andke mulle tilk külma wett!" ütles wanaema ja see ka oligi kõik ta soow.

Kui lapsed tulid ja ta woodi ääre jooksid, siis püüti neid sealt eemale tõrjuda. Aga ta wõttis nende käest kinni, kortsunud näole ilmus naeratuse ilme ja ta sosistas: „Laske nad olla, ega nad midagi tee!" Kõige kangekaelsem oli wäike käharpeaga poisikene. See oli tema käekõrwal üles kaswanud ja nüüdki läks ta wanaema juure magama. Oma koha tahtis ta kinni hoida wiimase silmapilguni.

Kogu pere aga ootas wanaema lahkumistundi.

Sügisene õhtu. Täna oli haruldaselt ilus sügispäew. Kogu päewa paistis päike ja nüüd õhtulgi mängisid ta kiired wahtrate ja jalakate koltund lehtil. Haruldane päew, just kui pidupäew omasuguste niiskete, hallide, tüütawate ilmade hulgas.

Kõik on tuppa tulnud, sest salaja sosistades anti midagi üksteisele teada. Ka naabri talust ja weel kaugemaltki on kogutud täna õhtuks wanaema woodi ümber. Inimesed waikiwad, kokkusurutud südamed rinnus. Wanaema lamab woodis ja waatab oma ette. Wahete-wahel segab waikust haige raske hingamine ja rinnust tungiw ägamine. Kui aineti ta waatab, nagu oleks silmade ees mingisugune kindel punkt. Wõib olla ehk püüab ta silmitseda selle wäga pika ärakäidud tee alguseni. Wõib olla, ehk otsib ta neid tuttawaid, kellega ta ühes algas, aga kes jäid temast ammugi maha.

Äkitselt katsub ta ümber pöörda. Nähtawasti otsib ta kedagi. Kui ta käest küsitakse, mis ta tahab, ajab ta oma wärwita silmad suureks ja küsib:

„Kas on öö?“

„Ei. Weel on päike ülewal ja ta kiired paistawad.“

„Ma ei näe neid!“

Ta jääb uuesti endisesse seisukorda.

Wähe aja pärast muutub ta jälle rahutuks. Nüüd ütleb ta, et tarwis ahi küdema panna, sest toas on külm.

Aga tuba on soe ja higi pisarad seisawad wanaema näol.

Teda kaetakse õrnalt waibaga.

Warsti lükkab ta teki pealt ja katsub üles tõusta. Jälle minnakse ta juure ja küsitakse ta soowi. Aga ta ei ütle sõnagi. Ainult huuledel, aru-

saamatuil pilkel waatab ta ringi. Ta käed otsiwad ja kui ta midagi leiab, siis peab ta sellest tugewasti kinni. Uuesti langeb ta padjule, weel mõned rasked hingetõmbed ja ongi kustunud kaua wältanud elu. Aga ka oma surmas näitas ta üles, et ta saatusest on wõidu saanud. Teda ei suudetud mitte ära häwitada, waid ta lahkus wabatahtlikult ja niisama kindel ja mõõdukas, kui oli ta elamine, oli ka ta wiimasele teele minek.

Ja ümberseisjad ütlewad talle sosinal:

„Head teed!"

* * *

Piiraja

Ma olin haige, wäga haige.

Kuſt ma omale häda külge ſain, ſelle kohta oli igaühel oma arwamine. Üks ütles maaſt, teine jälle weeſt. Wõib olla, ehk olin jäänud kuſagile magama, kuſt ſattuſid maaaluſed mu kaela peale, wõib aga ka olla, et haigus ojaſt tuli, kuhu ſuweajal kaguneb ſügawaisſe aukesſe waſekarwaliſt maaget.

Mind arstiti kõige ſuurema hoolega. Raske peaſt mäletada rohtude nimeſid, mis kõik pandi mu kaela peale. Iga külaline, kes mu häda nägi, oskas oma poolt ka midagi õpetada. Aga kõik need pealemäärimiſed ei ſuutnud mu kaela terweks teha ja päew-päewalt lagunes laiemale inetu kärn.

Iſegi kirikuproua ja kaupmehe-emanda käeſt toodud ſalwid ei ſuutnud mind terweks teha.

Kord juhtus ſöekaupmees nägema mu haiget kaela.

„Miks te lapse kaela ära ei arsti?" ütles ta emale.

Nüüd jutustas ema pikalt sellest, kuidas mingisugune rohi selle haiguse wastu ei aita. Isa, kes seal juures seisis ja õhku saatis mehiseid suitsupilwi, kinnitas oma waikimisega ema kõnet.

„Aga kas te siis Niidi Ingli juures olete käinud?"

„Oh taewake!" hüüdis ema käsi kokku lüües. „Kuidas mina tema olen unustanud. Ei, tema juures ei ole me mitte käinud."

„Imelik — selle unustate hoopis ära, kes teie lapse wõib terweks teha," ütles söekaupmees kergel noomitusel. „Ta on teil lähedal, aga inimesed tulewad mitmekümne wersta tagant temalt abi otsima.

Ka isa tegi sel puhul emale etteheite.

Mis oli siiamaale unustatud, siis rutati seda nüüd wõimalikult pea saatma täide.

Ingli saunake oli kaugel nõmmikul heinamaal pikkade walgede kaskede wahel. Sinna ei läinud mingit kindlat wankriteed. Ainult mõnes kohas wõis näha, nagu oleks ratta rauast wits leiganud ettewaatamatalt kargasse.

Seda huwitawam oli aga sinnawiiw jalgrada. See jooksis meie ees läbi paksu rohu ühe puu tagant teise taha, tegi siin ja seal põõsastes pettemängu. Kui ta meid küllalt oli narritanud, siis tuli ta wiimaks lagedale nõmmik-heinamaale ja wiis meid otsejoones Ingli sauna juure.

Aastad olid losſakile wajutanud walgete kaskede wahel olewa ſauna; iſegi katuſerääſta ſurunud wägiwaldſelt wastu maad. Siin ja ſeal oli ſeintele tugeſid ääre pandud, mis aastate kaupa kandſid ſuure truuduſega oma koormat. Üksilduſes ja ſuures waikuſes ootas wana majake oma wiimaſt tundi.

Täieliſes kokkukõlas ſeiſis ſaunaomanik oma eluhoonega. Wana ta oli ja nagu wari liikus ta muruga üleni kaetud õuel. Sügawat ſaladusliſt rahu ſegas ainult põrſakeſe wingumine, kes oma wabaduſt kurtis wäriku taga kitſas ruumis. Mõnikümmend ſülda majaſt eemal mäletſes ramnus lehm, köis ſarwis.

Terwe inimeſe-ea oli ſee ſaun ſiin ſeisnud. Mitu, mitu aastat tagaſi peeti ſeda majakeſt ſakſaſaunaks. Siis olid ta ſeinad walgeks lubjatud ja walge korsten hiilgas õhtuſel päikeſepaistel juſt niiſama, nagu praegu nende jämedate kaskede walgekooreliſed tüwid. Hoolas perenaiſe-käſi pühkis akende ruudud puhtaks, pani pottidega lilled aknalauale ja ſiblis kewadel lilleſeemned ukſe ette kobedasſe mulda.

Siis elas wäikſes ükſikus majakeſes eemal nõmmiku ſeljakul heameeleline naeratus ja magus rahulolemine.

Seal kerkiſid tumedad pilwed ja katſid kinni ſaunaelanikkude eeſt päikeſe lahke palge.

Pereisa oli mõisas puusepaks, mille eest ta ka wõis tarwitada wäikseid sauna maid. Haigus tuli tühisest asjast, nii tühisest, nagu seda harilikult karta ei teata. Pisike kriimustus. Seda suurem oli imestus, kui ühel õhtul lesk külast käis tuttawaid palumas, et need teda mehe matusel weidi awitaksid.

Nüüd elas lesk kogu rea aastaid üksipäini oma wäikese pojaga. Ta otse unustati külas, sest teda nähti liig harwa. Ainult mõned üksikud otsisid ta üles kaugelt nõmmelt, sest teati kõneleda, et ta parandada mitmesugusid haigusi.

Alles siis hakati teda jälle sagedamini meele tuletama, kui ta poeg, mustade käharate juustega ja suurte lahkete silmadega noormees, Niidi saunast pühade ajal külla tuli, ilusti wiiulit mängis ja noorte tüdrukutega kergesti tantsis. Ei olnud külas seda tütarlast, kelle süda kadeduses ei tuksatanud, kui noormees omale teise kaastantsijaks kutsus.

Ühel kewadel rändas noormees kodust wälja. Ema ootas ta käest kirja ühe nädala, teise nädala, aga ei tulnud mingit teadet. Wiimaks sai ema siiski kirja ja see jutustas, et lained olid wälja heitnud ta poja surnukeha kusagile mererannale tasasele liiwale.

———

Ei olnud wanale inimesele tarwiski ütelda, mispärast meie olime ta üles otsinud. Lahkelt ja

kaastundmust awaldawal pilgul waatas ta minule otsa, astus mu juure, katsus oma peenikeste, õrnade sõrmedega mu kaela ja lausus:

„Waene laps! Sa oled küll rohkesti walu kannatanud. Aga nüüd saad sa warsti terweks."

Selle peale waatas ta mu ema peale:

„Sa oled imelik inimene! Miks siis ennemalt ei tulnud?"

Mu emal oli wäga paha ja ta ei leidnud enese wabanduseks mingit mõjuwat põhjust.

„Oodake weidi!" kõneles ta ja läks meie juurest ära. Ta jooksis kiiresti nagu wari üle muru, kergesti nagu õhtutuul. Pikendas lehma köit aasal, wiskas peoga põrsale wirna ette, ruttas siis üle õue tuppa. Warsti tuli ta sealt wälja, käes wäike kasepahast tehtud ja läikiwaks poleeritud karbike.

„Lähme siis!"

Ta sammus ise kiiresti kahe kõrge kase poole.

Kaskede wahele jõudes langes ta põlwili, pani käed risti ja waatas taewa poole. Ma nägin, kuidas ta huuled liikusid ja ta silmist paistis mulle iselaadiline walgus, sära.

Peale palwet omandas ta kortsuline nägu jälle lahke, naeratawa ilme.

Kaskede wahel oli haljas rohutukk, kuna ümberringi päike oli põletanud maa punaseks. Selle halja rohutuka ääre käskis ta mind langeda põlwili.

Ta tegi oma karbikese lahti, kust seest wälja wõttis noakese ja sameti sisse mässitud ristiga

rublatüki. Halja rohu peale kumardades kraapis ta noakesega ristiga rubla küljest mitmesse kohta rohu sisse hõbewalget. Selle peale lõikas ta noaga ettewaatlikult rohust wälja kargatükikese, surus sellega mu palet, kaela ja tõmbas ümber haige koha piire ja tegi sinna peale riste ja pani siis rahutüki suure hoolega tagasi endisele kohale. Kolm korda kordas ta oma arstimiswiisi.

Niipea kui külm muld puutus mu kaela, awaldas see mu peale rahustawat mõju. Kohe andis järele kärisew walu kaelanahas. See piiramine oli ime hea, meeldiw, nii et ma igakord headmeelt tundsin, kui ta wõttis uue mullatüki.

Kui ta piiramise lõpetas, pani ta käed uuesti risti ja palus. Siis tõusis ta maast üles, surus oma pahema käega õrnasti mu haiget kaela ja kõnas sõbralikul, helirikkal häälel:

„Pole wiga, wäikene, nüüd kaob see kohe. Sa, waeneke said küllalt walu kannatada."

Juba teel koju poole kadus mu kaelast teraw, näriw walu. Öösel magasin magusasti. Hommikul öeldi mulle, et kärnad on löönud kuiwama ja ma ise tundsin seda, kuidas nad kihelesid magusasti.

Nõmmikult on saun ammu kadunud, isegi ta aset ei tunne nooremad. Ka seda ei teata, kus kohal piiraja Ingel surnuaial puhkab. Lihtne puust

rist, mis küla-inimesed ta hauale panid, on ammu ümber langenud ja tuul ja talw wajutanud haua-künka maatasaseks. Aga siiski on siin külas ja kihelkonnas inimesi, kes mäletawad neid sõbralikke sügawaid silmi, helirikast, imelikult julgustawat häält. Ta mälestus ei kao sellel põlwel.

* * *

Niisugune aeg.

Nagu roheline linapõld laotus mu ees laiali ühetasane noor männik, kuna kaugel tagapool allaweerew päike wajus kõrge metsaparda taha. Mitme aasta eest oli see mägi mõnusam ajawiitmise paik. Siin ei suutnud sellel ajal waikida, sest lõbus oli kuulata, kuidas hüüded tagasi ruttasid metsa rinnalt, weidi tumestatult. Siis oli niisugune aeg, kus rind alati walmis on hõiskama, kus süda tuksub alati tugewasti.

Istudes kollasekooreliste mändide hulgas, tulid meele sajad mälestused. Wanad mälestused on samasugused kui endised head sõbrad. Nad pistawad oma käe sulle pihku ja paljas nägemine walmistab lõbu ja kosutust. Sa wõtad nad wastu nagu kallid külalised heameelega ja elad läbi ilusaid lugusid endisist aegust.

Istusin mäeweerul wanade mändide hulgas, mille külgil suured kärelõhed. Õhus tundus meeldiwat waiguhaisu. Mu ees oli lage, mööda mäe-

külge allawiiw tee, mida mööda lapsed teewad kiwisid alla lastes pikseniürinat. Teine pool küljel on ärawõitmata kindlused, mille peale waenlased tormijooksul walawad ilmaaegu werd.

Mind äratas mu minewikumõtetest kuiwa oksa prõksuw murdmine. Haljaste mustikwarte wahel looklewat jalgrada mööda tuli minu poole wana mees. Ta järele käis poisike, kes wehetewahel lõi wedrutawa männijuurega wastu puude külgi. Neil mõlemil olid männijuurte kimbud seljas, mille küljest ei olnud weel pudenenud healõhnaline kollane liiw.

Ma tundsin wanakest ja palusin teda weidi jalgu puhata.

Wanaks oli ta jäänud. Ta hallid silmad olid wajunud sügawasse kõrtsulises palges; kuna pikad kulmukarwad katsid silmad peatselt hoopis kinni. Kui ta piipu pani, lõid ta käed kangesti wärisema. Suure waewaga suutis ta põlema süüdata kuiwa tubaka.

„Wanaks oled sa küll jäänud. Kui ma wiimaks sind nägin, siis olid sa weel hoopis ärksas. Aga sellest on ka möödas hulk aastaid."

„On küll. Eks need aastad anna endid kõigile tunda."

„Mis sa siis nüüd teed? Kas oled ikka weel külameeste heinamaa wahiks?"

„Oh ei — see amet on ammugi nooremate hooleks. Ma punun korwe. Juurte eest ei ole tarwis raha maksta. Ma oskan neid teha ja sellega teenin omale toobi tangu ja waheest mõne kopika rahagi."

„Elad sa üksi oma saunas?"

„Ei. Meie oleme kolmekesi. Tütar on oma pojaga minu juures."

„Kas tütar on mehel? Kus ta mees siis on?"

„Tal ei olegi meest."

„Kas ta on lesk?"

„Ei."

„Aga see on ju ta poeg?"

„On. Eks ilma meheta wõi ka poeg olla."

Wanamehe silmades ilmutus midagi.

„Miks mitte, miks mitte. Missugune tubli, priske poiss!"

Wäike poisike oli meid esmalt weidi aega waadelnud. Nüüd jooksis ta mäe külge mööda allaminewal jalgrajal, järele wedades pikka looklewat juurt. Seda kujutas ta muidugi kuldkrooniga ussidekuningaks.

„Teie panete waheest imeks, et mu tütrel on poeg, kuna tal ei ole meest ega ole ka lesk?"

Wanamees waatas oma ette maha.

„Ei sugugi. Mina ütlesin aga muidu. Harilikult on ju abielu ja lapsed ühenduses."

„Teil on õigus, sest mina arwasin omal ajal ka nõnda. Nõnda arwawad ju kõik. Aga nüüd ma mõtlen teisiti."

„Mina ei ole mitte nende hulgast, kes tõttawad naisterahwast niisugusel korral süüdistama. Aga ma arwan ikkagi, et see ka teile oleks parem olnud, kui teil nüüd majas oleks noor mees. Igatahes ei ole see mitte tütarlapse süü, kui ta mehele ei saa, sest ta wõib ennast selle juures wahest üsna wähe aidata. Hea on ka seegi, kui mees lapse ülespidamiseks emale toetust annab."

„Mu tütar oleks küll mehele saanud, aga ta ei läinud. Mees tahtis teda, ma sundisin ka, aga ta ei läinud. Ega ole ta siiamaale temalt lapse jaoks wastu wõtnud kopikatki."

„Teie tütar sai ehk aru, et see mees perekonda ei jõua toita, et ta on halbade kommetega inimene ja mistarwis ennast siduda siis ka niisuguse külge. Kõige parem: igaüks läheb oma teed."

„Seda ei wõi ütelda. Ta on wiisakas mees ja teenib head raha."

„Aga miks ta siis temale ei läinud."

„Külap ta teda ei sallinud."

„Aga ta pidi ju ennemalt teda ometi armastama?"

„Ma ei tea, aga arwan, mu tütrel oli siis niisugune aeg. Ka minu meel oli esmalt wäga

paha. Teate — on ju häbi. Aga pärast mõtlesin selle üle järele ja tulin viimaks teisele arvamisele."

„Ja missugune oli teie arvamine?"

„Näete, puuseemned langevad ülevalt mulda ja mõne aja pärast tõusevad noored taimed. Siin on maa neid täis. Miks nad küll kasvavad?"

„Imelik! Muidu ei tuleks ju puid."

„Aga ega siis puu seda tea, et puid tarvis läheb. Eks see ole puule ükskõik. Ma arvan, et seeme sellepärast mulda langeb, et ta tahab elada. Ma tulin kord niisugusele mõttele ja ma olen seda veel kaua mõtelnud."

„Olgugi nõnda, aga kuidas see nähtus siis teie arvamist põhjendab? Kas tahate ütelda, et see poisikene juba ootas enne emaihusse saamist oma sündimist?"

„Kuidas seda ütelda, seda ma ei tea. Aga seda ma arvan, et elu ikka tahtis tulla, ja kui jõudis selleks aeg, siis ta ka tuligi."

„Kuidas teie tulite niisugusele arvamisele?"

„Ah, kuidas ma tulin. Teate, kui ma teada sain, et mu tütar mind on häbistanud, siis tahtsin ma teda nuhelda. Meie sugu seas ei olnud niisugust asja ja kas on siis hea jääda ilma naeruks. Aga ma ei saanud oma mõtet täide viia. Mind nagu oleks tagasi hoitud. Mulle tuli niisugune mõte. Näed ju isegi — seal on loomad. Kui neil aeg on,

siis nad otsiwad metsa tihnikutes üksteist, aga pärast lähewad jälle igaüks oma poole. Ega nad sellepärast üksteist lähe otsima, et nad kardawad loomade sugu otsalõppemist. Ei wist. Elu tahab tulla ja nad tunnewad, et on niisugune aeg."

„Ja see mõte rahustas teid?"

„Ma jäin üsna rahule ja mu meel ei olnud tütre peale sugugi paha. Ma arwasin, et ta nõnda on teinud, nagu ta tegema pidi. Ega minagi selle wastu ei oleks olnud, kui ta pärast oleks mehele läinud. Aga kui ta mulle ütles, et ta ei taha mehele minna, siis ei sundinud ma teda ka."

„Ja ka pärastpoole ei ole te' asja leidnud oma tütrele midagi ette heita."

„Ei. Mina ei näe sugugi, et ta on teinud mingit halba. Meie saame läbi. Wäike poiss käib minuga seltsis juuri otsimas ja ma ei arwa, et ta siis teistsugune oleks olnud, kui mu tütar oleks läinud sellel korral mehele. Ei läinud — noh ei läinud — hea küll."

Selle aja jooksul oli poisikesel saanud mängimisest himu täis. Ta tuli joostes wanamehe juure, wõttis ta ümbert kinni ja ütles:

„Lähme koju — ema on ehk juba kodus."

„Kohe, kohe," lausus wanake ja ajas oma kangenud liikmed üles.

Ka mina tõusin, astusin poisikese juure ja waatasin talle otsa. Laps silmitses mind oma suurte, siniste silmadega weidi kartlikult.

„Hallo! Hallo!" huikasin täie jõuga. „Kuule, wäike mees, katsu, kas sul on kõwem hääl!"

Ta tõmbas enese mu käte wahelt lahti, jooksis kiiresti mäest alla, jäi seal korraks seisatama ja waatas minu poole. Äkitselt kuuldus selge, hele hääl läbi õhu.

„Hallo, hallo, huii, hallo!" helisesid helid ka siis weel waiguhaisuga segatud õhus, kui wanake poisikesega mu silmist oli kadunud noorte mändide taha.

* * *

Enne ja nüüd

Uhked kujud on need wanad piibumehed üsna lähedast minewikust. Muutmatult waatawad nad selleaegse hoone simpsudelt praeguse põlwe peale. Aeg ei suuda nende kujusid meie mälestuses tumestada ja wahest ehk on meil isegi põhjust kahetseda, et meie ajal enam nii truilt ja suure hoolega wäljatöötatud tüüpe ei leidu kui seda olid wanad piibumehed.

Praeguse aja piibumehed on sagedasti õige halatsemisewäärilised isikud. Mitte selleks ei panda praegu piip palge, et see mehele juure annaks hulga mehelikkust, wälimust tõstaks, mõtteid kokku tõmbaks ja minewikust nõiduks pildid silmade ette. Nad suitsetawad nüüd ainult selleks, et rahustada oma rikutud närwe ja see on ka kõik.

Endisel ajal oli see hoopis teisiti.

Ma olen katsunud mõnikord ette kujutada wana külameest piibuta. Pea näen, et see on wõimatu. Neil kahel kujul ei oleks mingit ühist.

Sel ajal elas igas kihelkonnas oma piibu-sepp. See oli kas wäljateeninud soldat wõi mõni treial, kes nooruspõlwes oli elanud kuskil suures linnas. Nüüd oli tal küla karjamaa serwal saun, kus ta walmistas piipe. Peremehed tellisid oma suitsuriistad tema käest; olgu pikkade, paenduwate ja jõhwist põimitud wartega, wõi jälle niisugustega, mis koos seisid kümmekonnast sarwerattakesest. Piibualumine ja sarwerattakesed olid walgest sarwest wõi jälle kirjatud kondist nööbikestega. Lühikesewarrega piipu, millel harilikult hõbewased ja koljud peal, tarwitati igapäewaseks suitsuriistaks, kuna pikkade, paenduwate wartega piipe suitsetati aega olles ja pühapäewiti. Wiimastel olid suured kiwikahad, mille peale harilikult oli maalitud ratsanik, mõni kindral, karjane lambatallega wõi kõige wallatumal puhul naisterahwa pea naerul suuga.

Niisugune oli peremehe piip ja igasugune kõrwalekaldumine oli lubamatu. Sellel ajal peeti hoolega seda silmas, et piip kokkukõlas oleks mehe wälimusega. Palgepandud piip pidi igatepidi täiendama mehe kuju, talle midagi juure lisama, mis tal ei ole piibuta. Sellest see siis ka tuligi, et teistsugune piip tuntud inimese palges awaldas niisamasugust mõju kui häälest läinud wiiul orkestris.

Aga mis on nüüdse aja piibud! Ei ole neil mingit kindlat iselaadi, wäljatöötatud kuju. Wõetakse niisugune piip, missugune aga kätte juhtub. Mõni piip on inimese palges hoopis wõõras ja weider.

niiwõrt silmatorkaw, et ta äratab paljude tähelpanu. Suurem hulk piipe on hoopis ilma kujuta, lihtsad, kõwerad, õõnistatud puutükikesed ja nad annawad kuuma tulega segatud suitsu.

Enne pidi inimene palju harjutama, nägema, terawalt tähele panema, kui ta tarwilisi oskusi suutis omandada mitmelaadilistes suitsetamiswiisides. Iselaadi oli suitsetamine wïdewikus, isemoodi peale söögi, omapärane jälle pühapäewal õunapuu-aias. Kuid neid eraldusi sidusid mitmed üldised seadused.

Piiburiistad wõeti ikkagi mõõduka käeliigutusega taskust ja ümmargune hülgenahast tubakakott harutati pikkamisi rullist lahti. Selle järele wõeti tubakakotist weidi kõweraks painutatud punasest wasest piibunõel ja sellega urgitseti piip seest puhtaks. Nüüd koputati kas leekiwi, aknalaua wõi saapa kontsa wastu piibust wälja wiimane põhi, puhuti wars puhtaks ja alles selle järele wõis piipu hakata panema.

Piip laaditi pikkamisi, aegajalt wajutades waskinõelaga pehmet tubakapuru kahas ühetasaseks. Kui piip täis oli, ei karatud nüüd mitte ülepea kaela tule järele. Enne rulliti kott kokku, tõmmata tale pael wiisipäraliselt ümber, parem jalg lükati õieli ette ja tubakakott surutu sügawasti tasku. Kui tael oli weel tarwitusel, siis waadati seda mitmelt poolt, kuni wiimaks lahti rebiti paras tükk. Ka kiwi keerati mõndagi pidi, kuni leiti hea teraw serw ja tuli löödi taela külge. Kohe

lagunes õhus laiali meeldiw, magus lõhn. Kui aga wäävlitikuga tuli piip põlema panna, siis tõusis piibumees püsti, toetas parema jala ukselävele wõi raiepakule ja tõmbas pingulekistud püksi wastu tiku põlema. Selle juures tegi käsi peenikeselt kätteharjutatud kaari.

Aga kuidas nüüd piipu pannakse? Ei ole mingisugust kindlat kätteharjutatud ja wäljatöötatud wiisi. Ülepea-kaela topitakse piip tubakat täis ja kohe tõmmatakse särtsudes tuli peale. Ei ole tubako jaoks kottigi, waid see wedeleb lahtiselt paberis, kus ta ruttu öörub jahupeeneks ja taskus laiali läheb. Suure hooga kistakse kibedat, ilma maitseta ja lõhnata suitsu; see neelatakse alla ja iseenesest jookseb ja hallina auruna kas suust wõi ninast wälja. Inimene tungib otse metslooma ägedusega ja hoolimatusega piibu kallale, nagu oleks see ta kõige suurem waenlane. Ka sülitada ei osata nüüd suitsetamise ajal pooleski. Enne sülitas piibumees harwa, aga selle eest laskis ta sülje langeda ilusas kaaris. Praegu ei sülitata mingisuguse süsteemi järele — sülitatakse rohkesti ja sülitatakse sinna, kuhu juhtub.

Kui endisel ajal piibumees widewikul toas istus, oma ette maha waatas ja rahulikult piipu suitsetas, siis oli see sellele inimesele püha tund. Ta mõtted libisesid tagasi sinna ajajärku, kus ta alles noormees oli, ja üksikud pildid kerkisid nagu panoramaklaaside tagant ta waimus. Kui palju tööd ja murdmist nõudis Tagametsa uus wäli enne,

kui sellest sai sula põllu ja kui mitme aasta jooksul sirgus Nõmmiku noor männik kohawaks metsaks. See koht siin oli enesesse imenud ta higi ja were, aga ta ei kahetse seda. Tema ja ta koht need on aastate jooksul saanud täiesti üksteise omaks. Nüüd ta mõtleb poole, terwe tunni, sest minewikus on ka pilte, mida lõbus on uuesti waadelda. Alles siis, kui piip äkitselt kustub, ärkab piibumees minewiku unest. Ehk jälle õhtul magama minnes. Siin on piip ta wiimane seltsiline. Liikmed lamawad rahulikult peale wäsitawat päewatööd. Ainult parem käsi on weel ametis — hoiab piipu. Mõnus on woodis pikutada sünnitades aegajalt tihedaid suitsurõngaid. Laisalt loimawad mõtted ringi ja tänasest ja homsest päewast kaugemale ei tihka nad palju minnagi. Mis täna tehtud, mis homme ette wõtta, nende küsimiste harutamiseks kulub küllalt niipalju aega kui wastu lööb piibutäis tubakat. Kui wiimaks piip tühi, koputab ta kahaga kergesti woodi ääre wastu, ja selle järele poeb piip padja serwa alla oma kohale, et sealt kas öösel wõi hommikul kohe asuda oma kohusetäitmisele.

Kui enmemalt kellegil juhtus piip ära kaduma, siis oli niisugune juhtumine sellele inimesele õnnetuseks, millest kogu wallas teati kõneleda. See inimene oli kaua aega rahutu, pahur, sest piibukadumisega oli temast enesest läinud kaduma üks osa ja seda ei saadud kuidagi tagasi wõita. Ilma piibuta oli inimene puudulik, imelik ja hulk aega

tuli uue piibuga harjuda, enne kui uus suitsuriist jäi piibumehele omaseks ja kus ta ka enam teistele tähelepanemist äratawalt silma ei puutunud. Tuli ka seda ette, kus inimene ärakadunud piibu asemele waewalt uut suutis muretseda, mis teda kõikipidi oleks rahuldanud. See oli põhjuseks, et piibud olid aastakümneid wanad ja äärmisel koral piipe hoolega parandati, et nad ikka wastu peaksid. Aastakümnete jooksul oli piip kulutanud piibumehe hambasse omakohase aseme, nii et wõõras piip suhu ei sündinudki.

Aga mis on nüüd? Praegu on asjalugu juba nii kaugel, et inimesel wõib igapäew isesugune piip olla ja ta jääb selle sagedase wahetamisega ise rahule ja ei haawa see teistegi waadet. Nii kaugele on üleüldiseks tõusnud maitse puudus. Ka suitsetamisewiisis ei ole enam mingisugusid ühtlasi ja üleüldiselt wäljatöötatud põhijooni. Nüüd suitsetatakse igal ajal ja igal pool, aga selle juures ei suudeta kunagi suitsetamisele anda seda endist iseloomulikku pühadust. Inimene ei läbe widewiku ajal kuigi kaua kohal istuda ja mõnusalt suitsetada ja praegu ei juhtu enam keegi suitsetaja ümbruses nägema ilusaid suitsurõngaid, nagu see oli enne harilik nähtus.

Kui endisel ajal mehed kokku tulid mingi tähtsa asja üle üheskoos aru pidama, siis ei ruttanud nad otsusi tegema mitte kiiresti. Enne pandi ikka piipu ja alles siis, kui tuli piibukahas oli läbi põletanud ühe osa muhedast tubakast, awai-

dati kõne all olewa asja kohta arwamisi. Nüüd jooksewad inimesed ruttu oma mõtteid awaldama ja isegi see ei oleks wahest liiaks wõetud, kui arwatakse, et endiste suitsetamisewiisside ja piipude kadumisega inimesed muutunud on hoopis kergemeelsemateks.

Hea meelega tuletan neid wanu piibumehi meele, kes tõsiselt alla waatawad endisest aegust selle põlwe peale, kellele nad elamiseks põhja panid laande serwadel ja rabade taga.

***

Und.

Jõudes üles küüni suule jäin weel waatlema weidiks ajaks. Öö oli juba heinamaal. Pikkamisi rullisid jõgi, põesad ja eemalolewad küünid pehmesse, willasesse suitsukarwalisesse kangasse. Kaugemalt kandis tuul eneses põlewa maa haisu ja just küüni kõrwalt harwade kaskede wahelt hiilis werew kuupale.

Kuulatasin. Heinte seest kostis Mardi tugew norin.

„Kuule!"

Hingamine kostis edasi.

„Kuule Mart, kas sa magad?"

Norskamine waikis. Ta liigutas.

„Kas sa magad juba?"

„Jah. Uni oli peale tulnud. Kuradi külm!"

Ta liigutas uuesti. Wististi puges ta sügawamale heinte alla.

„Kuule — ma käisin jõe ääres. Ma waatasin unna-arke. Ühel on wist otsas."

„Kas on lahti?"

„Jah, lahti. Ma ei julenud üsna ligi minna. Aug peab ju otsast ka lahti pääsema."

„Miks mitte. Wanad augid on kawalad. Peab wahest tunni poolteist ja kaueminegi neelu suus. Eks ma tea."

„Aga ehk wõttis juba ammugi..."

„No, mis tal siis häda. Eks tal ole aega neelda."

Mart puges uuesti sügawamale ja warsti hakkas kuulduma ta katkestatud hingamine. Oli nagu peaks keegi käe selle mehe suu peal ja tahaks teda sellel wiisil surmata.

Ma jäin üksi.

Juba nädala läbi kõnelesin Mardiga laupäewa õhtul kalale minemisest. Kui meie kodus tasku pistsime paberissemässitud leiwatükid, õngeridwad selga wõtsime, siis täitis mind imelik ootamatus ja ärewus. Ennemalt ei olnud ma ööseti käinud unnapüügil, küll aga kuulnud sellest luulelikkusest, millega see ühenduses seista.

Kuid nüüd hakkas igaw ja wiimaks läks meel isegi kurwaks. Tüütaw üksikustunne roomas minu juure, puges mu südamesse ja sünnitas rahutust. Oli ka külm. Ühtlasi selsamal ajal lendasid jälle mõtted koju, sooja tuppa, kus kõik nii rahuliselt magawad ja kus sa ei ole ilmaski üksi.

Nüüd kuuldus teiselt poolt küüni äärest mingi sahin ja selle peale isegi wiiksumine.

Ma tundsin, kuidas ihu korraga üle tõmmati õreda, wilu ämblikuwõrguga.

„Mart, kuule Mart, kas sa magad?"

„Magan näh! Mis sa siis tahad?"

„Siin küünis on usse."

„Eks siin ole kõige jaoks ruumi."

„Ma kuulsin, kui hiire kinni wõttis."

„Külap ta selle siis nahka paneb."

„Aga ehk poeb ka meie alla."

„Kas tal siis mujal ruumi ei ole. Mis tühja ta ööse poeb. Ma tahan magada."

„Kuule, läheme unda waatama. Pärast pääseb ehk otsast lahti."

„Nüüd ööse. Kuidas sa kala näed wälja tõmmata. Ja kes teab, missugune otsas weel ongi."

Ma mässisin pea ümber pinsaki. Riide alla kogus hingeauru ja see walmistas esiotsa meeldiwat soojust. Pea all kahisesid kasteheina kõrred ja see kuuldus mu kõrwus, nagu oleks murtud kuiwi peerge.

Uni ei tulnud.

Mu mõtted läksid uuesti unna juure. Küllap see ikka on mõni suur kala, sest ega wäiksed just haua kohal ei olegi. Kui see äkitselt on kümne naelane. Aga metsawaht sai alles tänawu kewade 15-naelase ja wõib olla, et see ongi niisama suur. Aga mölder sai ju mullu suwel tammi pealt 20-naelalise ja wõib olla, ehk on nii suur. Aga eks

ole kuulnud, et jões on ka suuremaidki purikaid. Isegi 30= ja 35=naelalisi. Wõib olla, et ka seegi on 35=naelane.

Ma nägin äkitselt suurt kala enese ees jõe kaldal. Kuidas ta meeleheitliselt wiskles. Kinni=wõttes pidid olema ettewaatlik, sest ta päratu suured hambad wõiwad tungida sügawasse. Tulise wihaga ja wõttes kokku oma täit jõudu püüab kala wabastuda piinlikust seisukorrast.

Ma tõstsin weidi pead ja waatasin küüni ukse poole. Waewalt suutis silm leida tumehalli ukse koha.

Tundsin kerget külma, sest kore hein ei suutnud kinni hoida wilu sügisest tuult.

„Aga wõib olla, et näkk kala unna otsast lahti päästab," tuli mulle äkitselt mõttesse. Ma ju näkkisid ei uskunud, aga nüüd tulid kõik need jutud iseäralise pealekäiwa wisadusega. „Miks need inimesed siis kõnelewad, kui ei ole mitte midagi. On ju ette tulnud, et kalad öösel paadist ära wiidi; on nähtud, kuidas pikkade kullakarwaliste juustega naisterahwad endid pesewad jõe ääres; on jõe weest ägamist kuuldud, jõe käärust süda=ööl lapse nuttu. Kui mitte midagi ei ole, kuidas need inimesed siis wõisid seda kuulda?"

Ma tundsin juba kartust ja mu kuulmine muutus imestamisewäärt terawaks: nagu nuuskur walwasin iga öö=häält. Wiimaks tundsin, nagu oleks keegi mustawas pimeduses haaranud minu järele

määratuſuure käega. Ilma pikemalt aru pidamata hüüdſin:

„Mart — kuule!"

„Mis on? Mis ſa karjud! Kas on walge wäljas?"

„Ma ei ole waadanud."

„Sa ei laſe magada."

Ta hääleſt kuuldus tüdimus ja meelepaha.

„Kuule, mis ſa arwad, kas kala peaks unna otſaſt lahti minema."

„Mine ikka — ſee kala ei lähe ſul hinge pealt. Kuidas ta ſiis lahti läheb. Paremine juſt otſa hakkabki."

„Aga ehk ſureb ära."

„Sa oled rumal. Kuidas ta ſiis ſureb. Aug elab unna otſas nädalapäewad."

Aga mina tahtſin Marti igal tingimiſel ülewal hoida ja otſiſin temaga pikemat juttu.

„Kui ſuur oli kõige ſuurem aug, mis ſa unnaga oled ſaanud?"

„Pagan ſeda mäletab. Olen ma neid nüüd wälja tõmbanud ühe wõi kaks. Eks neid ole olnud piſukeſi ja ſuuri."

„Aga eks neid ole jões ikka üsna ſuuri?"

„Wõi mina olen neid käinud ſeal mõõtmas."

Mardi hääleſt kuuldus täieline tüdimus. Ma ei julenud teda enam tülitada ja mu mõtted hakkaſid uueſti omapead ümber hulkuma. See und oli ju minu õnne peale. Ma iſe otſiſin pika, ſirge

ridwa, lõikasin oksad hoolega küljest, tõmbasin mõned tahudki külgile ja ka see ei eksitanud minu ridwa ilustamises, kui wana Mart, noogutades pead, urises: „Tühja, mille kallal mängitakse. Tükk teiwast, käib küll. Ega roigas kala välja too." Oli juba üsna hilja, pooleldi pimedik, kui unna hauda saime. Aga ega sellest ole lugu, augid neelawad ka öösel.

„Kurat wõtaks, pagana kirbud," urises Mart. „Oli kord juba päris hea uni, aga sina oma unnaga."

Mul oli heameel, et wanamehele enam uni ei tule.

Nüüd ajas Mart enese puusakile, otsis taskust, tõmbas tuld ja peagi lagunes küünis laiali kange, otse läkastamapanew Wene tubaka hais.

„Sa suitsetad?"

„Mis siin peab siis tegema."

„Aga kui tuli läheb heintesse."

„Ega ma poisike ole."

„Ega öösel wist haua kohas wäikseid kalu olegi."

„Kes neid seal on karjamas käinud."

„Ma olen kuulnud, et pisukesed pidada põgenema suurte eest kõrkjasse."

„Wõib olla, et põgenewad. Ega need suured neile kingi."

„Kuule, mis sa arwad?"

„Mis asja."

„Kuidas kõige paremine suuri purikaid kätte saadakse? Kas ahingaga wõi unnaga?"

„Eks neid saa mõlemid moodi."

„Aga unnaga pidada ikka saadama suuremaid. Eks seda tule ikka wahest ette ka, et suur aug otsast pääseb."

„Tuleb ette — kõik tuleb ette. Ma olen ka seda näinud, et nii kõwasti rapsab, et siisekond jääb unna otsa. Ise paneb minema. Ka unnaroika kisub üles."

„Kas sinul on niisugust asja juhtunud."

„Kõiki on ette tulnud. Ega ma täna ole esimest korda kalal."

„Aga wõib olla ehk tõmbab ka nüüdki ridwa üles. Lähme waatama."

„Mis sa nüüd kõik ei mõtle. Mis sa arwad siis seal otsas olewat."

Aga ometi kuulsin, kuidas ta enese üles ajas.

„On ju pime alles, ega nüüd näe midagi teha."

Ta langes uuesti heintesse.

Wäike ei wõi olla see aug, oli ju isegi nee üsna tugew. Wäikesed ei lähe nii suurt kala wõtmagi. Kui see nüüd äkitselt on kolmekümnenaelane. Katsu, kuidas selle kätte saad. Ma olin tihti kuulnud, et suurt kala wäga täbar on wälja tõmmata. „Iga mees ei saa suurt kala weest kätte," nõnda ütles isa sagedasti. „Ta tõmbab kas wõi unna harud puruks. Sureb küll ise, aga sina oled

temast ikkagi ilma. Niisugust kala peab tõmbama tasa ja targu. Ta tuleb esmalt ära wäsitada. Aga waata, et ta ei löö kuhugile puujuure taha — nöör ongi katki. On ka hea, kui talle pähe annad tugewa hoobi. Aga see tuleb lüüa osawasti. Waata, lööd nööri pihta, siis rapsad selle kohe puruks."

Aga eks Mart oska tõmmata küll. Aga, kes see siis lööb, kui tarwis? Kas mina? Ma tundsin, kuidas mind otse hirm täitis, kätest nagu oleks läbi käinud halwatus. Mul oli tunne, et hoop küll kas ülespoole wõi allapoole juhtub, aga mitte õigesse kohta. Aga ometi saab teise ikkagi kaldale. Oi, missugune loom! Mart lõikas ta lõhki, sest wõimatu on unda kätte saada. „Ja sa kartsid öösel, et lahti tõmbab," ütleb Mart. Meie läheme koju, päike on kõrges ja wainul on karjased koos. Nemad waatawad imestades, jooksewad siis juure ja hüüawad: „Küll on suur, küll on suur, näidake ometi!" Ega meie keela, meie näitame neile kala ja nad katsuwad ja tõstawad teda. Warsti kogub sinna ka wanemaid inimesi ja need ütlewad: „Näe, missuguse kala nad on kätte saanud. Päris annab teine tõsta." Nüüd küsiwad nad: Millal otsa hakkas? Kus kohas? Kas oli ka suur neel? Nöör ikka pidas wastu?

Päriselt tüütawad ära oma pärimistega. Wiimaks läheme koju. Isa naeratab, waatab kala weidi aega ja ütleb: „Jah, ikka maksis käia." Ema awaldab oma headmeelt palju awaramalt ja ütleb lõpuks: „Wõiksite ju õige tihti unnal käia.

Sellest saab terwe pere mitu korda süüa." Ma tõusen korraga pere silmis kangelaseks. Mulle pannakse isegi ette paremat toitu, mind hellitatakse ja kästakse heita magama, sest ma olla ju wäsinud. See jutt läheb mööda küla laiali ja õhtupoole tulewad külast nii mitmedki pärima.

Nüüd nägin äkitselt, et unna roigas suure hooga wastu wett peksis. Jooksin juure, wõtsin nöörist kinni ja hakkasin kalda poole tõmbama. Seal tuli weest wälja päratu piik hall selg. See oli aug suurem kui mina, ja ta waatas põlewil silmil minule otsa. Ma tahtsin ära põgeneda, aga ei saanud paigastki. Nüüd ujus ta ikka ligemale, ahmis suure suuga, pistis pea wiimaks weest wälja ja haaras mu jalast kinni. Ma tahtsin jala ära tõmmata, aga ta kiskus mind pikkamisi mustawatesse woogesse.

Ma hüüdsin appi, hüüdsin kõige wäest.

„Poiss, mis sa kisendad!"

See oli Mart, kes mind tugewasti raputas.

Mu ihu kattis külm higi ja wärisesin.

„Äh, äh, äh," naeris Mart. „küllap haug pidi sind juba wette wedama. Ega see sul ka uneski meelest lähe. Aga ega sellest magamisest enam midagi tule. Küllap päike hakkab juba tõusma."

Ta ajas enese istukile ja otsis piiburiistad wälja. Wänge Wene tubaka hais oli puhtas hommikuses õhus läkastamapanewalt wastik.

„Lähme siis peale waatama, mis lõukoer sul seal otsas on," ütles Mart ja tõusis püsti.

Mul oli raske heinte seest wälja tulla. Igatahes oli mu keha suutnud oma ümbert kaunisti soojendada ja pooleti uneta öö järele tundus hommikune wilu õhk armuheitmatalt kare.

Idast lõi taewas kergelt punetama, kuna kogu mets, lagedal heinamaal kaswawad kased ja laiad pajupõesad olid peidus paksus suitsukarwalises udus. Udu seisis liikumatult; ainult jõe kohas, kus ta oli kõige paksem, sõitis udulaine pikkamisi.

„Sina wõta jalad lahti, sest kaste rikub kingad ära," ütles Mart ja laskis enese mööda küünipalka alla.

Oi kui wastik oli paljaste jalgega astuda külma, paksu kastega kaetud rohtu. Tõmbasin oma käed wõimalikult sügawasse warukatesse ja käisin jalgu kõrgele tõstes wõimalikult pikki samme tehes wanamehele järele. Hall udu käis nagu peenike külm weetolm wastu palet ja pani keha wärisema. Liikmed olid niiwõrd nõrgad, et poolwägise tahtsid ümber langeda, ja silmalaude alla oli nagu klaasituhka riputatud; liigutada oli neid otse walus.

„Pagana külm," urises Mart. „Oleks wõinud weel küünis olla, ometi seni, kuni päike tõuseb. Kus pagana kohas see und õige oli?"

Warsti leidſime unna kahe ſuure pajupõeſa wahelt.

„Lahti küll," lauſus wanamees, „ja nöör õige pingul. Wedanud kuriwaim nööri põeſa alla. Wõib olla, ehk on löönud mõnele poole ümber pajuokſade. Siis oo mokas."

„Kui on ümber okſa, kas ſiis kätte ei ſaagi?" küſiſin ma ja wäriſeſin nii et wankuſin jalgel.

„Kuſt ſa ſiis ſaad. Ega ſelle raipe päraſt keegi ennaſt uputama lähe."

Pikkamiſi ja asjatundliku inimeſe ettewaatuſega hakkas Mart üles tõmbama unna roigaſt.

„Ei poiſs, aſi ei ole ilus. Näe, weſi on wedanud kuiwanud lepakaika nööri peale. See ei ole hea. Nöör peab waba olema. Otſi üks roigas, ma lükkan ſelle kaika ära. Siin on kala ſees küll. Seeſama koht ongi, kuſt wälja wõtſin tunamullu üheksateiſtkümne-naelaſe."

„Eks ſee kaigas peaks ka niiſugune olema, millega talle wõiks pähe lüüa?"

„Oh ole nüüd! Mis talle pähe tarwis lüüa. Too midagi, millega ma ſelle lepakaika nööri pealt ära lükkan. Ma panen ſeni piipu."

Ma jookſin ſuure kiiruga mööda jõe äärt edaſitagaſi, ühe põeſa juureſt teiſe juure, tõſtſin ühte ritwa, teiſt, kuid parajat ei leidnud. Üks oli liig pikk, teine lühike, üks liiga peenike, teine jälle ülearu jäme. Ma ei pannud jookſul kastet tähelegi, ei hoolinud ka ſelleſt, kui waheſt teraw pilli-

rootüü walusasti haawas jalga. Aga parajat ritwa ma ei leidnud.

„Kuule!“ kuuldus Mardi hüüd puhtes. „Mis sa seal jooksed. Mul on roigas käes.“

Mul oli pahameel, et hüüab nii kõwasti. Jooksin ruttu tagasi.

Wilets okkaline ritw püsti käes. Ise pildus ta enese ümber tugewaid suitsupilwi, mis pikkamisi ühte sulasid uduga.

Nüüd läksime uuesti seltsis unna juure.

Mart lükkas ettewaatlikult kaika eemale, mis wesi nööri peale oli toonud. See sattus peagi woolu ja hakkas kiiresti sõitma allawett.

„Noh, waatame siis järele, mis elukas siit põhjast õige wälja tuleb,“ ütles wanamees ja tõmbas ridwa ettewaatlikult pehmest kaldast wälja.

Ma waatasin aineti sinna kohta woogesse, kuhu nöör kadus wette ja hoidsin ennast kõige jõuga jalul, et tugewad wäristusehood mind ümber ei paiskaks.

Mart tõmbas nööri.

„Mis pagan, ei tukasta sugugi. Wõib olla, ehk on teine kalda alla magama läinud, und kõhus. Küll on mul loom.“

Mart tiris ettewaatlikult, harjunud kalamehe osawusega nööri.

„Mis kurat — siin otsas ei ole midagi, näe, nöör tuli ju veest välja. Kus saatan see und siis on. Näe, seal pajuoksade vahel. See pole sees olnudki."

Ja südametäiega virutas ta unnaroika eemale ja hakkas kerima nööri hargiharude vahele.

* * *

Kui walgus tuli.

Peerutuli oli talutoas üles kaswatanud terwed põlwed. Neile oli see suitsew walgus armas, nad olid temaga rahul ja isegi õnnelikud tema lähedal. Kawalalt oli peeruwalgus neile südamesse osanud leida teed ja enesele rinda pista luulelikkuse õiedki. Peeruniisteist nähti seda, missugusid ilmi on oodata, wihane ja naaskelteraw susisew tuleleek teadis ette kuulutada õnnetusi ja rist söe otsas isegi surma. See oli peremehe tubliduse silmapaistwamateist tundemärkidest, kui tal oli rikkalik heade peerupuude tagawara, ja iga korralik sulane pidas seda enesele suuremaks auks, kui ta oskas lüüa peerualu küljest puhtaid, walgeid ja paberõhukesi peerge.

Kinnitatakse, et meie wanad olid luule poolest rikkad. Aga wististi on ka see tõsi, kui üteldakse, et see rohke kodukäijate luule on suuremalt osalt labaselt kare ja ebausklikult hirmuäratatw. See on ka arusaadaw. Peeruwalgel walmisid need kodukäijate, pisuhändade ja tontide lood.

Peened teimed ei saanud idanema pääseda nõekorraga kaetud hinges ja kui meie luules on palju niisugust wõigast, nagu pimedas keldris kaswanud pikk, karwata kartuli-idu, siis on see muidugi peeruwalguse wili. Peeruwalgus täitis tuba ämarusega, ja et uinuwat hinge weidi wirgutada, siis pidi räägitaw lugu hoolimatalt raudse käega kinni wõtma ara hinge ja kurjategijana otsekohe ähwardama ta elu. Peenendatud tundmuste ärewus ei ulatanud nendele hingedele, kes istusid peeruwalgel.

Aastakümneid oli peerg ainukene peremees talutoas ja ta ei sallinud ühtegi teist walgust enese kõrwal.

Ja kui siis uus walgus tuli, kiskus see need inimesed sügawast unest, pani nende hinged lainetama, sünnitas wõitlust ja — uus walgus wõitis.

See oli paar nädalat enne jõulu.

Suures talutoas põles peerg tulehargis, wiskas wahete-wahel enesest sisinal wälja naaskelterawaid tulekeeli, pööras oma söe rõnga, laotas laiali halle suitsupilwi, mis katsid inimeste ihud kui ka hinged paksu nõekorraga.

Tule ümber oli pere koos. Masinlikult liikusid sulase Mardi käed maarjakasest püssilae kallal, tüdrukud sõtkusid järelejätmatalt wokki, kuna isa selili woodis lamas wahtides mustawasse lakke.

Nõnda roomasid need pikad, pimedad talweõhtud nagu nälginud ja laisad maod üksteise järele, täpipealt ühetaoliselt.

Seal kuuldus äkitselt õuest hobuse hirnatus.

„Ema on linnast kadus," ütles isa. „Mart, mine wõta sa hobune eest ära."

Sõnalausumata pani sulane oma maarjakasest püssilae kõrwale ja astus raskel sammul õue.

Kui ema tuppa astus, tõi ta enesega hulga wärsket, elustawat õhku ühes. Lapsed läksid talle rõõmustades wastu, lõid rippuma ta lumiste riiete külge ja ta kanged kohmakad liigutused ajasid naerma.

Aga midagi hoidis ema süles. See oli hoolega kinnipandud kastike ja suure ettewaatusega pani ta selle lauale.

Laste piiritu uudishimu ei näinud täna sugugi talu pereema tüütawat. Nad jooksid kompsu juure, tõstsid seda ettewaatlikult, ja kui ema neid kawalal naeratusel keelas, siis suurendas see muidugi uudishimu. Wanad jäid aga kõrwale, ei ruttanudki järele pärima, sest inimesele, kelle hing nõe korra all, on ka wallatu uudishimu wõõras.

„Too sa mulle peeruga tuld!" ütles ema tüdrukule ja hakkas lahti päästma oma kompsu.

„See on hiirelõks!" hüüdis wäike poiss kõweraid traate nähes. Selleks oli tal igatahes põhjust, sest hiljuti oli linnast toodud külasse tõepoolest traatidest punutud hiirelõks.

Nüüd ei suutnud isa enam rahulduda.

„Mis pagana lökse sa tood?" ütles ta ja astus lähedale.

„Oh ei," wastas ema. „See on laelamp."

„Sina ikka — niisugune raiskamine! Mis tarwis seda siis nüüd waja läheb. Õige mul teil mõni tantsusaal, kus ei näe keerutada."

Isa häälest kuuldus tõepoolest pahameel.

„Mis siis on," ütles ema. „Maksab kaks rubla. Ega seegi meid nüüd waeseks tee. Üsna uued lambid. Kaupmees ütles, et külarahwas neid rohkesti osta. Ma wõtsin ka."

„Kaks rubla, ega see waeseks tee," kordas isa. „Aga kust sa need kaks rubla wälja wõtad."

Selle aja sees oli ka Mart ligi astunud.

Ta waatas tõsiselt uue asja peale, mis wäga armetuna seisis ta ees laual. Ta näole ilmus waenulik ilme. Ta tundis lambi wastu instinktiliselt waenu ja see kaswas ta hinges niisuguse kiiruga, et ta seda enam waigistada ei suutnudki.

„Lamp tuuakse — noh — milleks seda nüüd waja! Peerg ei ole teile hea küll. Ega sellega muud ole teha, kui maja põlema ajada."

Ja ruttu läks ta peerutule juurde, istus pingile ja hakkas lõmme lõhestama. Aga nähtawasti oli ta niiwõrd suure ärewusesse sattunud, et ta oma tugewaid konarlisi käsi ei suutnud taltsutada ja kuiwad peerud murdusid katki.

Ta wiskas lõmmud wihaselt kõrwale.

Wäga ettewaatlikult hakkas ema ise lampi üles seadma. Kõige enne seoti pikk tugew nöör

laeparde, mille külge köideti lambitraadid. Siis pandi üksikud osad oma kohale.

Peagi kõikus uus lamp mustawas, ämarusega täidetud talutoas.

„Kõik sina linnast ära wead," wõttis isa uuesti sõna, aga ta häälest ei kuuldunud enam endine tigedus. Midagi pidi olema, mis selle mehe hinge uue lambiga sundis leppima. Ma usun, wististi mõnus ja küum auahnuse säde, sest tõepoolest ei olnud ju weel külas kellegil laelampi. „Aga ega seda tea, kas põleb teine ühti," lisas ta juure.

„Pane põlema, pane põlema!" hüüdis noorpõlw. Muidugi ei teadnud nemadki, mis neil sealt on oodata. Nad nagu aimasid suuremat, paremat puhtamat walgust ja janunesid selle järele.

„Oodake ikka weidi," tähendas ema. „Ega ta muidu ei põle, tale tuleb õli sisse walada. Ka seda ma tõin. Tooge duest õlipudel ära."

Ema häälest oli juba argus kadunud, sest ta sai aru, et uus lamp enesele ise suutis wõita lugupidamist. Ainult see erutas weel suuresti ta hinge, kui esimene walgus tungib heledasti talutoas igale poole, ka kõige kaugematesse nurkisse. Kaupmees oli talle seda walgust korraks proowiks näidanud ja see seisis kogu tee tal silmi ees.

Annaks aga Jumal, et just ka sellel lambil oleks niisugune wõimukas walgus!

Isa astus ise ligi, wõttis õlipudeli ja walas kõige suurema ettewaatusega õli lampi.

„Oi, see neelab ju pooletoopi korraga," tähendas isa. „Ega seda siis niipalju tarwis lähegi."

Ta jättis walamise seisma.

Isa jäigi nüüd lambi juure talitama. See on imelik. Algatus saadakse nõdrast jõust, aga warsti wõtawad tugewad käed asja juhtimise oma hooleks. Ema astus ka siin heameelega kõrwale ja waatas isukalt isa talitust pealt. Isa oli aga tõsine ja igaühe käsi oleks wõinud käia halwasti, kes teda nüüd oleks läinud eksitama.

„Pilpaga tuld!"

Kui lühike ja tõsine käsk. Mitu inimest ruttasid seda täitma. Ainult Mart ei liigutanud ennast paigalt.

„Mis hullu sul meeles on," hoiatas Mart. „Sa nüüd sellega jändad. Paned wiimaks öösel maja põlema. Ega see mänguasi ole. Ise walasid teisesse ligemale pooletoopi õli."

Aga ka see hoiatus ei suutnud isa ta tegewuse juures takistada. Isegi emal hakkas hirm.

„Kuule, olgu nüüd õhtul peale," ütles ema. „Eks teine päew jõua katsuda."

„Noh, mis sa tast siis tõid muidu kõlkuma."

Isa jäi kindlasti oma tahtmise juure. Selle mehe mehiselt näolt paistis oma tahtmise murdumatu täidesaatmine. Sa kardad maja põlemaminemise eest. Mina aga ei karda ja sellepärast panengi lambi põlema.

Isa süütas pilpaga tahi põlema.

Pikk, kollane keel tõusis üles. Aga walgem see tuli ei olnudki kui peerutuli, ilusam ka mitte. Ta wiskas enesest hulgani paksu musta suitsu lae alla.

„Ennä nende tuld," hirwitas Mart wihaselt „Mitu korda wiletsam kui peerg. Ja niisuguse asja eest antakse kaks rubla."

Ta ei ütelnud küll enam midagi, aga oma hinges jatkas ta: „Lastakse teda (ema) teha, mis tahab. Mis naisel wiga tantsida, kui mees talle sõnagi ei lausu."

„Oota ikka, Mart, oota," ütles ema. „Ei ole ju weel klaas peal."

„See teda nüüd paremaks teeb!"

Isa hakkas klaasi peale panema.

„Oota!" tähendas ema ja ruttas juure. „Kaupmees käskis tule pisikeseks keerata. Alles siis wõib suureks teha, kui klaas soojaks läheb."

Ja ema keeras tahi hoopis alla, nii et tuld waewalt wõis silmata.

Eemalt kuuldus õudne, wihane kahjurõõmu awaldaw naer. „Nüüd on siis klaas peal!"

See oli sulane.

Ta wõttis ruttu uue, kõige laiema ja õhukesema peeru ja süütas põlema. Tuli haaras isukalt kuiwast, weidi tõrwasest puust kinni ja peerutuli loitas kõrgele.

Tuba oli haruldaselt walge ja Mardi hinge täitis magus wõidurõõm.

„Nüüd on ehk soe küll," tähendas ema ja hakkas tuld natukehaawal suuremaks keerama.

Ja toas sündis walguse ja pimeduse wõitlus. Ikka heledamaks ja heledamaks läks lambi tuli ja pimedus, mis aastakümneid pikkadel talwe-õhtutel oli talutoas walitsenud, põgenes uue walguse eest kõrwale. Esmalt kükitas ta korraks laua alla, woodi warjule, aga warsti sundisid uue walguse kiired tema ka taganema ja wiimsest peidukohast.

„Noh, nii on hea küll," ütles ema ja jäi uhkel ja wõidurõõmsal pilgul heledasti walgustatud talutuba waatama.

Sellest õhtust peale jäigi lamp talutoas ainsaks walguseandjaks. Peerutuli kahwatas ta kõrwal hoopis, ja mis peaasi, ta häwitas suitsewa peeru luulelikkuse ja sõbralikkuse ühe korraga.

Kõik leppisid peres ruttu uue walgusega, kogusid õhtul ta ümber kokku ja talwine õhtu ei olnud enam kohutaw pikk ja igaw. Ainult Mart oli uue walguse wastu waenulik. Ta laitis teda päewal awalikult, püüdis noorsoo hulgas tema wastu kihwtiste sõnadega äratada waenu. Selle juures asus ta widewiku tulekul harjunud tööle, wõttis lõmmud, lõi nende küljest peerge ja lõhestas neid hoolega õhukesteks.

Kui keegi tale ütles, et peergu enam tarwis ei lähe, siis naeris ta esiotsa wihaselt ja ütles, et enne ei maksa wana kaewu täis ajada, kui uut juba tuntakse. Kui ta aga nägi, et ta peerge

enam ei tarwitata, siis heitis ta õhtul warakult magama ja nägi peeruwalgusest und, millest ta ei suutnud lahkuda.

Nüüd hakkas uus walgus suurest talutoast laguneme pikkamisi laiali mööda küla. Esmalt tuli külast noorsugu uut lampi waatama, ja kui nad selles ülewoolawas walguses üksteise naertawaid nägusid nägid, siis hakkasid nad heameelega naerma, nagu wangid, kui need esimest korda lähewad mustast kongist päiksekiirte kätte. Wõite aru saada, et nad kõik olid midagi igatsenud, midagi oodanud, aga nad ei teadnud seda enestelegi seletada. Need nooored olid küllalt seda tunnud, et see nõgi, millega peerutuli õhku täidab, nende hinged enda alla matab, kuid nad ei teadnud, kuidas endid päästa pikaldasest lämmatussurmast.

Aga nüüd nägid nad uut walgust, walgust, mis oli hele ja millel ei olnud suitsu.

Ja nad hakkasid seda kõigest hingest igatsema.

Ei läinud kuigi palju aega mööda, kui suures külas igas peres parre külge riputati lamp. Nüüd ei tarwitsenud enam nii kartlik ja ettewaatlik olla, waid kohe keerati tuli kindlal käel suureks ja hele walgus lainetas üle talutubade.

Rohkearwuline oli küll nende hulk, kes esialgul weel kiskusid peerge ja uute lampide peale põues hausdusid kibedat wiha. Nende wihailmutused ei

suutnud aga lampide helk tumestada ja nad pidid wiimakski kõrwale pugema haigete südametega.

—

Kui walgus tuli — sellest on läinud hulk aega mööda. Weel tehakse mõnikord unustusewalda wajunud peergudest juttu, aga selle juures ei suudeta ikkagi aru saada, kuidas inimesed sel ajal suutsid selle suitsewa walgusega läbi saada ja sellest pedada weel lugugi. Nüüd ei oleks niisugune walgus mõeldawgi.

Aga siski, weel ei ole sellest kaugeltki käll. Ikka weel oodatakse uut walgust, mille leek suurem oleks, mille walgus heledam, sest ka praegustel lampidel on küllalt nõgi.

* * *

Sisukord.